

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Η Διεθνής Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων υπό το φως του Ευρωπαϊκού
Κοινωνικού Χάρτη : Πρόσφατες Εξελίξεις και η συμβολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
Κοινωνικών Δικαιωμάτων

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κουκοβίνος Δημοσθένης Ραφαήλ

Αθήνα, 2019

Τριμελής Επιτροπή

Περράκης Στέλιος, Επίτιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χατζόπουλος Βασίλειος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Μαρούδα Μαρία-Ντανιέλλα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κουκοβίνος Δημοσθένης Ραφαήλ, 2019

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας ξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

βλ.: βλέπε

ΔΕΕ: Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΔΟΕ: Διεθνής Οργάνωση Εργασίας

ΔΣΑΠΔ: Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

ΔΣΟΚΠΔ: Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά
Δικαιώματα

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΔΑ: Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

ΕΕΚΔ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων

ΕΚΧ: Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕτΥ: Επιτροπή των Υπουργών

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΟΔΑ: Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΠΟΥ: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

ΣοΕ: Συμβούλιο της Ευρώπης

ΧΘΔΕΕ: Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	3
Περιεχόμενα	5
Περίληψη	7
Abstract	9
Εισαγωγή	11
ΜΕΡΟΣ Ι. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης στο Διεθνές Σύστημα Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Ο μηχανισμός προστασίας του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη	13
ΤΜΗΜΑ 1. Το πλαίσιο προστασίας.	13
ΤΜΗΜΑ 2. Οι αρμοδιότητες και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων.	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η συμβολή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη στη διεθνή προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου	25
ΤΜΗΜΑ 1. Πρόσφατες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε τομείς δικαιωμάτων κοινωνικής συνοχής.	25
ΤΜΗΜΑ 2. Η αλληλεπίδραση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη με τα συστήματα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.	39
ΜΕΡΟΣ ΙΙ. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης ως πυλώνας προάσπισης των εργασιακών δικαιωμάτων	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Κοινωνικά Δικαιώματα και ευρωπαϊκές οικονομικές πολιτικές	43
ΤΜΗΜΑ 1. Η σχέση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη με την Ευρωπαϊκή Ένωση.	43
ΤΜΗΜΑ 2. Η θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων ως προς τα μέτρα λιτότητας κατά την περίοδο της ελληνικής οικονομικής κρίσης.	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η προώθηση των εργατικών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων	57
ΤΜΗΜΑ 1. Πρόσφατες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων για εργατικά ζητήματα.	57
ΤΜΗΜΑ 2. Τα συνδικαλιστικά δικαιώματα στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και στη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας.	67
Συμπεράσματα	75
Πηγές - Βιβλιογραφία	77
Πηγές	77
Αποφάσεις της ΕΕΚΔ	77
Λοιπές Πηγές	82
Βιβλιογραφία	83
Ελληνόγλωσση	83
Ξενόγλωσση	84

Παραρτήματα	85
Παράρτημα Α1 Υπογραφές και Επικυρώσεις του ΕΚΧ	85
Παράρτημα Α2 Η Ελλάδα στον ΕΚΧ	87

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις πρόσφατες εξελίξεις που παρατηρούνται στον τομέα της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων, μέσα από το σύστημα επιτήρησης του ΕΚΧ και κυρίως τις αποφάσεις της ΕΕΚΔ. Βασικό και κύριο εργαλείο μελέτης αποτελούν οι πρόσφατες αποφάσεις της ΕΕΚΔ. Οι θέσεις της ΕΕΚΔ δεν παρουσιάζουν στασιμότητα αλλά σταδιακή εξέλιξη ενώ κατευθύνονται προς την προσπάθεια διεύρυνσης του προστατευτικού πλαισίου του ΕΚΧ. Τα δικαιώματα του ΕΚΧ μπορούν να διαχωριστούν σε εργατικής φύσεως δικαιώματα και δικαιώματα κοινωνικής συνοχής. Η προσέγγιση των δύο αυτών κατηγοριών από την ΕΕΚΔ διαφέρει, καθώς η πλειοψηφία των δεύτερων κατοχυρώνεται και σε άλλες διεθνείς συμβάσεις ή συνδέεται με κατοχυρωμένα σε άλλες συμβάσεις δικαιώματα. Κατ' αποτέλεσμα η προσέγγιση της ΕΕΚΔ συναρτάται άμεσα με την οπτική που υιοθετούν υπόλοιπα διεθνή όργανα. Αντίθετα, οι αποφάσεις της ΕΕΚΔ σχετικά με τα δικαιώματα εργασιακής φύσεως παρουσιάζουν μία αυτονομία, καθώς δε διαφαίνεται η αναζήτηση και η μελέτη από την ΕΕΚΔ των απόψεων που εκφράζουν άλλα διεθνή όργανα, ενώ η επιτροπή έχει επικρίνει εμμέσως πολιτικές που λαμβάνονται στο πλαίσιο άλλων οργανισμών, εν προκειμένω της ΕΕ. Εν κατακλείδι, δεν είναι υπερβολή η θέση ότι η ΕΕΚΔ αποτελεί το μέσο διεύρυνσης και εμβάθυνσης των κοινωνικών δικαιωμάτων στην ευρωπαϊκή ήπειρο, χρησιμοποιώντας τον ΕΚΧ ως ένα ζωντανό όργανο που οφείλει να εξελίσσεται και να προσαρμόζεται στις σύγχρονες κοινωνικές εξελίξεις και στις προκλήσεις που ανακύπτουν συνεχώς και ως ένα σταθερό πυλώνα προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων των οποίων η αξία συχνά παραμερίζεται.

Λέξεις-κλειδιά: Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, κοινωνικά δικαιώματα

**International Protection of Social Rights in the light of the European Social
Charter: Recent Developments and the Contribution of the European
Committee on Social Rights**

Koukovinos Dimosthenis – Rafail

Abstract

This paper deals with the recent developments in the field of social rights protection, through the ESC monitoring system, and in particular the decisions of the ECSR. Recent and major decisions of the ECSR have been a key study tool. The positions of the ECSR are not stagnant but progressive as they seek to extend the protection framework of the ESC. The rights of the ESC can be divided into labor rights and social cohesion rights. The approach of these two categories from the ECSR differs, as the majority of the latter are enshrined in other international conventions or linked to rights enshrined in other conventions. As a result, the ECSR approach is directly related to the perspective adopted by other international bodies. In contrast, the ECSR's decisions on labor rights are autonomous, as the ECSR does not appear to seek and study the views expressed by other international bodies, while the Committee has indirectly criticized policies taken by other organizations. In conclusion, it is not an exaggeration to argue that the ECSR is the instrument of enlargement and deepening of social rights on the European continent, using the ESC as a living instrument that must evolve and thrive to adapt to contemporary social developments and challenges constantly arising as a stable pillar of protection of social rights whose value is often waived.

Keywords: European Social Charter, European Committee of Social Rights, social rights

Εισαγωγή

Σε ένα από τα τελευταία του τουίτερ ως πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο Jean-Claude Juncker ανέφερε ότι «δε θα ήταν Ευρώπη αν δεν ήταν κοινωνική».¹ Είναι αλήθεια ότι τα κοινωνικά δικαιώματα γεννήθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο και ενισχύθηκαν μέσω του ευρωπαϊκού εργατικού κινήματος².

Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε διεθνές επίπεδο κατόπιν της ΟΟΔΑ επιλέχθηκε η δημιουργία δύο ξεχωριστών κειμένων, του ΔΣΑΠΔ και του ΔΣΟΚΠΔ. Σε δύο ξεχωριστά κείμενα κατοχυρώνονται και τα δικαιώματα του ανθρώπου σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στην ΕΣΔΑ και στον ΕΚΧ. Η τακτική αυτή στο πλαίσιο του ΣοΕ υιοθετήθηκε λόγω της αντίδρασης των κρατών στη θέσπιση ενός ενιαίου αυστηρού μηχανισμού προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο σύνολό τους³.

Ο διαχωρισμός αυτός έδωσε το έναυσμα για μία διαφορετική προσέγγιση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Έτσι, αναπτύχθηκε το επιχείρημα ότι τα κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι εξαναγκαστικά ούτε παράγουν νομικές δεσμεύσεις, ενώ η συλλογική φύση τους τα καθιστά πιο ασαφή και θολά σε σχέση με τα ατομικά δικαιώματα⁴.

Φυσικά οι παραπάνω απόψεις δεν έχουν κάποια νομική βάση, καθώς σε κάθε περίπτωση και ανεξαρτήτως των μηχανισμών προστασίας που υιοθετούνται, δε θίγεται ούτε επηρεάζεται η δεσμευτικότητα που παράγουν τα διεθνή νομικά κείμενα όπως ο ΕΚΧ. Καθίσταται βέβαια σαφές το γεγονός ότι λόγω της φύσης των κοινωνικών δικαιωμάτων ως δικαιώματα που επιτάσσουν όχι αδράνεια αλλά παροχές και ένα βαθμό κρατικής επεμβατικότητας, τα κράτη δεν επιθυμούν να αναλάβουν δεσμεύσεις σε αυτό τον τομέα.

Τα τελευταία χρόνια σε ευρωπαϊκό επίπεδο παρατηρείται συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Εντός της ΕΕ η προσανατολισμένη στην οικονομία,

¹ “This was my last Tripartite Social Summit, but work on the social dimension of the EU must go on. I am happy that we can build on the European Pillar of Social Rights and that the EU Labour Authority starts its work today. It wouldn’t be Europe if it was not social”, Jean-Claude Juncker, 16 Oct 2019

² Χρυσόγονος και Βλαχόπουλος (2017), σελ. 44-46

³ Ηλιοπούλου-Στράγγα (2018), σελ. 301

⁴ Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 6-8

ανταγωνιστικότητα και εργασιακή ευελιξία πολιτική που υιοθετείται συνεπάγεται πτώση των προστατευτικών για την εργασία δικαιωμάτων⁵. Επιπλέον, η πρόσφατη οικονομική και η συνεπαγόμενη κοινωνική κρίση επέφεραν μεγάλες αλλαγές σε μεγάλο αριθμό κρατών, μειώνοντας το βιοτικό επίπεδο μεγάλων τμημάτων του λαού εντός και εκτός της ευρωπαϊκής ηπείρου⁶.

Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον η προσέγγιση των σύγχρονων κρατικών πολιτικών από τη σκοπιά των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ο ΕΚΧ αποτελεί σήμερα το πληρέστερο κείμενο⁷ κατοχύρωσης των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο, ενώ η νομολογία της ΕΕΚΔ που έχει παραχθεί στο πλαίσιο αυτού αφορά σημαντικά κοινωνικά ζητήματα και εμπεριέχει ιδιαίτερα προωθητικές σκέψεις.

Για την προσέγγιση της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων επιλέχθηκε η μελέτη των αποφάσεων της ΕΕΚΔ που έχουν εκδοθεί εντός των τελευταίων δέκα ετών. Προγενέστερη νομολογία δε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί εξάλλου ως πρόσφατη. Η βιβλιογραφία που χρησιμοποιείται συμπληρωματικά αντιστοιχεί επίσης σε πρόσφατες εξελίξεις και δε χρησιμοποιούνται πηγές που αφορούν παλαιότερα ζητήματα.

Θα πρέπει βέβαια να διευκρινιστεί προκαταρκτικά ότι οι αποφάσεις της ΕΕΚΔ δεν παράγουν δεσμευτικότητα, καθώς η ΕΕΚΔ δεν αποτελεί δικαιοδοτικό όργανο. Παρ' όλα αυτά στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επιλέγεται η χρήση του όρου «νομολογία» ακόμα και αν νομικά δεν είναι ορθή. Επιπλέον, τα collective complaints που υποβάλλονται στην ΕΕΚΔ χαρακτηρίζονται ως «προσφυγές», παρά το γεγονός ότι ο ακριβής τους χαρακτηρισμός θα ήταν «παράπονα» ή «διαμαρτυρίες».

Στόχος και ζητούμενο της εργασίας αυτής είναι μέσα από την καταγραφή και την παρουσίαση των ζητημάτων με τα οποία έχει ασχοληθεί η ΕΕΚΔ να αναδειχθεί τόσο η σημασία της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων μέσω του ΕΚΧ και η θέση αυτού στο διεθνές σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και η προώθηση του επιπέδου προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων μέσω της ΕΕΚΔ.

⁵ Κόνιαρης (2019), σελ. 166

⁶ Περράκης (2013), διαστάσεις της διεθνούς προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου, σελ. 106

⁷ Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 4-5

ΜΕΡΟΣ Ι. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης στο Διεθνές Σύστημα Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Ο μηχανισμός προστασίας του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη

ΤΜΗΜΑ 1. Το πλαίσιο προστασίας.

Ο ΕΚΧ τέθηκε προς υπογραφή στις 18 Οκτωβρίου 1961, ως συνέχεια και συμπλήρωμα της ΕΣΔΑ, στην οποία γίνεται αναφορά στο προοίμιο αυτού. Στα 19 άρθρα του περιλαμβάνονται υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν τα κράτη σε οικονομικές, εργασιακές και εν γένει κοινωνικές πτυχές της καθημερινότητας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 αποφασίστηκε η αναθεώρηση του ΕΚΧ, προκειμένου να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές σε νέες κοινωνικές συνθήκες. Έτσι, στις 3 Μαΐου 1996 ολοκληρώθηκε ο Αναθεωρημένος ΕΚΧ. Οι αλλαγές δεν υπήρξαν θεμελιώδεις. Ορισμένα άρθρα εμπλουτίστηκαν ενώ προστέθηκαν συνολικά 12 νέα άρθρα που περιλαμβάνουν καινούργια δικαιώματα.

Σύμφωνα με το άρθρο 20 του ΕΚΧ του 1961 και το άρθρο Α του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, κάθε κράτος επιλέγει έναν αριθμό άρθρων από τα οποία δεσμεύεται και για την εκπλήρωση των στόχων αυτών οφείλει να λάβει ενέργειες⁸. Η ευελιξία αυτή που παρουσιάζει ο ΕΚΧ έχει την αρνητική πτυχή ότι συνήθως τα κράτη δεν αποδέχονται «επώδυνα» για αυτά δικαιώματα, όπως η Ελλάδα που δεν αποδέχτηκε⁹ τα δικαιώματα συνδικαλιστικής ελευθερίας και συλλογικής διαπραγμάτευσης των άρθρων 5 και 6¹⁰. Επιπλέον, ο ΕΚΧ δεν υποδεικνύει ρητώς τις ενέργειες που οφείλουν να λάβουν τα κράτη, γεγονός λογικό δεδομένων της διαφορετικής οικονομικής ανάπτυξης και των συνθηκών που επικρατούν σε κάθε χώρα¹¹. Έτσι υπάρχει ένα ευρύ πεδίο εκτίμησης αυτών ως προς τις ενέργειες που θα

⁸ Τα άρθρα διακρίνονται σε άρθρα του πυρήνα του ΕΚΧ και σε συμπληρωματικά άρθρα, έναν αριθμό άρθρων από τα οποία (και από τις 2 κατηγορίες) υποχρεώνονται να αποδεχτούν τα κράτη με την κύρωση του ΕΚΧ, Ηλιοπούλου-Στράγγα (2018), σελ. 304-305

⁹ Πλέον η Ελλάδα στο πλαίσιο του Αναθεωρημένου ΕΚΧ έχει καταθέσει επιφύλαξη μόνο ως προς το άρθρο 6 και δεν έχει αποδεχτεί τις παραγράφους 3.4 και 19.12, Ηλιοπούλου-Στράγγα (2018), σελ. 303, βλ. και παράρτημα Α2

¹⁰ Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 8-9

¹¹ Στεργίου, σελ. 37

πρέπει να λάβουν προκειμένου να εκπληρώσουν τις αναλειφθείσες από τον ΕΚΧ υποχρεώσεις.

Προκειμένου τα κράτη να μην παραβιάζουν τις προβλέψεις του ΕΚΧ δεν απαιτείται πάντοτε συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Για ενέργειες σε τομείς όπου απαιτείται μεγάλο χρονικό διάστημα και οικονομικές δαπάνες, ότι αρκεί η απόδειξη ενός μακροπρόθεσμου σχεδιασμού προκειμένου το κράτος να θεωρηθεί ότι συμβαδίζει με τις απαιτήσεις του ΕΚΧ και δεν χρειάζονται οπωσδήποτε αποτελέσματα.

Για παράδειγμα, για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων σχετικών με ζητήματα στέγασης που εμπίπτουν στο άρθρο 16 (και 31 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ) και περιβαντολλογικά ζητήματα δεν απαιτούνται άμεσα αποτελέσματα αλλά σχεδιασμός και λήψη μακροπρόθεσμων μέτρων¹². Βέβαια, σε αυτές τις περιπτώσεις, τα κράτη οφείλουν να καταρτίσουν πλάνο με σαφή χρονοδιαγράμματα και συγκεκριμένες ενέργειες και δεν αρκεί η αφηρημένη αναφορά σε σχεδιασμό¹³. Αντίθετα, σε άλλους τομείς όπου οι κρατικές ενέργειες μπορούν να είναι άμεσες και δεν απαιτούν σημαντική οικονομική δαπάνη, όπως σε ζητήματα καταπολέμησης της εκμετάλλευσης των παιδιών (άρθρο 7 παρ. 10) απαιτούνται αποτελέσματα και δεν αρκεί η χάραξη στρατηγικού πλάνου με μακροπρόθεσμα μέτρα και αποτελέσματα¹⁴.

Στο άρθρο 30 του ΕΚΧ του 1961 και στο άρθρο F του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, δίνεται η δυνατότητα αποκλίσεων από τις διατάξεις αυτού, λόγω πολέμου ή κατάστασης ανάγκης. Όπως αναλύεται και παρακάτω, η οικονομική κρίση δεν μπορεί να θεωρηθεί κατάσταση ανάγκης που δικαιολογεί αποκλίσεις από τις υποχρεώσεις του ΕΚΧ.

Το άρθρο 31 του ΕΚΧ του 1961 και το άρθρο G του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, δίνει τη δυνατότητα θέσπισης περιορισμών στα δικαιώματα του ΕΚΧ. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, οι περιορισμοί θα πρέπει να προβλέπονται από νόμο και να είναι αναγκαίοι σε μία δημοκρατική κοινωνία για την προστασία των δικαιωμάτων άλλων ή για την προστασία του δημοσίου συμφέροντος, της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας υγείας ή

¹² βλ. ενδεικτικά Decision on the merits, 12 May 2017, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Ireland, Complaint No. 110/2014, Decision on the merits, 19 October 2009, European Roma Rights Centre (ERRC) v. France, Complaint No. 51/2008 κ.α.

¹³ Decision on the merits, 23 January 2013, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Greece, Complaint No. 72/2011

¹⁴ Decision on the merits, 12 September 2014, Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) v. Ireland, Complaint No. 89/2013

της ηθικής. Πρόκειται με άλλα λόγια για την εφαρμογή του κριτηρίου της αναλογικότητας σε κάθε περίπτωση περιορισμών, ώστε αυτοί να είναι αποδεκτοί. Το σύστημα περιορισμών του ΕΚΧ ομοιάζει με το αντίστοιχο της ΕΣΔΑ, όπως και οι ερμηνευτική προσέγγιση αυτού από την ΕΕΚΔ ομοιάζει με την προσέγγιση του ΕΔΔΑ¹⁵.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αρχή της μη διακριτικής μεταχείρισης που αφορά όλες τις διατάξεις του ΕΚΧ. Στον ΕΚΧ του 1961 η αρχή της μη διακριτικής μεταχείρισης αναγραφόταν στο προοίμιο αυτού, μη καθιστώντας σαφές ότι πρόκειται για σαφή υποχρέωση που αφορά κάθε κοινωνικό δικαίωμα. Στον Αναθεωρημένο ΕΚΧ επιλέχθηκε η δημιουργία του άρθρου Ε, ώστε να καθίσταται σαφής η υποχρέωση τήρησης της αρχής της μη διακριτικής μεταχείρισης σε όλες τις εκφάνσεις των υποχρεώσεων και κατά την εφαρμογή όλων των δικαιωμάτων του ΕΚΧ¹⁶.

Το άρθρο Ε καταλαμβάνει όλα τα υπόλοιπα άρθρα του Αναθεωρημένου ΕΚΧ και δεν έχει ανεξάρτητο χαρακτήρα, καθώς αφορά τον τρόπο απόλαυσης των δικαιωμάτων του ΕΚΧ. Παρόλα αυτά το άρθρο αυτό έχει μία σχετική ανεξαρτησία και αυτονομία, καθώς η παραβίασή του δεν προϋποθέτει αυτόματα και παραβίαση των υπολοίπων άρθρων όμως σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να εμπίπτει σε τομέα που καλύπτεται από ένα από τα άρθρα του ΕΚΧ.

Σύμφωνα με το άρθρο Ε απαγορεύονται οι μορφές άμεσων ή και έμμεσων διακρίσεων. Η διακριτική μεταχείριση συνίσταται στη μεταχείριση όμοιων κοινωνικών ομάδων ή ατόμων με διαφορετικό τρόπο από άλλη ομάδα ή άτομα ή στη μεταχείριση ατόμων σε ανόμοιες καταστάσεις με τον ίδιο τρόπο. Το κράτη θα πρέπει να διασφαλίζουν την απόλαυση των δικαιωμάτων του ΕΚΧ από όλους, σεβόμενα τη διαφορετικότητά τους¹⁷. Έτσι, σε κάθε περίπτωση η εξέταση θα πρέπει να εκκινείται από το αν υφίστανται ή όχι διαφορές μεταξύ των κοινωνικών ομάδων θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τη διαφορετική μεταχείριση αυτών, κατόπιν στην ανεύρεση της ύπαρξης διαφορετικής μεταχείρισης και εν τέλει στη διερεύνηση τυχόν λόγων που δικαιολογούν αυτή τη διαφορετική μεταχείριση.

¹⁵ Ηλιοπούλου-Στράγγα (2018), 309-310

¹⁶ Decision on the merits, 5 July 2016, Associazione Nazionale Giudici di Pace v. Italy, Complaint No. 102/2013

¹⁷ Decision on the merits, 11 September 2012, Médecins du Monde – International v. France, Complaint No. 67/2011

Η διακριτική αντιμετώπιση μπορεί να δικαιολογείται από αντικειμενικούς λόγους ή να τίθεται για νόμιμο σκοπό. Σίγουρα τα κράτη έχουν διακριτική ευχέρεια στην εκτίμηση του αν και σε ποιο βαθμό υφίστανται διαφορές σε μία κατάσταση που δικαιολογούν τη διαφορετική μεταχείριση. Παρόλα αυτά η τελική κρίση ανήκει στην ΕΕΚΔ¹⁸. Το βάρος απόδειξης σε αυτές τις περιπτώσεις μετακινείται αναλόγως και στο κράτος και δεν ανήκει εξ ολοκλήρου στον προσφεύγοντα¹⁹.

Αντίστοιχα με την ΕΣΔΑ, οι υποχρεώσεις του ΕΚΧ αφορούν ενέργειες και νομοθεσία που πραγματοποιούνται ή βρίσκονται σε ισχύ από την κύρωση του ΕΚΧ και έπειτα. Παρά τη γενική αυτή αρχή, δε θα πρέπει να παραβλέπονται περιπτώσεις που παρά το γεγονός ότι ανέκυψαν πριν την κύρωση του ΕΚΧ, εξακολουθούν να παράγουν αποτελέσματα και μετά την κύρωση αυτού. Έτσι, εντός του πεδίου εφαρμογής του ΕΚΧ εμπίπτει νομοθεσία και κρατική πρακτική που μπορεί και να έλαβε χώρα πριν την κύρωση αυτού, αλλά τα αποτελέσματά της έχουν ένα συνεχή χαρακτήρα και είναι ορατά και μετά την κύρωση αυτού²⁰. Η θέση αυτή είναι σύμφωνη και με την παρ. 3 του άρθρου 14 του σχεδίου άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την ευθύνη των κρατών, κατά την οποία η παραβίαση μίας διεθνούς υποχρέωσης ανακύπτει όταν συμβαίνει το γεγονός και παρατείνεται όλη την περίοδο όπου το γεγονός υφίσταται και δεν υπάρχει συμμόρφωση με την υποχρέωση²¹.

Επιπλέον, για την εφαρμογή του ΕΚΧ και την τήρηση των υποχρεώσεων που έχει αναλάβει με την κύρωσή του, υπεύθυνο είναι το κράτος ανεξαρτήτως της εσωτερικής του δομής και του τρόπου καταμερισμού των αρμοδιοτήτων, σύμφωνα με το άρθρο 27 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών και το άρθρο 4 του σχεδίου άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την ευθύνη των κρατών. Έτσι, το ομοσπονδιακό σύστημα του κράτους²² ή το αποκεντρωτικό νομοθετικό σύστημα δε συνεπάγεται και μη ευθύνη του κράτους από νομοθεσία που δε συμφωνεί

¹⁸ Decision on the merits, 9 September 2009, Confédération française démocratique du travail (CFDT) v. France, Complaint No. 50/2008

¹⁹ Decision on the merits, 5 July 2016, Associazione Nazionale Giudici di Pace v. Italy, Complaint No. 102/2013

²⁰ Decision on the merits, 22 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Croatia, Complaint No. 52/2008

²¹ Decision on the merits, 23 January 2013, International Federation of Human Rights (FIDH) v. Greece, Complaint No. 72/2011

²² Decision on the merits, 18 March 2013, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Belgium, Complaint No. 75/2011

με τις προβλέψεις του ΕΚΧ²³. Το ίδιο ισχύει φυσικά και για τις ενέργειες των κρατικών οργάνων²⁴.

Ενδιαφέρον είναι το ερώτημα αν ο ΕΚΧ παράγει οριζόντιο αποτέλεσμα. Σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη, ο ΕΚΧ δεν έχει ούτε μπορεί να αναπτύξει οριζόντιο αποτέλεσμα, καθώς μεταξύ άλλων οι διατάξεις του παρέχουν ένα ευρύ πεδίο εκτίμησης ως προς τα εφαρμοστέα μέτρα στα κράτη, επειδή κατά κύριο λόγο επιτάσσουν σε αποτελέσματα και όχι σε μέσα προς επίτευξη αποτελεσμάτων²⁵.

Σημαντικό είναι βέβαια να αναφερθεί ότι έχει εκφραστεί και η αντίθετη άποψη. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, ο ΕΚΧ θα πρέπει να τύχει αντίστοιχης ερμηνείας όπως η ΕΣΔΑ από το ΕΔΔΑ, δηλαδή να θεωρηθεί ότι παράγει οριζόντιο αποτέλεσμα ως προς τις διατάξεις που αφορούν ιδίως τις σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων²⁶. Εκτός από το γεγονός ότι μία τέτοια δυνατότητα δεν παρέχεται ευθέως μέσω του ΕΚΧ²⁷, η πρόταση αυτή θα ερχόταν και σε αντίθεση με τη φύση των κοινωνικών δικαιωμάτων, τα οποία επιτάσσουν τα κράτη σε παροχές και σε ρύθμιση των εργασιακών και λοιπών σχέσεων. Πρόκειται σε κάθε περίπτωση για μία ενδιαφέρουσα πρόταση που προσδίδει καινούργια δυναμική στη θεωρία των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Μεγάλης σημασίας είναι και το ζήτημα του πεδίου εφαρμογής του ΕΚΧ. Σύμφωνα με την παράγραφο 1 του Παραρτήματος του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, οι διατάξεις αυτού καταλαμβάνουν τους αλλοδαπούς εφόσον διαμένουν ή εργάζονται νόμιμα εντός της χώρας και με βάση το κριτήριο της αμοιβαιότητας. Ακόμα βέβαια και σε αυτή την περίπτωση, εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής ορισμένων διατάξεων σχετικών με την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική και ιατρική βοήθεια.

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με τα ανωτέρω, σε κάθε περίπτωση εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του ΕΚΧ οι αλλοδαποί που βρίσκονται παράτυπα στη χώρα. Όμως,

²³ Decision on the merits, 21 March 2012, International Federation of Human Rights (FIDH) v. Belgium, Complaint No. 62/2010

²⁴ Decision on the merits, 4 December 2012, The Central Association of Carers in Finland v. Finland, Complaint No. 71/2011

²⁵ Άμεση ισχύ των διατάξεων εργατικής φύσεως δε δέχεται και στο ΔΕΕ σχετικά με τα αντίστοιχα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο ΧΘΔΕΕ. Κόνιαρης (2019), σελ. 164-165

²⁶ Βλ. αντίθετη άποψη του Πέτρου Στάγκου στη Decision on the merits, 13 September 2011, European Trade Union Confederation (ETUC)/ Centrale Générale des Syndicats Libéraux de Belgique (CGSLB)/ Confédération des Syndicats Chrétiens de Belgique (CSC)/ Fédération Générale du Travail de Belgique (FGTB) v. Belgium, Complaint No. 59/2009

²⁷ για το ζήτημα της τριτενέργειας του ΕΚΧ βλ. και Στράγγα, σελ. 311-312

με βάση την τελολογική προσέγγιση και ερμηνεία του ΕΚΧ που έχει πραγματοποιήσει η ΕΕΚΔ, για την επίτευξη των στόχων του ΕΚΧ θα πρέπει να επιλέγεται κάθε φορά η λιγότερο περιοριστική ερμηνεία και όλοι οι περιορισμοί του ΕΚΧ να διαβάζονται όσο το δυνατόν πιο στενά. Ο περιορισμός της Παραγράφου 1 του Παραρτήματος δεν μπορεί να τυγχάνει ερμηνείας και εφαρμογής με τον ίδιο τρόπο για όλα τα δικαιώματα και για όλες τις κοινωνικές ομάδες ανεξαρτήτως της ευαλωτότητάς τους.

Φυσικά, η διαφορετική μεταχείριση των αλλοδαπών που διαμένουν νόμιμα από αυτούς που διαμένουν παράτυπα στη χώρα δικαιολογείται, λόγω και της διαφορετικής τους κατάστασης. Δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής το άρθρο Ε σε τέτοιες περιπτώσεις, καθώς αναγνωρίζεται ότι υφίσταται διαφορετική κατάσταση που δικαιολογεί τη διακριτική μεταχείριση. Η διαφορετική αυτή μεταχείριση όμως δε θα πρέπει να συνεπάγεται και αποστέρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των τελευταίων ούτε να θίγει τα δικαιώματα που συνδέονται με τη ζωή, την υγεία, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τη ψυχολογική ή σωματική ακεραιότητα αυτών²⁸.

Έτσι, ανεξαρτήτως του καθεστώτος διαμονής τους, όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα σε στέγαση, ιδίως οι πιο ευάλωτες ομάδες, καθώς αυτό συνδέεται στενά με το δικαίωμα στη ζωή και στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αντίστοιχα, τα παιδιά, λόγω της αυξημένης ευαλωτότητάς τους, δεν μπορούν να τύχουν αποκλεισμού από το δικαίωμα σε κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία, ανεξαρτήτως της νομιμότητας της παραμονής τους στη χώρα²⁹. Επιπλέον, αποκλεισμοί κοινωνικών ομάδων από το δικαίωμα στην προστασία της υγείας και στην κοινωνική και ιατρική βοήθεια, λόγω της μη νομιμότητας της διαμονής τους δεν μπορούν να γίνουν δεκτοί³⁰.

Συμπερασματικά, τα κράτη εφαρμόζοντας τον ΕΚΧ, δεν μπορούν να αποστερήσουν από τους παράτυπα διαμένοντες αλλοδαπούς δικαιώματα που συνδέονται με την προστασία της ίδιας τους της υπόστασης. Πέραν αυτού, δεν υποχρεούνται όμως και σε περεταίρω ενέργειες, δεδομένου ότι ο ΕΚΧ στον αρχικό του σχεδιασμό περιλαμβάνει στο πεδίο εφαρμογής του μόνο τους νομίμως διαμένοντες αλλοδαπούς και μόνο υπό τον όρο της αμοιβαιότητας. Έτσι, τα κράτη δεν

²⁸ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009

²⁹ Decision on the merits, 20 October 2009, Defence for Children International (DCI) v. the Netherlands, Complaint No. 47/2008

³⁰ Decision on the merits, 23 October 2012, Defence for Children International (DCI) v. Belgium, Complaint No. 69/2011

υποχρεώνονται στη λήψη ενεργειών που διασφαλίζουν το δικαίωμα στην προστασία εναντίων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού σχετικά με τους αλλοδαπούς που διαμένουν παράτυπα στο έδαφός τους³¹.

Το γεγονός αυτό αποτελεί κατά μία έννοια παραλογισμό, δεδομένου ότι δεν επιτρέπει στους παράτυπα διαμένοντες τη βελτίωση της κατάστασής τους, παρά μόνο επιτάσσει τη διαφύλαξη της υφιστάμενης κατάστασής τους³². Σε αυτή την κατάσταση συμβάλλει και η μη εφαρμογή του άρθρου Ε σε συνδυασμό με τα άρθρα που εφαρμόζονται σε αυτές τις κοινωνικές ομάδες³³. Μπορεί και μόνο η εφαρμογή ορισμένων διατάξεων σε παράτυπα διαμένοντες αλλοδαπούς να αποτελεί προώθηση του πεδίου εφαρμογής του ΕΚΧ³⁴, όμως ίσως μία επιπλέον διεύρυνση των εφαρμόζομενων διατάξεων να είχε ευνοϊκά αποτελέσματα ως προς την κατάσταση διαμονής και διαβίωσης των ατόμων αυτών.

ΤΜΗΜΑ 2. Οι αρμοδιότητες και ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων.

Στο πλαίσιο επιτήρησης της εφαρμογής του ΕΚΧ δημιουργήθηκε ένα ενδιαφέρον σύστημα. Σύμφωνα με τα άρθρα 21 και 22 του ΕΚΧ, τα κράτη που έχουν κυρώσει τον ΕΚΧ υποχρεώνονται κάθε δύο χρόνια να στέλνουν εκθέσεις στο ΣοΕ, αναλύοντας τα μέτρα που έχουν λάβει στο πλαίσιο εφαρμογής του ΕΚΧ. Προβλέπεται και η δυνατότητα αποστολής εκθέσεων και για τις διατάξεις που δεν έχουν αποδεχτεί, κατόπιν αιτήματος από την ΕτΥ.

Οι εκθέσεις αυτές εξετάζονται από μία επιτροπή εμπειρογνομόνων (ΕΕΚΔ), η οποία εκφράζει τα σχόλιά της στα συμπεράσματα που εκδίδει σχετικά με κάθε χώρα και με βάση την έκθεσή της. Στην επιτροπή αυτή μπορεί να συμμετέχει γνωμοδοτικά

³¹ Decision on the merits, 2 July 2014, European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands, Complaint No. 86/2012

³² βλ. αντίθετη άποψη του Luis Jimena Quesada στη Decision on the merits, 2 July 2014, European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands, Complaint No. 86/2012

³³ βλ. αντίθετη άποψη του Πέτρου Στάγκου στη Decision on the merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015

³⁴ για τη διεύρυνση της ερμηνείας του πεδίου εφαρμογής του ΕΚΧ βλ. και Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 9

και ένας αντιπρόσωπος της ΔΟΕ. Το σύστημα αυτό διατηρήθηκε και στο πλαίσιο του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, σύμφωνα με το άρθρο C αυτού.

Η ΕΕΚΔ απαρτίζεται από 15 ανεξάρτητα άτομα που εκλέγονται από την ΕτΥ για διάστημα 6 ετών, ενώ η θητεία τους μπορεί να ανανεωθεί μία φορά. Κάθε δύο χρόνια ανανεώνεται το ένα τρίτο (5 άτομα) της σύνθεσης της ΕΕΚΔ. Από την Ελλάδα συμμετέχει ο Πέτρος Στάγκος, καθηγητής διεθνούς δικαίου της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ., εκλεγείς πρώτη φορά το 2008 και επανεκλεγής το 2014. Η θητεία του λήγει το 2020, ενώ σε αυτό το διάστημα έχει διατελέσει 2 φορές αντιπρόεδρος της ΕΕΚΔ (Ιανουάριος 2013 – Δεκέμβριος 2014 και Ιανουάριος 2015 – Δεκέμβριος 2016).

Από το 2007, κατόπιν απόφασης της ΕτΥ, τα δικαιώματα του ΕΚΧ χωρίστηκαν σε τέσσερις κατηγορίες και τα κράτη μέλη του ΕΚΧ σε δύο ομάδες και πλέον υποβάλλονται εκθέσεις κάθε χρόνο, μόνο όμως ως προς τη συγκεκριμένη κατηγορία δικαιωμάτων και από τη μία ομάδα των κρατών μελών³⁵. Έτσι το 2018 θεματική ενότητα ήταν τα «εργασιακά δικαιώματα»³⁶ και το 2019 «παιδιά, οικογένειες, μετανάστες». Κατά την εφαρμογή του ΕΚΧ έχει προβλεφθεί και μία επιπλέον διαδικασία ως προς τα κράτη που συμμετέχουν στο σύστημα συλλογικών προσφυγών, η δυνατότητα υποβολής απλοποιημένης έκθεσης follow-up που αφορά ενέργειες των κρατών για τη συμμόρφωσή τους με τις αποφάσεις της ΕΕΚΔ. Στην περίπτωση που ένα κράτος υποβάλλει follow-up απαλλάσσεται από την υποχρέωση υποβολής πλήρους έκθεσης. Εκθέσεις follow-up υποβάλλονται πλέον κάθε δύο χρόνια.

Με το πρωτόκολλο του 1995 δημιουργήθηκε και ένα δεύτερο σύστημα επιτήρησης της εφαρμογής του ΕΚΧ, για όσα κράτη κυρώσουν το πρωτόκολλο αυτό. Πρόκειται για το σύστημα συλλογικών προσφυγών. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του πρωτοκόλλου αυτού, διεθνείς οργανισμοί εργαζομένων και διεθνείς συνδικαλιστικές ενώσεις, διεθνείς μη κυβερνητικοί οργανισμοί και εθνικοί οργανισμοί εργαζομένων και εθνικές συνδικαλιστικές ενώσεις έχουν το δικαίωμα να προσφύγουν ενώπιον της ΕΕΚΔ για πιθανές παραβιάσεις του ΕΚΧ. Τα κράτη μπορούν να αναγνωρίσουν το ίδιο δικαίωμα και σε εθνικούς μη κυβερνητικούς οργανισμούς, δηλώνοντας οποτεδήποτε σε ποιους οργανισμούς δίνουν το δικαίωμα να ασκήσουν συλλογική προσφυγή ενώπιον της ΕΕΚΔ. Οι προσφυγές ιδίως των εθνικών και διεθνών μη κυβερνητικών οργανισμών

³⁵ Ηλιοπούλου-Στράγγα (2018), σελ. 316-317

³⁶ βλ. European Committee of Social Rights, Activity Report 2018

θα πρέπει να εμπίπτουν στο πεδίο αρμοδιότητας αυτών. Οι ενώσεις εργαζομένων και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν τη δυνατότητα να προσφύγουν ενώπιον της ΕΕΚΔ για ζητήματα που άπτονται των αρμοδιοτήτων τους, δεν απαιτείται να αφορούν όμως άμεσα τα μέλη τους³⁷.

Με την άσκηση μίας συλλογικής προσφυγής εκκινείται μία οιονεί δικαιοδοτική διαδικασία ενώπιον της ΕΕΚΔ. Τα δύο μέρη καλούνται να υποβάλλουν τις παρατηρήσεις τους σχετικά με τις πιθανολογούμενες παραβιάσεις του ΕΚΧ, ενώ σχόλια εν είδη παρέμβασης μπορούν να υποβάλλουν και τα υπόλοιπα συμβαλλόμενα κράτη στον ΕΚΧ, όπως και από διεθνείς και εθνικούς οργανισμούς και όργανα. Δεν αποκλείεται και η διενέργεια ακροαματικής διαδικασίας ενώπιον της ΕΕΚΔ³⁸, αν και σπανίως πραγματοποιείται. Για την άσκηση προσφυγής ενώπιον της ΕΕΚΔ δεν απαιτείται εξάντληση των εσωτερικών ενδίκων μέσων³⁹, ενώ δεν επιφέρει απόρριψη μίας προσφυγής το γεγονός ότι για το επίμαχο ζήτημα έχει εκφράσει ήδη την κρίση της η ΕΕΚΔ⁴⁰ ούτε απαιτείται το ζήτημα να έχει τύχει αναφοράς μέσω του συστήματος υποβολής περιοδικών εκθέσεων⁴¹.

Είναι ενδιαφέρον ότι στην κρίση της ΕΕΚΔ επί του παραδεκτού της προσφυγής, δίνεται η δυνατότητα υπόδειξης στο κράτος άμεσων (οιονεί ασφαλιστικών) μέτρων που θα όφειλε να λάβει έως την εξέταση της ουσίας της προσφυγής με σκοπό την αποφυγή ανεπανόρθωτης ζημίας⁴². Βέβαια πρόκειται για αρκετά γενικόλογες υποδείξεις και όχι για συγκεκριμένα μέτρα, όπως η εξασφάλιση ότι οι εξώσεις δε συνεπάγονται μη αποδεκτές συνθήκες διαβίωσης⁴³ και η διασφάλιση της διαμονής των ασυνόδευτων ανηλίκων σε κατάλληλα μέρη με πρόσβαση σε φαγητό, νερό, εκπαίδευση και δομές υγείας και ιατρικής περίθαλψης⁴⁴. Αυτή η δυνατότητα, που σπανίως η ΕΕΚΔ

³⁷ Decision on admissibility and the merits, 2 December 2013, Union syndicale des magistrats administratifs (USMA) v. France, Complaint No. 84/2012

³⁸ βλ. ενδεικτικά Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009

³⁹ Decision on the merits, 1 December 2010, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 57/2009

⁴⁰ Decision on the merits, 23 October 2012, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 68/2011

⁴¹ Decision on the admissibility and the merits, 2 December 2013, European Confederation of Police (EuroCOP) v. Ireland, Complaint No. 83/2012

⁴² Ηλιοπούλου-Στράγγα (2018), σελ. 319

⁴³ Decision on admissibility and on immediate measures, 4 July 2019, Amnesty International v. Italy, Complaint No. 178/2019

⁴⁴ Decision on admissibility and on immediate measures, 23 May 2019, International Commission of Jurists (ICJ) and European Council for Refugees and Exiles (ECRE) v. Greece, Complaint No. 173/2018

χρησιμοποιεί, αποτελεί και έναν τρόπο ιχνηλάτησης της μελλοντικής απόφασης, αφού για την κρίση επί της λήψης άμεσων μέτρων αναγκαστικά προηγείται συνοπτική εξέταση τουλάχιστον των ισχυρισμών του προσφεύγοντος.

Για την υποστήριξη των ισχυρισμών τους, τα μέρη μπορούν να εισφέρουν οποιαδήποτε στοιχεία ως αποδεικτικά μέσα, ανεξαρτήτως του από πού προέρχονται. Αρμοδιότητα να κρίνει το βάρος κάθε στοιχείου έχει μόνο η ΕΕΚΔ⁴⁵. Στην πράξη η ΕΕΚΔ βασίζεται σε στοιχεία κρατικών οργάνων και εκθέσεις επιτροπών που δρουν στο πλαίσιο άλλων συμβάσεων. Δεν παραβλέπει βέβαια και τα στοιχεία που εισφέρουν διεθνείς και εθνικές ΜΚΟ, χωρίς όμως να επικεντρώνεται σε αυτά.

Κατόπιν της εξέτασης της προσφυγής και των υποβληθέντων παρατηρήσεων, η ΕΕΚΔ εκδίδει μία απόφαση κρίνοντας αν υφίσταται όντως παραβίαση των προβλέψεων του ΕΚΧ. Η ΕΕΚΔ κρίνει επί της νομοθεσίας και των μέτρων που υφίστανται επί του παρόντος. Επομένως η αλλαγή νομοθεσίας αντίθετης στον ΕΚΧ συνεπάγεται συμμόρφωση με τις προβλέψεις του ΕΚΧ, καθώς δεν υφίσταται παραβίαση κατά τον χρόνο εξέτασης της προσφυγής⁴⁶. Η απόφαση αυτή δημοσιεύεται υποχρεωτικά από τα συμβαλλόμενα κράτη στον ΕΚΧ. Η ΕτΥ μπορεί να εκδώσει σύσταση κατά του κράτους⁴⁷, αν κρίνει ότι ο ΕΚΧ δεν εφαρμόζεται ικανοποιητικά⁴⁸. Σε κάθε περίπτωση, η έκδοση ή μη έκδοση σύστασης από την ΕτΥ του ΣοΕ δεν επηρεάζει ούτε υποβαθμίζει την κρίση της ΕΕΚΔ⁴⁹.

Η ΕΕΚΔ έχει επίσης την απόλυτη αρμοδιότητα να κρίνει ποιες διατάξεις αφορά κάθε κρινόμενη περίπτωση⁵⁰, ανεξαρτήτως των ισχυρισμών των μερών. Οι ισχυρισμοί του προσφεύγοντος δε δεσμεύουν την ΕΕΚΔ, η οποία συχνά κρίνει ότι η περιγραφόμενη κατάσταση παραβιάζει άλλες διατάξεις από τις αναφερόμενες, διευκρινίζοντας με αυτόν τον τρόπο και το πεδίο εφαρμογής της κάθε διάταξης. Υπάρχουν βέβαια περιπτώσεις, όπως αναγνωρίζεται και από την ΕΕΚΔ, όπου η

⁴⁵ Decision on the merits, 11 December 2009, International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERSIGHTS) v. Greece, Complaint No. 49/2008

⁴⁶ Decision on admissibility and the merits, 19 March 2013, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 82/2012

⁴⁷ δεδομένης και της μη δεσμευτικότητας των αποφάσεων της ΕΕΚΔ, οι πολιτικές πιέσεις που ασκούνται είναι ιδιαίτερα σημαντικές Κατρούγκαλος (2009), σελ. 65

⁴⁸ Για τη διαδικασία ελέγχου των υποχρεώσεων των κρατών μελών του ΣοΕ και για τις αρμοδιότητες των οργάνων αυτού βλ. Περράκης (2013), Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 97-100

⁴⁹ Decision on the merits, 20 October 2009, Defence for Children International (DCI) v. the Netherlands, Complaint No. 47/2008

⁵⁰ Decision on the merits, 9 September 2009, Confédération française démocratique du travail (CFDT) v. France, Complaint No. 50/2008

διάκριση μεταξύ των διατάξεων δεν είναι καθόλου ευκρινής. Για παράδειγμα τα ζητήματα στέγασης αφορούν τόσο το άρθρο 31 όσο και το άρθρο 16, ενώ αποκλεισμός από κοινωνικές παροχές μπορεί να συνεπάγεται αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού και του επιπέδου φτώχειας κατά παράβαση και του άρθρου 30. Το γεγονός αυτό χρησιμοποιείται μερικές φορές από την ΕΕΚΔ ως παράκαμψη του εμποδίου της μη αποδοχής ενός δικαιώματος με την εφαρμογή ενός άλλου δικαιώματος που μπορεί να οδηγήσει στο ίδιο αποτέλεσμα⁵¹.

Η αποφάσεις της ΕΕΚΔ δεν είναι δεσμευτικές⁵², πρόκειται για decisions και όχι judgments⁵³. Παρόλα αυτά δε θα πρέπει να υποβαθμίζεται η σημασία τους, καθώς αποτελούν τον τρόπο ερμηνείας του ΕΚΧ σε σχέση με συγκεκριμένα κρατικά μέτρα και ενέργειες. Υπό το πρίσμα ότι συνιστούν τον τρόπο ερμηνείας του ΕΚΧ και μάλιστα από το όργανο που έχει επιφορτιστεί με την επιτήρηση εφαρμογής αυτού, το περιεχόμενο των αποφάσεων δεσμεύει τα κράτη, καθώς υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο πραγματώνονται ή όχι οι αναληφθείσες από τον ΕΚΧ υποχρεώσεις.

Ο μηχανισμός αυτός επιτήρησης της εφαρμογής του ΕΚΧ και προστασίας των αναγραφόμενων σε αυτόν δικαιωμάτων, συνδυάζεται άμεσα με το σύστημα υποβολής εκθέσεων και το συμπληρώνει, καθώς σε αυτή την περίπτωση η ΕΕΚΔ αναλαμβάνει να προστατεύει τα αντίστοιχα δικαιώματα όχι σε ένα αφηρημένο επίπεδο, αλλά με βάση την πρακτική⁵⁴ και σε σχέση με συγκεκριμένες κρατικές ενέργειες και μέτρα.

Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕΚΔ έχει προχωρήσει μία δυναμική ερμηνεία του ΕΚΧ, τονίζοντας ότι θα πρέπει τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που κατοχυρώνει να κρίνονται πάντα με βάση τις υφιστάμενες συνθήκες και τις νέες εξελίξεις και σε συνδυασμό με τα λοιπά διεθνή συστήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου⁵⁵. Πρόκειται, όπως χαρακτηριστική αναφέρει η ΕΕΚΧ, για ένα «ζωντανό μέσο»⁵⁶ του οποίου ο

⁵¹ Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 14. Βλ. κεφάλαιο 3, για το ίδιο ζήτημα η ΕΕΚΔ είχε κρίνει αρχικά ότι δεν παραβιάζεται το άρθρο 3 παρ. 1 του Προσθετού Πρωτοκόλλου, ενώ στη συνέχεια έκρινε αντίθετα. Το άρθρο αυτό χρησιμοποιήθηκε ακριβώς επειδή η Ελλάδα δεν έχει αποδεχτεί τα άρθρα 5 και 6.

⁵² για τη δεσμευτικότητα και τη θέση του ΕΚΧ και των κοινωνικών δικαιωμάτων εν γένει στην ελληνική έννομη τάξη βλ. Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 18-27

⁵³ για μία σύντομη σύγκριση μεταξύ ΕΕΚΔ, ΕΔΔΑ και ΔΕΕ βλ. Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 9-10

⁵⁴ Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

⁵⁵ βλ. μεταξύ άλλων Decision on the merits, 15 May 2018, Transgender Europe and ILGA-Europe v. the Czech Republic, Complaint No. 117/2015

⁵⁶ βλ. ενδεικτικά Decision on the merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Children and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015

σκοπός είναι η να προσδώσει ουσιαστική αξία και νόημα στα κοινωνικά δικαιώματα στην Ευρώπη και οι αποφάσεις της ΕΕΚΧ συμβάλλουν σε αυτόν τον σκοπό αναζητώντας πάντα την τελολογική ερμηνεία των διατάξεων του ΕΚΧ και του κειμένου αυτού στο σύνολό του.

Απτή απόδειξη της δυναμικής και εξελισσόμενης αυτής ερμηνείας και εφαρμογής του ΕΚΧ αποτελεί η δυνατότητα επιδίκασης των δικαστικών εξόδων στους προσφεύγοντες. Ενώ στο αντίστοιχο πρωτόκολλο δεν παρέχεται δυνατότητα επιδίκασης των δικαστικών εξόδων, η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι συνέπεια της οιονεί δικαιοδοτικής αυτής διαδικασίας θα πρέπει να είναι η επιφόρτιση του κράτους σε περίπτωση που ανευρεθούν παραβιάσεις με τουλάχιστον ένα μέρος των εξόδων. Για την επιδίκαση των δικαστικών εξόδων απαιτείται η διεκδίκησή τους από τον προσφεύγοντα.

Δεδομένης της μη δεσμευτικότητας των αποφάσεων της ΕΕΚΔ, καθίσταται σαφές ότι στην πράξη η διεκδίκηση των δικαστικών εξόδων είναι αλυσιτελής, και για τον λόγο αυτό η ΕΕΚΔ καλεί την ΕτΥ να ζητήσει την καταβολή του ποσού από το εκάστοτε κράτος. Ως προς το ύψος αυτού, η ΕΕΚΔ παραπέμπει σε σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ κρίνοντας ότι ένα δίκαιο ποσό είναι το ποσό των 2.000 €. Το ποσό αυτό είναι σταθερό στις λίγες περιπτώσεις που η ΕΕΚΔ έχει επιδικάσει δικαστικά έξοδα⁵⁷. Είναι στο βάρος του προσφεύγοντος βέβαια να αποδείξει την πραγματοποίηση εξόδων και σε περίπτωση που δεν καταφέρει να αποδείξει την οικονομική επιβάρυνσή του λόγω της διαδικασίας, τέτοιο αίτημα απορρίπτεται⁵⁸.

⁵⁷ βλ. ενδεικτικά Decision on the merits, 1 December 2015, European Roma Rights Centre (ERRC) v. Ireland, Complaint No. 100/2013

⁵⁸ Decision on the merits, 24 January 2012, European Roma and Travellers Forum v. France, Complaint No. 64/2011

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η συμβολή του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη στη διεθνή προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου

ΤΜΗΜΑ 1. Πρόσφατες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε τομείς δικαιωμάτων κοινωνικής συνοχής.

Αν και τα κοινωνικά δικαιώματα είναι συνυφασμένα με τη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων και τα δικαιώματα των εργαζομένων, τα εργατικά δικαιώματα είναι ένα κομμάτι μόνο των κοινωνικών δικαιωμάτων. Στην πραγματικότητα, τα κοινωνικά δικαιώματα επιτάσσουν το κράτος προς παροχές που αφορούν διάφορες ευάλωτες ομάδες, ανεξαρτήτως του εργασιακού τους καθεστώ. Ως προς τα μη εργατικά δικαιώματα ή δικαιώματα κοινωνικής συνοχής⁵⁹ η ΕΕΚΔ έχει παράγει ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο με συνεχώς εξελισσόμενες αποφάσεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η νομολογία αυτή σε συνδυασμό με το έργο που παράγεται από αντίστοιχες επιτροπές που δρουν στο πλαίσιο άλλων συμβάσεων αλλά και ως προς τον τρόπο που η ΕΕΚΔ χρησιμοποιεί τα ευρήματα των επιτροπών αυτών στις δικές της αποφάσεις.

Πολύ σημαντικές είναι οι αποφάσεις της ΕΕΚΔ που αφορούν το άρθρο 11 του ΕΚΧ και του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, στο οποίο κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην προστασία της υγείας και το οποίο έχει ελάχιστα τροποποιηθεί από το τελευταίο κείμενο. Η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι η ύπαρξη ελάχιστων κέντρων υποδοχής προσφύγων και μεταναστών αναγκάζει ένα μεγάλο μέρος παιδιών να ζουν στους δρόμους και κατά συνέπεια βρίσκονται εκτεθειμένοι σε μεγάλους κινδύνους για την υγεία και τη σωματική ακεραιότητά τους, κατά παράβαση του άρθρου 11 παρ. 1 και 3 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ⁶⁰. Παραβίαση του άρθρου 11 παρ. 1 αποτελεί και ο αποκλεισμός των ασυνόδευτων ανηλίκων από δομές στέγασης και η συνεπαγόμενη διαβίωσή τους στους δρόμους λόγω λανθασμένης κατηγοριοποίησής τους ως ενηλίκους κατόπιν εξέτασης κοκάλων⁶¹. Σε κάθε περίπτωση, τα κράτη οφείλουν να διασφαλίζουν επαρκή πρόσβαση σε παροχές υγείας και ενημέρωση σχετικά με ζητήματα υγείας για όλους,

⁵⁹ Πρόκειται για το διαχωρισμό σε εργασιακά δικαιώματα και δικαιώματα κοινωνικής συνοχής, Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 5-6

⁶⁰ Decision on the merits, 23 October 2012, Defence for Children International (DCI) v. Belgium, Complaint No. 69/2011

⁶¹ Decision on the merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015

ειδικά για ευπαθείς και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Αποκλεισμός, μη ορθή ενημέρωση και αδιαφορία για την κατάσταση υγείας κοινωνικών ομάδων λόγω κριτηρίων όπως η νομιμότητα της διαμονής τίθεται κατά παράβαση του άρθρου 11 παρ. 1, παρ. 2 και παρ. 3 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε του Αναθεωρημένου ΕΚΧ⁶².

Σύμφωνα με τη νομολογία της ΕΕΚΔ τα κράτη έχουν υποχρέωση όχι μόνο να θεσπίζουν νομοθετικά παροχές σε ζητήματα υγείας αλλά και να και να καθιστούν εφικτή και αποτελεσματική την πρόσβαση σε αυτές. Ενώ σε πρώτο στάδιο νομοθεσία που επιτρέπει στο ιατρικό προσωπικό να αρνηθεί την πραγματοποίηση άμβλωσης για λόγους συνείδησης δεν είναι αντίθετη με τις προβλέψεις του ΕΚΧ⁶³, η δυσκολία ανεύρεσης ιατρικού προσωπικού που να μην εναντιώνεται στη διαδικασία της άμβλωσης και οι μεγάλες λίστες αναμονής δυσχεραίνουν σε μεγάλο βαθμό την πρόσβαση των γυναικών σε μία ιατρική διαδικασία, με συνέπεια να προσβάλλεται το δικαίωμα στην προστασία της υγείας⁶⁴. Φυσικά η αντίθετη περίπτωση δε συνιστά παραβίαση του ΕΚΧ, καθώς τα κράτη δεν υποχρεώνονται να παρέχουν στο ιατρικό προσωπικό δικαίωμα εναντίωσης στη διαδικασία της άμβλωσης⁶⁵.

Επιπλέον, όσες γυναίκες θέλουν να προβούν σε άμβλωση υφίστανται και διακριτική μεταχείριση, για δύο λόγους⁶⁶. Πρώτον, τίθεται ζήτημα διακριτικής μεταχείρισης λόγω γεωγραφικών και κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών, καθώς όσες γυναίκες έχουν την οικονομική δυνατότητα να ταξιδέψουν ή τυχαίνει να ζουν σε περιοχές όπου είναι εφικτή και εύκολη η πρόσβαση σε δομές που πραγματοποιείται άμβλωση είναι πιο ευνοημένες. Δεύτερον, τίθεται ζήτημα διακριτικής μεταχείρισης λόγω φύλου και κατάστασης υγείας, επειδή οι γυναίκες έγκυοι που επιθυμούν την πρόσβαση σε μία ιατρική διαδικασία τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης από άντρες

⁶² Decision on the merits, 11 September 2012, *Médecins du Monde v. France*, Complaint No. 67/2011

⁶³ Βλ. όμως και συντρέχουσα άποψη του Πέτρου Στάγκου στη Decision on the merits, 10 September 2013, *International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) v. Italy*, Complaint No. 87/2012, όπου θεωρεί σε αντίθεση με τη πλειοψηφία ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο διαφαίνεται να σχηματίζεται ομοφωνία ως προς τη χωρίς περιορισμούς πρόσβαση των γυναικών σε άμβλωση

⁶⁴ Decision on the merits, 10 September 2013, *International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) v. Italy*, Complaint No. 87/2012 και Decision on admissibility and the merits, 12 October 2015, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy*, Complaint No. 91/2013

⁶⁵ Decision on the merits, 17 March 2015, *Federation of Catholic Families in Europe (FAFCE) v. Sweden*, Complaint 99/2013

⁶⁶ Βλ. όμως και συντρέχουσα άποψη του Πέτρου Στάγκου στη Decision on admissibility and the merits, 12 October 2015, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy*, Complaint No. 91/2013, σύμφωνα με την οποία παράνομη διακριτική μεταχείριση μπορεί να θεμελιωθεί μόνο στο γεγονός ότι η κρατική αντιμετώπιση είναι ίδια ανεξαρτήτως γεωγραφικής περιφέρειας

και γυναίκες που επιθυμούν την πρόσβαση σε άλλες ιατρικές διαδικασίες⁶⁷. Για το λόγο αυτό, η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι η ανωτέρω περιγραφόμενη κατάσταση παραβιάζει το άρθρο 11 παρ. 1 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ μόνο του και σε συνδυασμό με το άρθρο Ε.

Η αναφερόμενη πρόσβαση σε ιατρικές παροχές θα πρέπει να είναι ίση για όλους τους πολίτες του κράτους, λαμβανομένων υπόψη των συνθηκών. Ο σχεδιασμός του κρατικού συστήματος υγείας οφείλει να διασφαλίζει την ίσου επιπέδου πρόσβαση σε παροχές υγείας, όπως σε γυναικολογικές εξετάσεις και σε μαιευτήρια, και σε άτομα που ζουν σε γεωγραφικά απομακρυσμένες περιοχές ή αντιμετωπίζουν γλωσσικά ή άλλα εμπόδια. Αντίθετος σχεδιασμός τίθεται κατά παράβαση τόσο του άρθρου 11 όσο και του άρθρου Ε, εφόσον αποκλείεται συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα από παροχές υγείας⁶⁸. Παραβίαση του άρθρου 11 παρ. 1, 2 και 3 και της αρχής μη διακριτικής μεταχείρισης αποτελεί και ο αποκλεισμός από το σύστημα υγείας ατόμων χωρίς επαρκείς πόρους που δεν είναι εγγεγραμμένοι στην αρμόδια Αρχή Εργασίας⁶⁹.

Ακόμα, η νομοθετική υποχρέωση νομοθεσίας να προβαίνουν τα διεμφυλικά άτομα σε αλλαγή γεννητικών οργάνων με διαδικασία στέρωσης προκειμένου να αλλάξουν τα στοιχεία της ταυτότητάς τους στα επίσημα έγγραφα είναι αντίθετη στο δικαίωμα στην προστασία της υγείας⁷⁰. Η ΕΕΚΔ έκρινε ότι η υποχρέωση υποβολής σε μία επίπονη και σοβαρή εγχειρητική διαδικασία, που δεν είναι απαραίτητη για την αναγνώριση της ταυτότητας φύλλου και μάλιστα με τρόπο ώστε να αμφισβητείται η ελεύθερη βούληση των προσώπων, αφού δεν τους παρέχεται άλλη επιλογή, προσβάλλει τη σωματική ακεραιότητα, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και κατά συνέπεια παραβιάζει το σχετικό άρθρο του ΕΚΧ.

⁶⁷ Βλ. όμως και αντίθετη άποψη του Luis Jimena Quesada στη Decision on the merits, 10 September 2013, International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) v. Italy, Complaint No. 87/2012, σύμφωνα με την οποία εφόσον η ιταλική νομοθεσία είναι σύμφωνη με τον ΕΚΧ δεν τίθεται ζήτημα παραβίασης καθώς και τις ενστάσεις σχετικά με τους όρους σύγκρισης και το επίπεδο αναλογικότητας που απαιτείται μεταξύ τους

⁶⁸ Decision on the merits, 5 December 2018, European Roma Rights Centre (ERRC) v. Bulgaria, Complaint No. 151/2017

⁶⁹ Decision on the merits, 17 May 2016, European Roma and Travellers Forum (ERTF) v. the Czech Republic, Complaint No. 104/2014

⁷⁰ Decision on the merits, 15 May 2018, Transgender Europe and ILGA-Europe v. the Czech Republic, Complaint No. 117/2015

Η ΕΕΚΔ έχει διευκρινίσει⁷¹ ότι για τη μείωση κάθε είδους μόλυνσης απαιτείται μεγάλο χρονικό διάστημα και ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται σταδιακά. Όμως, για την επίτευξη τέτοιων στόχων απαιτείται προσήλωση και σαφές χρονοδιάγραμμα με συγκεκριμένες και αποτελεσματικές ενέργειες. Σημαντικό είναι το ότι σύμφωνα με την ΕΕΚΔ τα κράτη θα πρέπει να επιδιώκουν και να εξασφαλίζουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα με βάση την υπάρχουσα τεχνογνωσία. Το άρθρο 11 του ΕΚΧ επιτάσσει στα κράτη τη διασφάλιση του δικαιώματος των πολιτών να απολαμβάνουν τα υψηλότερα δυνατά επίπεδα υγείας, έτσι το κράτος θα πρέπει όχι απλώς να εξαλείφει υπαρκτούς κινδύνους για την υγεία αλλά και να προλαμβάνει ενδεχόμενους μελλοντικούς. Αντίθετη στο άρθρο 11 είναι και η μη ενημέρωση των ενδιαφερομένων πολιτών για την ύπαρξη μόλυνσης και για τις συνέπειες αυτής στην υγεία τους.

Το άρθρο 13 του ΕΚΧ, αναλλοίωτο από το αναθεωρημένο κείμενο, κατοχυρώνει το δικαίωμα σε κοινωνική και ιατρική βοήθεια, υπό την έννοια της βραχυπρόθεσμης βοήθειας σε άτομα που έχουν άμεση και επείγουσα ανάγκη. Ειδικά το φαγητό, η ένδυση και η στέγαση αποτελούν απαραίτητες παροχές για τη διατήρηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και θα πρέπει να δίνονται σε όλους όσους έχουν ανάγκη χωρίς περιορισμούς⁷². Η μεγάλη καθυστέρηση ένταξης ασυνόδευτων ανηλίκων στο σύστημα κρατικής προστασίας και στην κάλυψη ιατρικών, κοινωνικών, εκπαιδευτικών και νομικών αναγκών παραβιάζει το άρθρο 13 παρ. 1 του ΕΚΧ⁷³.

Στο πλαίσιο του άρθρου 13 του ΕΚΧ εμπίπτει και παροχή άμεσης ιατρικής φροντίδας. Η θέσπιση προϋπόθεσης ελάχιστης τρίμηνης νόμιμης διαμονής στο κράτος ώστε να αποκτάται δικαίωμα ιατρικής φροντίδας παραβιάζει το άρθρο 13 παρ. 1 και παρ. 4 του ΕΚΧ⁷⁴. Αντίστοιχη παραβίαση προκύπτει και από την άρνηση παροχής προσωρινής στέγασης σε άτομα που διαμένουν παράνομα στο κράτος, χωρίς μάλιστα να τους δίνεται η δυνατότητα να προσβάλλουν αποτελεσματικά αυτή την απόφαση⁷⁵.

⁷¹ Decision on the merits, 23 January 2013, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Greece, Complaint No 72/2011

⁷² Decision on the merits, 1 July 2014, Conference of European Churches (CEC) v. the Netherlands, Complaint No. 90/2013

⁷³ Decision on the merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015

⁷⁴ Decision on the merits, 11 September 2012, Médecins du Monde v. France, Complaint No. 67/2011

⁷⁵ Decision on the merits, 2 July 2014, European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands, Complaint No. 86/2012

Στο άρθρο 14 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ και του ΕΚΧ του 1961 κατοχυρώνεται το μη τροποποιημένο δικαίωμα ωφελείας από υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας. Οι υπηρεσίες αυτές θα πρέπει να παρέχονται με αποτελεσματικότητα και να είναι προσαρμοσμένες όσο είναι δυνατόν στις ειδικές πρακτικές και ατομικές ανάγκες των αποδεκτών, οι οποίοι θα πρέπει να είναι ελεύθεροι στην επιλογή των υπηρεσιών. Έτσι, ο μικρός αριθμός ιδρυμάτων φροντίδας και διαμονής ατόμων με σοβαρές αναπηρίες και η συνεπαγόμενες μεγάλες λίστες αναμονής παραβιάζουν το δικαίωμα ατόμων με αναπηρία στην πρόσβαση σε υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας υπό το άρθρο 14 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε⁷⁶.

Σχετικά με την προστασία των ατόμων με σωματική ή νοητική αναπηρία, το άρθρο 15 του ΕΚΧ του 1961 επικεντρωνόταν στην πρόσβαση σε δομές εκπαίδευσης και σε εργασία. Το εμπλουτισμένο και εκμοντερνισμένο άρθρο 15 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ υποχρεώνει επιπλέον το κράτος να προωθήσει την πλήρη κοινωνική ενσωμάτωση και συμμετοχή στην κοινωνία. Το άρθρο αυτό βέβαια περιλαμβάνει και την επαγγελματική κατάρτιση (άρθρο 10 Αναθεωρημένου ΕΚΧ) ως τρόπο για την επίτευξη του τελικού στόχου, της ανεξαρτησίας, ενσωμάτωσης και συμμετοχής στην κοινωνία. Επομένως ζητήματα σχετικά με εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία δέον να εξετάζονται υπό το άρθρο 15⁷⁷.

Σύμφωνα με την πάγια άποψη της ΕΕΚΔ, τα κράτη δεν έχουν ευρύ πεδίο εκτίμησης σχετικά με τον τρόπο εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία, καθώς έμφαση θα πρέπει να δίνεται στις κλασσικές δομές εκπαίδευσης, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται καλύτερα ο στόχος της ανεξαρτησίας, ενσωμάτωσης και συμμετοχής ατόμων με αναπηρία. Έτσι, η εκπαίδευση ατόμων με αυτισμό σε ιατρικά ιδρύματα και η μη ένταξη αυτών στις κλασσικές δομές εκπαίδευσης λόγω έλλειψης δασκάλων ειδικής αγωγής και λόγω μη ορθής οργάνωσης των σχολείων παραβιάζει τις σχετικές προβλέψεις του ΕΚΧ⁷⁸. Παράλληλα η κατάσταση αυτή συνιστά και διακριτική μεταχείριση λόγω αναπηρίας κατά παράβαση του άρθρου 15 σε συνδυασμό με το

⁷⁶ Decision on the merits, 18 March 2013, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Belgium, Complaint No. 75/2011

⁷⁷ Decision on the merits, 11 September 2013, European Action of the Disabled (AEH) v. France, Complaint No. 81/2012 σκ. 24-29

⁷⁸ Decision on the merits, 11 September 2013, European Action of the Disabled (AEH) v. France, Complaint No. 81/2012

άρθρο Ε του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, καθώς σε αναζήτηση δομών εκπαίδευσης οι οικογένειες παιδιών με αυτισμό υποχρεώνονται να μετακινηθούν σε άλλες χώρες⁷⁹.

Αντίστοιχα, ο αποκλεισμός παιδιών με μέτριες ή σοβαρές πνευματικές αναπηρίες από τις κλασσικές δομές εκπαίδευσης και η παροχή εκπαίδευσης αποκλειστικά από ειδικά σχολεία, καθώς και η μη παροχή αποτελεσματικών νομικών μέσων προσβολής της απόφασης αποκλεισμού από τις κλασσικές δομές εκπαίδευσης αποτελεί παραβίαση του άρθρου 15 παρ. 1 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, ενώ η μη προσβασιμότητα των με ειδικών σχολείων αποτελεί παραβίαση του άρθρου 17 παρ. 2 αυτού⁸⁰.

Δεδομένου ότι οι οικογένειες αποτελούν το μικρότερο θύλακα της κοινωνίας, καθίσταται σαφές ότι το δικαίωμα της οικογένειας σε κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία είναι ιδιαίτερο σημαντικό για την προστασία της κοινωνίας εν γένει. Το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 16 του ΕΚΧ και του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, χωρίς να έχει υποστεί μεταβολές το περιεχόμενό του.

Στο πλαίσιο του άρθρου 16 και όχι του άρθρου 12 ή 13 εμπίπτουν και τα οικογενειακά επιδόματα και τα επιδόματα τέκνων που παρέχουν τα κράτη, καθώς αυτά αποσκοπούν κυρίως στην ενίσχυση της οικογένειας⁸¹. Η παροχή ισάξιων οικογενειακών επιδομάτων σε είδος αντί σε χρήματα σε ανήλικες μητέρες δεν παραβιάζει το άρθρο αυτό, καθώς το μέτρο δικαιολογείται λόγω της περιορισμένης ωριμότητας των γονέων. Αντίθετα, η αναστολή ή η διακοπή των επιδομάτων σε περίπτωση που το παιδί σταματήσει να παρακολουθεί μαθήματα στο σχολείο είναι ένας περιορισμός μη επιτρεπτός υπό το άρθρο Γ του Αναθεωρημένου ΕΚΧ και δυσανάλογος προς το σκοπό του⁸², ενώ αντίθετη στο άρθρο 16 είναι και η διακοπή των οικογενειακών επιδομάτων όταν ο ανήλικος καθίσταται γονιός καθώς σε αυτή τη περίπτωση, ανεξαρτήτως της ιδιότητάς του ως γονέας ή όχι, δεν παύει να είναι ανήλικος

⁷⁹ Βλ. και αντίθετη άποψη των Lauri Leppik και Monika Schlachter στη Decision on the merits, 11 September 2013, European Action of the Disabled (AEH) v. France, Complaint No. 81/2012, σύμφωνα με την οποία η παραβίαση του άρθρου 15 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε του Αναθεωρημένου ΕΚΧ δεν μπορεί να θεμελιωθεί στη σύγκριση της ροής των ατόμων με και χωρίς αυτισμό από τη Γαλλία στο Βέλγιο ούτε παρασχέθηκαν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία

⁸⁰ Decision on admissibility and the merits, 16 October 2017, Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Belgium, Complaint No. 109/2014

⁸¹ Decision on the merits, 16 October 2018, Equal Rights Trust v. Bulgaria, Complaint No. 121/2016

⁸² Decision on the merits, 11 September 2013, European Action of the Disabled (AEH) v. France, Complaint No. 81/2012 και Decision on admissibility and the merits, 19 March 2013, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 82/2012

παιδί. Το τελευταίο μέτρο έχει κριθεί ως αντίθετο και στο άρθρο Ε του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, καθώς αφορά κυρίως τους Ρομά και έτσι αποτελεί έμμεση διάκριση⁸³. Τέλος, κατά παράβαση του άρθρου 16 και του άρθρου Ε τίθενται οι μέθοδοι καταγραφής συγκεκριμένων ευάλωτων ομάδων και συλλογής προσωπικών δεδομένων για λόγους ασφάλειας και δημόσιας τάξης, οι οποίες πραγματοποιούνται χωρίς να εξασφαλίζεται η ιδιωτικότητα και χωρίς να πληρείται το κριτήριο της αναλογικότητας⁸⁴. Η ανυπαρξία επαρκών ιδρυμάτων φροντίδας και στέγασης ατόμων με βαριές αναπηρίες έχει σοβαρές συνέπειες τόσο στα ίδια όσο και στις οικογένειές τους που αναλαμβάνουν εξ ολοκλήρου τη φροντίδα τους με σοβαρές οικονομικές συνέπειες που μπορεί να θίγουν και τη συνοχή της οικογένειας, κατά παράβαση του άρθρου 16 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε του Αναθεωρημένου ΕΚΧ⁸⁵.

Σχετικά με το άρθρο 16, η ΕΕΚΔ έχει αναπτύξει μεγάλη νομολογία για ζητήματα στέγασης οικογενειών. Προφανώς το πλαίσιο του άρθρου αυτού είναι διαφορετικό από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και δεν εμπίπτει στο πλαίσιο εφαρμογής του η αποκατάσταση ή η αποζημίωση οικογενειών που έχουν στερηθεί την περιουσία τους⁸⁶ ούτε μπορεί να τύχει εφαρμογής σε οικογένειες που δεν επιθυμούν να διαμείνουν εντός τους κράτους⁸⁷.

Στο πλαίσιο προστασίας της οικογένειας τα κράτη υποχρεώνονται για την πραγμάτωση των προγραμμάτων στέγασης οικογενειών που καταρτίζουν να παρέχουν επαρκή και κατάλληλη στέγαση στις οικογένειες. Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να εκτελούνται εντός ενός λογικού χρονοδιαγράμματος και να λαμβάνουν υπόψη την ευαλωτότητα των οικογενειών χωρίς να τίθενται διακρίσεις⁸⁸, ενώ ως επαρκής και κατάλληλη στέγαση δε νοείται η παροχή στέγασης χωρίς σύνδεση με παροχές

⁸³ Decision on the merits, 11 September 2013, European Action of the Disabled (AEH) v. France, Complaint No. 81/2012

⁸⁴ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009

⁸⁵ Decision on the merits, 18 March 2013, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Belgium, Complaint No. 75/2011

⁸⁶ Βλ. όμως και αντίθετη άποψη των Luis Jimena Quesada, Lyudmilla Harutyunyan και Πέτρου Στάγκου στη Decision on the merits, 22 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Croatia, Complaint No. 52/2008

⁸⁷ Βλ. όμως και αντίθετη άποψη των Colm O’Cinneide και Jarna Petman στη Decision on the merits, 22 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Croatia, Complaint No. 52/2008

⁸⁸ Decision on the merits, 22 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Croatia, Complaint No. 52/2008

ηλεκτρισμού, νερού και αποχέτευσης⁸⁹ ή με προβλήματα όπως διαρροή λυμάτων, υγρασία, μολυσμένο νερό και μόνιμη μούχλα που καθιστούν τις οικείες μη βιώσιμες⁹⁰. Επιπλέον, το κράτος θα πρέπει να διασφαλίζει ότι οι κοινωνικές δομές στέγασης δεν είναι απομακρυσμένες και δε συμβάλλουν στο διαχωρισμό και την απομόνωση των ατόμων που ζουν σε αυτές, καθώς αντίθετη πρακτική έρχεται σε αντίθεση με το άρθρο 16 και προκαλεί ζητήματα διακριτικής μεταχείρισης κοινωνικών ομάδων⁹¹.

Η προσαρμοστικότητα των εθνικών μέτρων στις εκάστοτε συνθήκες και ιδιαιτερότητες κοινωνικών ομάδων είναι απαραίτητη. Έτσι, στο πλαίσιο του δικαιώματος του άρθρου 16, τα κράτη θα πρέπει να ορίσουν επαρκείς τοποθεσίες στις οποίες μπορούν να εγκατασταθούν οι Ρομά, με παροχές που καθιστούν εφικτή τη στέγαση⁹². Η μη αναγνώριση των τροχόσπιτων ως κατοικίες και η μη προσαρμογή των αναγκαίων νομοθετικών μέτρων για το επίπεδο και την ποιότητα της υγιεινής, της ασφάλειας και των συνθηκών διαβίωσης, όπως και η ύπαρξη ελάχιστων τοποθεσιών στις οποίες οι Ρομά μπορούν νομίμως να στήσουν τα τροχόσπιτά τους σε συνδυασμό με την αυστηρή νομοθεσία χωροταξίας παραβιάζουν το άρθρο 16 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε και δημιουργούν ποικίλα πρακτικά προβλήματα για τη διαβίωση των Ρομά, καθώς μεταξύ άλλων διευκολύνουν και τη διαδικασία εξώσεων⁹³.

Ζητήματα σχετικά με την εφαρμογή του ίδιου άρθρου προκύπτουν και ως προς τις εξώσεις. Έτσι η αρχικώς νόμιμη έξωση οικογενειών Ρομά που έχουν καταλάβει παράνομα ιδιωτική ή δημόσια γη και διαμένουν σε αυτή, είναι αντίθετη στο άρθρο 16 του ΕΚΧ αν δεν προηγηθεί διαβούλευση με την κοινότητα, δεν υπάρξει επαρκής προειδοποίηση και δεν παρασχεθούν εναλλακτικές λύσεις διαμονής. Απαραίτητο είναι επίσης να παρέχεται η δυνατότητα αποτελεσματικής νομικής προσβολής της πράξης εξώσης⁹⁴.

⁸⁹ Decision on the merits, 11 December 2009, International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERSIGHTS) v. Greece, Complaint No. 49/2008

⁹⁰ Decision on the merits, 12 May 2017, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Ireland, Complaint. No. 110/2014

⁹¹ Decision on the merits, 17 May 2016, European Roma and Travellers Forum (ERTF) v. the Czech Republic, Complaint No. 104/2014

⁹² Decision on the merits, 1 December 2015, European Roma Rights Centre (ERRC) v. Ireland, Complaint No. 100/2013

⁹³ Decision on the merits, 21 March 2012, International Federation of Human Rights (FIDH) v. Belgium, Complaint No. 62/2010

⁹⁴ Decision on the merits, 11 December 2009, International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERSIGHTS) v. Greece, Complaint No. 49/2008 και Decision on the merits, 1 December 2015, European Roma Rights Centre (ERRC) v. Ireland, Complaint No. 100/2013

Στο κείμενο του Αναθεωρημένου ΕΚΧ εισήχθη στο άρθρο 31 ξεχωριστά το δικαίωμα στη στέγαση, σε μία προσπάθεια αυτονόμησης και διαχωρισμού του δικαιώματος αυτού από την κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία της οικογένειας. Βέβαια, η ΕΕΚΔ έχει διευκρινίσει ότι όπως συμβαίνει και με άλλες προβλέψεις του ΕΚΧ, ζητήματα στέγασης οικογενειών εμπίπτουν και στο άρθρο 16 ως μέσο προστασίας του δικαιώματος των οικογενειών σε κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία⁹⁵. Έτσι, όπως και σε αντίστοιχη νομολογία υπό το άρθρο 16, προγράμματα επαναστέγασης Ρομά σε απομακρυσμένες και απομονωμένες περιοχές⁹⁶ σε περίχωρα πόλεων, σε σκηνές, πολλές φορές χωρίς πρόσβαση σε νερό και άλλες αναγκαίες παροχές⁹⁷ και χωρίς να εξετάζονται οι ιδιαιτερότητες της κοινότητας των Ρομά, παραβιάζουν το άρθρο 31 παρ. 1 και το άρθρο 16 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε⁹⁸.

Αντίστοιχα με τις προβλέψεις του άρθρου 16, η καθυστερημένη και αναποτελεσματική εφαρμογή της νομοθεσίας που προβλέπει τη δημιουργία οργανωμένων υπαίθρων χώρων διαμονής Ρομά με βασικές παροχές παραβιάζει το άρθρο Ε σε συνδυασμό με το άρθρο 31 παρ. 1, συνεπαγόμενη παράνομη διαμονή των Ρομά σε άλλους χώρους με κίνδυνο έξωσης κατά παράβαση των άρθρων 31 παρ. 2 και Ε⁹⁹. Επιπλέον, ο αποκλεισμός των Ρομά από τα βοηθήματα στέγασης, επειδή τα τροχόσπιτα δε θεωρούνται νομικώς σπίτια, συνιστά παραβίαση των άρθρων 31 παρ. 3 και Ε. Τα ανωτέρω συνιστούν παραβίαση και του άρθρου 16 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε¹⁰⁰.

Φυσικά τα κράτη δεν μπορούν να υποχρεωθούν να παρέχουν μόνιμη στέγαση, όμως οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα που διασφαλίζουν την πρόσβαση όλων σε στέγαση. Για το λόγο αυτό σε περίπτωση αποκρατικοποίησης διαμερισμάτων με ενεργά μισθωτήρια, η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι η μη προστασία των μισθωτών από απότομη αύξηση των ενοικίων ή τροποποίηση των όρων της σύμβασης μίσθωσης και

⁹⁵ Decision on the merits, 12 May 2017, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Ireland, Complaint. No. 110/2014

⁹⁶ Decision on the merits, 11 September 2012, Médecins du Monde v. France, Complaint No. 67/2011

⁹⁷ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009

⁹⁸ Decision on the merits, 30 June 2011, European Roma Rights Centre v. Portugal, Complaint No. 61/2010

⁹⁹ Decision on the merits, 19 October 2009, European Roma Rights Centre (ERRC) v. France, Complaint No. 51/2008

¹⁰⁰ Decision on the merits, 24 January 2012, European Roma and Travellers Forum v. France, Complaint No. 64/2011

παράλληλα η μη θέσπιση μέτρων ώστε αυτοί να βρουν αντίστοιχο διαμέρισμα, παραβιάζει τις διατάξεις 31 παρ. 1 και παρ. 3 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε του Αναθεωρημένου ΕΚΧ και κατά συνέπεια και το άρθρο 16 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε αυτού¹⁰¹.

Αντίθετα, τα κράτη οφείλουν να έχουν δομές έκτασης και προσωρινής στέγασης, ώστε να προστατεύσουν τη ζωή και να διαφυλάξουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, όπως των ασυνόδευτων ανηλίκων¹⁰² και των αστέγων. Σύμφωνα με το άρθρο 31 παρ. 2 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, τα καταφύγια αυτά θα πρέπει να πληρούν τα στοιχειώδη επίπεδο υγιεινής και ασφάλειας, να έχουν βασικές παροχές όπως νερό, θέρμανση και φωτισμό, ενώ θα πρέπει να δέχονται άτομα χωρίς περιορισμούς και κριτήρια νομιμότητας διαμονής στη χώρα και να μην επιτρέπεται η έξωση από αυτά χωρίς παροχή εναλλακτικής διαμονής¹⁰³. Η ΕΕΚΔ έχει προβεί σε έναν ενδιαφέροντα διαχωρισμό, κρίνοντας ότι οι δομές προσωρινής στέγασης θα πρέπει να είναι διαθέσιμες για μη νόμιμους διαμένοντες στο κράτος ενώ οι πολίτες του κράτους και οι νόμιμοι μετανάστες δικαιούνται πρόσβαση, εντός ευλόγου χρόνου, σε παροχές μόνιμης στέγασης. Επιπλέον, ένας διαχωρισμός των δομών προσωρινής στέγασης είναι αναγκαίος ανάλογα με τα άτομα που στεγάζει, καθώς για τις γυναίκες και για τα παιδιά θα πρέπει να διατίθενται ειδικές δομές προσωρινής στέγασης¹⁰⁴.

Σε κάθε περίπτωση, στοχευμένες φυλετικά εξαναγκαστικές εξώσεις που πραγματοποιούνται με βία¹⁰⁵ χωρίς σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και χωρίς να παρέχονται εναλλακτικές μακροπρόθεσμες λύσεις με αποτέλεσμα να καθίστανται οι άνθρωποι άστεγοι¹⁰⁶ παραβιάζουν το άρθρο 31 παρ. 2 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε

¹⁰¹ Decision on the merits, 8 September 2009, Fédération européenne des Associations nationales travaillant avec les Sans-abri (FEANTSA) v. Slovenia, Complaint No. 53/2008

¹⁰² Decision on the merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015

¹⁰³ Decision on the merits, 20 October 2009, Defence for Children International (DCI) v. the Netherlands, Complaint No. 47/2008 και Decision on the merits, 1 July 2014, Conference of European Churches (CEC) v. the Netherlands, Complaint No. 90/2013

¹⁰⁴ Decision on the merits, 2 July 2014, European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands, Complaint No. 86/2012

¹⁰⁵ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009 και Decision on the merits, 19 October 2009, European Roma Rights Centre (ERRC) v. France, Complaint No. 51/2008

¹⁰⁶ Decision on the merits, 11 September 2012, Médecins du Monde v. France, Complaint No. 67/2011

του Αναθεωρημένου ΕΚΧ¹⁰⁷. Τέλος, η μη εξασφάλιση πρόσβασης ορισμένων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων σε προγράμματα κοινωνικής στέγασης, όπως επιδόματα στέγασης, παραβιάζει το άρθρο 31 παρ. 3 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε¹⁰⁸.

Νέο δικαίωμα στον Αναθεωρημένο ΕΚΧ αποτελεί και το δικαίωμα στην προστασία εναντίων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 30 αυτού. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, οι πολιτικές και πρακτικές του κράτους¹⁰⁹, όπως για παράδειγμα τα προγράμματα στέγασης¹¹⁰, θα πρέπει να αποσκοπούν στην ένταξη και ενσωμάτωση κοινωνικών ομάδων στο κοινωνικό σύνολο και όχι στην απομόνωση και στον αποκλεισμό τους¹¹¹. Οι πολιτικές αυτές θα πρέπει να σχεδιάζονται προσεκτικά, κατόπιν συγκέντρωσης αξιόπιστων στοιχείων και στατιστικών προκειμένου να επιτευχθεί μία γενική και συντονισμένη προσέγγιση¹¹². Η μη συμπερίληψη των Ρομά, ως ευπαθούς κοινωνικής ομάδας, σε εθνικό σχέδιο δράσης κατά της φτώχειας και του αποκλεισμού, στοχευμένο σε ποικίλες κοινωνικές ομάδες και ζητήματα, παραβιάζει το άρθρο 30 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε¹¹³, ενώ οι συνεχείς παράνομες εξώσεις Ρομά πραγματοποιούνται κατά παράβαση όχι μόνο του άρθρου 31 αλλά και του άρθρου 30 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε, καθώς ωθούν σε φτώχεια και κοινωνικό αποκλεισμό¹¹⁴.

Η μη παροχή στοιχείων ταυτότητας σε Ρομά επιτείνει τον κοινωνικό αποκλεισμό και τους στερεί από τα πολιτικά τους δικαιώματα κατά τρόπο αντίθετο στο

¹⁰⁷ Decision on the merits, 28 June 2011, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. France, Complaint No. 63/2010

¹⁰⁸ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009

¹⁰⁹ Βλ. όμως και αντίθετη άποψη του Πέτρου Στάγκου στη Decision on the merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015 και στη Decision on the merits, 1 December 2015, European Roma Rights Centre (ERRC) v. Ireland, Complaint No. 100/2013, σύμφωνα με τις οποίες δεν αρκεί να εξετάζεται μόνο η ύπαρξη προγράμματος και δράσεων, αλλά και η αποτελεσματικότητα αυτών

¹¹⁰ Decision on the merits, 2 July 2014, European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands, Complaint No. 86/2012

¹¹¹ Decision on the merits, 30 June 2011, European Roma Rights Centre v. Portugal, Complaint No. 61/2010

¹¹² Decision on the merits, 18 March 2013, International Federation for Human Rights (FIDH) v. Belgium, Complaint No. 75/2011

¹¹³ Decision on the merits, 21 March 2012, International Federation of Human Rights (FIDH) v. Belgium, Complaint No. 62/2010, Decision on the merits, 11 September 2012, Médecins du Monde v. France, Complaint No. 67/2011 και Decision on the merits, 19 October 2009, European Roma Rights Centre (ERRC) v. France, Complaint No. 51/2008

¹¹⁴ Decision on the merits, 5 December 2017, European Roma and Travellers Forum (ERTF) v. France, Complaint No. 119/2015

άρθρο 30 σε συνδυασμό με το άρθρο E¹¹⁵. Κοινωνικό αποκλεισμό αντίθετο στα άρθρα 30 και E συνεπάγεται και η θέσπιση υποχρεωτικής τριετούς μόνιμης διαμονής εντός του δήμου για μεγάλο χρονικό διάστημα ώστε να ασκηθεί το δικαίωμα ψήφου, καθώς αποκλείονται ορισμένες κοινωνικές ομάδες, όπως οι Ρομά που δεν έχουν σταθερή πολυετή διαμονή¹¹⁶.

Από τις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ενός κράτους είναι οι μετανάστες, σύνολο των δικαιωμάτων των οποίων κατοχυρώνεται στο εμπλουτισμένο, σε σχέση με τον ΕΚΧ του 1961, άρθρο 19 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ.

Υπό το άρθρο 19 παρ. 1 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, τα κράτη οφείλουν να λάβουν μέτρα αποτροπής της προπαγάνδας, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, ώστε να καταπολεμηθούν προκαταλήψεις σχετικά με τους μετανάστες. Κατά συνέπεια, η μη υιοθέτηση αυστηρής νομοθεσίας κατά της πρόκλησης φυλετικού μίσους και φυλετικής βίας και της υιοθέτησης ξενοφοβικής πολιτικής ρητορικής, καθώς και η μη αποτελεσματική εφαρμογή αυτής, επιτρέπουν τη δημιουργία συνθηκών διάκρισης και παραβιάζουν το άρθρο 19 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο E¹¹⁷.

Σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 4, τα κράτη θα πρέπει να εξασφαλίζουν την ίση μεταχείριση μεταναστών και πολιτών. Περιορισμοί στην πρόσβαση σε στέγαση και σε επιδόματα στέγασης στους μετανάστες θέτουν συνθήκες διακριτικής μεταχείρισης και τίθενται κατά παράβαση του άρθρου 19 παρ. 4 περ. c σε συνδυασμό με το άρθρο E¹¹⁸. Αντίστοιχα, ο αποκλεισμός μεταναστών που βρίσκονται παράνομα στη χώρα από δομές προσωρινής στέγασης παραβιάζει το άρθρο 19 παρ. 4 περ. c¹¹⁹.

Οι απελάσεις Ρομά κατόπιν εξαναγκασμένης συναίνεσης αυτών παραβιάζουν το άρθρο 19 παρ. 8 του ΕΚΧ σε συνδυασμό με το άρθρο E¹²⁰. Εκτός του ότι θα πρέπει

¹¹⁵ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009

¹¹⁶ Decision on the merits, 24 January 2012, European Roma and Travellers Forum v. France, Complaint No. 64/2011 και Decision on the merits, 19 October 2009, European Roma Rights Centre (ERRC) v. France, Complaint No. 51/2008

¹¹⁷ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009

¹¹⁸ Decision on the merits, 25 June 2010, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy, Complaint No. 58/2009 και Decision on the merits, 19 October 2009, European Roma Rights Centre (ERRC) v. France, Complaint No. 51/2008

¹¹⁹ Decision on the merits, 2 July 2014, European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands, Complaint No. 86/2012

¹²⁰ Decision on the merits, 28 June 2011, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. France, Complaint No. 63/2010

να προηγείται εξατομικευμένη εξέταση και να μη πραγματοποιούνται μαζικές/ομαδικές απελάσεις¹²¹, οι απελάσεις θα πρέπει να πραγματοποιούνται σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας και να μη στρέφονται διακριτικά κατά συγκεκριμένης ομάδας¹²². Προφανώς η μη παροχή στοιχείων ταυτοποίησης σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες έχει ως συνέπεια ομαδικές απελάσεις κατά παράβαση του άρθρου 19 παρ. 8 σε συνδυασμό με το άρθρο E, καθώς οι ομάδες αυτές στερούνται από τη δυνατότητα να νομιμοποιήσουν τη διαμονή τους¹²³.

Το δικαίωμα των παιδιών σε κοινωνική και οικονομική προστασία κατοχυρώνεται στο άρθρο 17 του ΕΚΧ του 1961, μαζί με το αντίστοιχο δικαίωμα των μητέρων. Στο άρθρο 17 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ κατοχυρώνεται το δικαίωμα των παιδιών και των νέων ατόμων σε κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία, υπό την έννοια της παροχής ενός περιβάλλοντος που επιτρέπει την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς και των σωματικών και πνευματικών ικανοτήτων τους.

Σύμφωνα με τη νομολογία της ΕΕΚΔ, σε περίπτωση που τα κράτη δε λαμβάνουν μέτρα ώστε να παρέχουν επαρκή προστασία και φροντίδα σε παιδιά που έχουν στερηθεί προσωρινά ή μόνιμα την οικογένειά τους ανεξαρτήτως της νομιμότητας της διαμονής τους στη χώρα, υφίσταται παραβίαση του άρθρου 17 παρ. 1 περ. c¹²⁴. Επιπλέον, παραβίαση του άρθρου 17 παρ. 1 προκύπτει και από τη μη παροχή στέγασης σε κέντρα υποδοχής σε ανήλικους που βρίσκονται παρανόμως στη χώρα, καθώς δεν παρέχεται κανενός είδους προστασία για τη ζωή, τη ψυχολογική και σωματική τους ακεραιότητα και το δικαίωμά τους στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια¹²⁵.

Αντίστοιχα με τη μη στέγαση ασυνόδευτων ανηλίκων, έτσι και η καθυστέρηση στον ορισμό προσώπου που θα έχει την ευθύνη τους, η κράτησή τους σε ακατάλληλους χώρους όπως αίθουσες αναμονής και ξενοδοχεία, ο υπολογισμός της ηλικίας τους με εξέταση κοκάλων και η μη παροχή νομικών μέσων αμφισβήτησης της εκδιδόμενης απόφασης σχετικά με την ηλικία τους αποτελούν μέτρα που παραβιάζουν το άρθρο 17

¹²¹ Decision on the merits, 11 September 2012, *Médecins du Monde v. France*, Complaint No. 67/2011

¹²² Decision on the merits, 24 January 2012, *European Roma and Travellers Forum v. France*, Complaint No. 64/2011

¹²³ Decision on the merits, 25 June 2010, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy*, Complaint No. 58/2009

¹²⁴ Decision on the merits, 20 October 2009, *Defence for Children International (DCI) v. the Netherlands*, Complaint No. 47/2008

¹²⁵ Decision on the merits, 23 October 2012, *Defence for Children International (DCI) v. Belgium*, Complaint No. 69/2011

παρ. 1 του ΕΚΧ, ενώ η μη εγγραφή τους σε σχολεία λόγω μη κατοχής νομιμοποιητικού εγγράφου παραβιάζει την παρ. 2 του άρθρου αυτού¹²⁶.

Επιπλέον, σχετικά με την απαγόρευση σωματικής τιμωρίας των παιδιών η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι υφιστάμενο νομοθετικό κενό που καλύπτεται από πάγια νομολογία των εθνικών δικαστηρίων δε θίγει το σχετικό δικαίωμα του ΕΚΧ¹²⁷. Αντίθετα, το νομολογιακό «δικαίωμα στη συμμόρφωση» γονέων, δασκάλων και κηδεμόνων¹²⁸ όπως και η μη απαγόρευση της σωματικής βίας λόγω «εκπαιδευτικών σκοπών»¹²⁹ αντίκεινται στο άρθρο 17 του ΕΚΧ. Παραβίαση του σχετικού άρθρου προκύπτει και από την έλλειψη ρητής νομοθετικής ρύθμισης που να απαγορεύει την άσκηση βίας κατά παιδιών είτε γενικά¹³⁰ είτε εντός της οικογένειας (βιολογικής ή θετής)¹³¹ ή εντός ιδρυμάτων φροντίδας παιδιών¹³².

Στη διάταξη του άρθρου 17 παρ. 2 κατοχυρώνεται το δικαίωμα των παιδιών στην εκπαίδευση, το οποίο διακρίνεται από το δικαίωμα του άρθρου 10 στην επαγγελματική κατάρτιση. Για την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αυτού θα πρέπει να παρέχεται ένα σταθερό οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο δεν εξασφαλίζεται σε περιπτώσεις συνεχόμενων εξώσεων Ρομά, παράνομων ή μη, που αποτρέπουν τη συνεχή παρακολούθηση μαθημάτων κατά παράβαση του άρθρου 17 παρ. 2. Ο αποκλεισμός μάλιστα των παιδιών Ρομά από τα σχολεία και τις εκπαιδευτικές δομές με αποφάσεις τοπικών αρχών παραβιάζει τα άρθρα 17 παρ. 2 και 10 παρ. 3 και 5 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε¹³³. Γενικά, παραβίαση του άρθρου 17 παρ. 2 και Ε του Αναθεωρημένου ΕΚΧ προκύπτει από την αδράνεια του κράτους να λάβει ειδικά μέτρα

¹²⁶ Decision on the merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015

¹²⁷ Decision on the merits, 5 December 2014, Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Italy, Complaint No. 94/2013

¹²⁸ Decision on the merits, 12 September 2014, Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. France, Complaint No. 92/2013

¹²⁹ Decision on the merits, 20 January 2015, Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Czech Republic, Complaint No. 96/2013.

¹³⁰ Decision on the merits, 20 January 2015, Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Belgium, Complaint No. 98/2013

¹³¹ Decision on the merits, 5 December 2014, Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Slovenia, Complaint No. 95/2013

¹³² Decision on the merits, 2 December 2014, Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Ireland, Complaint No. 93/2013

¹³³ Decision on the merits, 5 December 2017, European Roma and Travellers Forum (ERTF) v. France, Complaint No. 119/2015

διασφάλισης της πρόσβασης σε εκπαίδευση για παιδιά ευάλωτων ομάδων, όπως οι Ρομά¹³⁴.

Στο άρθρο 23 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ θεσπίζεται ένα νέο δικαίωμα που δεν υπήρχε στον ΕΚΧ του 1961, το δικαίωμα των ηλικιωμένων σε κοινωνική προστασία. Σημαντικό είναι ότι σύμφωνα με την ΕΕΚΔ, ως προς τις υπηρεσίες κοινωνικών παροχών σε ηλικιωμένους το άρθρο αυτό είναι ειδικότερο σε σχέση με το άρθρο 14 και δεν εφαρμόζεται το τελευταίο¹³⁵.

Οι αυξημένες αμοιβές που τα ιδρύματα φροντίδας ηλικιωμένων ζητούν για τις παροχές τους λόγω της κατάργησης του κρατικά ρυθμισμένου ανώτατου ύψους αμοιβής, συνεπάγονται αποκλεισμό ορισμένων ηλικιωμένων από τις παροχές τους κατά παράβαση του άρθρου 23 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ¹³⁶. Επιπλέον, στο άρθρο 23 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ αντίκειται και το γεγονός ότι ένα ποσοστό ηλικιωμένων στερείται της πρόσβασης σε χρηματοδοτούμενες από τους δήμους υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον λόγω μη επάρκειας του προϋπολογισμού¹³⁷.

Στόχος του άρθρου 23 είναι η προστασία της ανεξαρτησίας των ηλικιωμένων. Έτσι εθνική νομοθεσία σύμφωνα με την οποία η προχωρημένη ηλικία δεν εκλαμβάνεται αυτομάτως ως ευαλωτότητα, σε αντίθεση με την παιδική ηλικία, δεν είναι αντίθετη με τις προβλέψεις του ΕΚΧ. Μάλιστα, το άρθρο 23 εμπεριέχει το δικαίωμα μη διακριτικής μεταχείρισης λόγω προχωρημένης ηλικίας¹³⁸.

ΤΜΗΜΑ 2. Η αλληλεπίδραση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη με τα συστήματα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Κρίσιμη είναι η εξέταση των στοιχείων στα οποία βασίζεται η ΕΕΚΔ προκειμένου να εξαγάγει συμπεράσματα και να τεκμηριώσει την άποψή της. Φυσικά για τη θεμελίωση

¹³⁴ Decision on the merits, 11 September 2012, *Médecins du Monde v. France*, Complaint No. 67/2011

¹³⁵ Decision on the merits, 4 December 2012, *The Central Association of Carers in Finland v. Finland*, Complaint No. 71/2011 σκ. 55-57

¹³⁶ Decision on the merits, 4 December 2012, *The Central Association of Carers in Finland v. Finland*, Complaint No. 71/2011

¹³⁷ Decision on the merits, 4 December 2012, *The Central Association of Carers in Finland v. Finland*, Complaint No. 70/2011

¹³⁸ Decision on the merits, 22 May 2019, *International Federation of Associations of the Elderly (FIAPA) v. France*, Complaint No. 145/2017

των κρίσεων της, η ΕΕΚΔ ανατρέχει σε προηγούμενες αποφάσεις και συμπεράσματά της, όμως δε θα μπορούσε να παραβλέψει το πλούσιο υλικό που παρέχεται από άλλα όργανα και οργανισμούς.

Εύλογη είναι η χρήση των συμβάσεων και των επιτροπών που δρουν στο πλαίσιο του ΣοΕ από την ΕΕΚΔ, δεδομένου της πληρότητας του συστήματος προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων που παρέχει ο οργανισμός αυτός αλλά και της θέσης της ΕΕΚΔ εντός του ΣοΕ. Καθώς ο ΕΚΧ σχεδιάστηκε ως συμπληρωματικό κείμενο των ατομικών δικαιωμάτων, πλούσιες είναι οι αναφορές της ΕΕΚΔ στην ΕΣΔΑ και στη νομολογία του ΕΔΔΑ, ιδίως σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος και κατ' αποτέλεσμα του επιπέδου της υγείας και της ευημερίας των πολιτών¹³⁹ και την κατάσταση και τις πρακτικές εναντίων των Ρομά στην Ευρώπη¹⁴⁰.

Εκτός της ΕΣΔΑ, χρήσιμο εργαλείο για την ΕΕΚΔ αποτελούν οι ειδικές συμβάσεις, ιδίως η ΣΠΕΜ για ζητήματα που αφορούν τους Ρομά στην Ευρώπη, τη Σύμβαση του ΣοΕ για τη δράση κατά της εμπορίας ανθρώπων, τη Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική κ.α. Μεγάλης σημασίας αποτελούν τα ευρήματα των επιτροπών που δρουν στο πλαίσιο του ΣοΕ, όπως της ECRI και της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων της ΣΠΕΜ, καθώς επιτρέπουν όχι μόνο τη συνεκτική ερμηνεία των διατάξεων του ΕΚΧ αλλά αναλύουν και τις συνθήκες που επικρατούν στα κράτη μέλη του ΣοΕ. Πλούσιο εργαλείο ανίχνευσης και κατανόησης των συνθηκών κάθε χώρας αποτελούν οι συστάσεις και τα ψηφίσματα της ΕτΥ και της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του ΣοΕ¹⁴¹, καθώς και οι εκθέσεις του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Φυσικά η ΕΕΚΔ δε θα μπορούσε να είναι αδιάφορη ως προς την ΕΕ και τα κείμενα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που παράγονται στο πλαίσιο του οργανισμού αυτού. Εκτός από τις ευρείς παραπομπές στα δικαιώματα του ΧΘΔΕΕ, σε ορισμένες περιπτώσεις η ΕΕΚΔ παραπέμπει στη νομολογία του ΔΕΕ αλλά και σε κείμενα δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ, ιδίως σε τομείς προστασίας του περιβάλλοντος,

¹³⁹ López Ostra v. Spain of 9.12.1994, Guerra and Others v. Italy of 19.02.1998, and Ledyayeva, Dobrokhotova, Zolotareva and others Romashina v. Russia of 26.10.2006

¹⁴⁰ *Chapman v. the United Kingdom*, judgment of 18 January 2001, *McCann v. the United Kingdom*, judgment of 13 May 2008, Buckley 1996, Connors 2004

¹⁴¹ βλ. ενδεικτικά Strasbourg Declaration on Roma, adopted by the member states of the Council of Europe at a High Level Meeting on Roma, Strasbourg, 20 October 2010.

καταπολέμησης του trafficking¹⁴² και προστασίας των δικαιωμάτων των Ρομά¹⁴³. Σε μία μόνο περίπτωση η ΕΕΚΔ έχει παραπέμψει σε νομολογία άλλου περιφερειακού δικαστηρίου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συγκεκριμένα στο ΔΔΔΑ, για ζητήματα ταυτότητας φύλου¹⁴⁴.

Σε αντίθεση με τη φειδώ με την οποία μεταχειρίζεται η ΕΕΚΔ τους υπόλοιπους περιφερειακούς οργανισμούς, οι παραπομπές στο σύστημα προστασίας του ΟΗΕ ξεπερνούν ίσως τις αντίστοιχες για το ΣοΕ. Προφανώς συχνότερες είναι οι παραπομπές στην ΟΔΔΑ, στο ΔΣΑΠΔ, στο ΔΣΟΚΠΔ και ιδίως στα γενικά σχόλια της Επιτροπής ΟΚΠΔ τα οποία ερμηνεύουν τις αντίστοιχες διατάξεις του ΔΣΟΚΠΔ και διευκρινίζουν το περιεχόμενο αυτών. Πλέον αυτών, συχνές είναι οι αναφορές σε εκθέσεις ειδικών εισηγητών και ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων του ΟΗΕ, του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα δικαιώματα του ανθρώπου και του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες (UNHCR).

Για επιμέρους ζητήματα η ΕΕΚΔ παραπέμπει συχνότατα σε συμβάσεις του ΟΗΕ και στον τρόπο ερμηνείας αυτών. Συνεχείς είναι οι αναφορές στη Σύμβαση για την Εξάλειψη Κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων της 21^{ης} Δεκεμβρίου 1965 και στη Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεως κατά των Γυναικών της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1979, καθώς και στο πλούσιο έργο των Επιτροπών αυτών. Για όλα τα ζητήματα που σχετίζονται με τα δικαιώματα του παιδιού, η ΕΕΚΔ χρησιμοποιεί τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού της 20^{ης} Νοεμβρίου 1989, καθώς και τις παρατηρήσεις, τις εκθέσεις και τα Γενικά Σχόλια¹⁴⁵ της Επιτροπής Δικαιωμάτων του Παιδιού, ενώ τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία ανιχνεύονται υπό τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ανθρώπων με Αναπηρία της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2006, τα συμπεράσματα και τα Γενικά Σχόλια¹⁴⁶ της αντίστοιχης Επιτροπής.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η ΕΕΚΔ έχει παραπέμψει ακόμα στη Σύμβαση του Άαρχους της 25^{ης} Ιουνίου 1998 για την Πρόσβαση σε Πληροφορίες, τη Συμμετοχή του

¹⁴² 2011/36/EU

¹⁴³ Fundamental Agency for the European Union (Fundamental Rights Agency), 2011, Roma Survey – Data in Focus Education: The Situation of Roma in 11 EU Member States). European Parliament, 2013, Empowerment of Roma Women within the European Framework of National Roma Inclusion Strategies. European Parliament, Resolution of 9 September 2010 on the situation of Roma and on freedom of movement in the European Union (document P7_TA(2010)0312).

¹⁴⁴ Decision on the merits, 15 May 2018, Transgender Europe and ILGA-Europe v. the Czech Republic, Complaint No. 117/2015

¹⁴⁵ βλ. ενδεικτικά Γενικό Σχόλιο Αρ. 6 για Ασυνόδευτους Ανηλίκους εκτός της χώρας καταγωγής

¹⁴⁶ βλ. ιδίως Γενικό Σχόλιο Αρ. 4 για το άρθρο 24 (δικαίωμα σε ενταξιακή εκπαίδευση)

Κοινού στη Λήψη Αποφάσεων και την Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη για Περιβαλλοντικά Θέματα, στη Σύμβαση εναντίον του Διεθνούς Οργανωμένου Εγκλήματος της 15^{ης} Νοεμβρίου 2002 και στις αρχές για τη στέγαση και την ιδιοκτησία της υπό-επιτροπής για την προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (OHE – Pinheiro Principles), καθώς και στα κείμενα που η υπο-επιτροπή έχει εκδώσει.

Τέλος, μπορεί να ανεύρει κανείς και παραπομπές σε κείμενα ειδικευμένων οργανώσεων, όπως στις Οδηγίες του ΠΟΥ, στις απόψεις των εμπειρογνομόνων στο πλαίσιο της Διεθνούς Οργάνωσης για την Έρευνα στον Καρκίνο (IARC) και σε έγγραφα της Διεθνούς Ομοσπονδίας Μαιευτικής και Γυναικολογίας (FIGO).

Όπως καθίσταται σαφές, η ΕΕΚΔ σε όλες τις ανωτέρω αναφερόμενες περιπτώσεις αναπτύσσει μία νομολογία που δεν μπορεί να είναι αυτόνομη, αλλά βρίσκεται και πρέπει να βρίσκεται κοντά στον τρόπο ερμηνείας και εφαρμογής αντίστοιχων διεθνών κειμένων. Για το λόγο αυτή η προσέγγιση του ΕΚΧ από την ΕΕΚΔ γνωρίζει περιορισμούς ως προς τα δικαιώματα κοινωνικής συνοχής. Αν και πρόκειται για λογικό επακόλουθο της πληθώρας διεθνών ειδικών κειμένων προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η οπτική της ΕΕΚΔ ως προς τα επίμαχα ζητήματα δεν μπορεί παρά να συμβαδίζει με την οπτική που αναπτύσσουν άλλες επιτροπές. Η μη απόλυτη αυτονομία βέβαια της ΕΕΚΔ δε συνεπάγεται και μείωση της αξίας της νομολογίας αυτής.

ΜΕΡΟΣ II. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης ως πυλώνας προάσπισης των εργασιακών δικαιωμάτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α. Κοινωνικά Δικαιώματα και ευρωπαϊκές οικονομικές πολιτικές

ΤΜΗΜΑ 1. Η σχέση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Όπως είναι αναμενόμενο, η ΕΕΚΔ για τη θεμελίωση των κρίσεων της λαμβάνει υπόψη της το πρωτογενές και δευτερογενές δίκαιο της ΕΕ. Πέρα αυτού, ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη της σχέσης εν γένει του ΕΚΧ με το δίκαιο της ΕΕ και ιδίως η στάση της ΕΕΚΔ σχετικά με τις ευρωπαϊκές οικονομικές πολιτικές των τελευταίων ετών¹⁴⁷.

Σε ένα γενικό πλαίσιο, οι προβλέψεις του ΕΚΧ συμβαδίζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό με αντίστοιχες προβλέψεις του πρωτογενούς και δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ¹⁴⁸, ενώ όλα τα κράτη της ΕΕ έχουν προσχωρήσει στον ΕΚΧ, είτε του 1961 είτε στον Αναθεωρημένο, ενώ ένας σημαντικός αριθμός των κρατών της ΕΕ έχει αποδεχτεί τη διαδικασία συλλογικών προσφυγών.

Επιπλέον, έχει υπάρξει έντονη νομοθετική συνομιλία μεταξύ των δύο συστημάτων καθώς ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989 έχει παραχθεί με βάση τις προβλέψεις του ΕΚΧ του 1961, ενώ όπως αποδεικνύεται μέσω της Αιτιολογικής Έκθεσης του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, για το σχεδιασμό αρκετών προβλέψεων¹⁴⁹ πηγή έμπνευσης αποτέλεσαν κοινοτικές οδηγίες.

Αντίστοιχα, αναφορές στον ΕΚΧ μπορεί να βρει κανείς στη ΣΕΕ, στη ΣΛΕΕ και στον ΧΘΔΕΕ, όπως και σε κείμενα του Συμβουλίου και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Διάφορα κείμενα δευτερογενούς δικαίου επίσης αναφέρουν ευθέως τον ΕΚΧ ως αιτία των προβλέψεών τους ή ως βάση για την υιοθέτηση πολιτικών

¹⁴⁷ για τη θέση της ΕΕ απέναντι στις κοινωνικές πολιτικές την προηγούμενη δεκαετία βλ. Κατρούγκαλος (2009), σελ. 212-223

¹⁴⁸ European Committee of Social Rights, The relationship between European Union law and the European Social Charter, Working Document, 15 July 2014, Appendix II

¹⁴⁹ Βλ. ιδίως άρθρα 2 παρ. 6, 7 παρ. 2, 8 παρ. 4, 25 και 29

προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Η υιοθέτηση πλάνων και πολιτικών από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με στόχο την προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων γίνεται με βάση τις προβλέψεις του ΕΚΧ. Τέλος, σε ένα σημαντικό αριθμό αποφάσεων το ΔΕΕ έχει παραπέμψει ευθέως στον ΕΚΧ και έχει λάβει υπόψη του τις προβλέψεις αυτού¹⁵⁰.

Παρά την έντονη αυτή νομοθετική συνομιλία, οι σχέσεις μεταξύ των δύο συστημάτων προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων δεν είναι ακριβώς αρμονικές. Η προταθείσα από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο¹⁵¹ προσχώρηση της ΕΕ στον ΕΚΧ¹⁵² είναι ακόμα πιο μακριά από την προσχώρηση στην ΕΣΔΑ και φαντάζει απίθανη, τουλάχιστον στο βραχυπρόθεσμο μέλλον. Έτσι, ενδιαφέρουσα είναι η προσέγγιση της ΕΕΚΔ σχετικά με μέτρα κρατών που έχουν ληφθεί κατ' επιταγή του ενωσιακού δικαίου.

Αντίστοιχα με το ΕΔΔΑ¹⁵³, η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι η συμβατότητα των εθνικών ρυθμίσεων με το ενωσιακό δίκαιο δε συνεπάγεται αυτόματα και τη συμβατότητα αυτών με τον ΕΚΧ, ούτε φυσικά το γεγονός ότι μία κρατική πρακτική δεν έχει κριθεί αντίθετη με το δίκαιο της ΕΕ αρκεί για να θεωρηθεί ότι αυτή είναι συμβατή με τον ΕΚΧ¹⁵⁴. Φυσικά, λόγω της μη προσχώρησης της ΕΕ στον ΕΚΧ¹⁵⁵, η ΕΕΚΔ δεν έχει αρμοδιότητα να κρίνει τη συμβατότητα του ενωσιακού δικαίου με τον ΕΚΧ όπως δεν μπορεί να εκφέρει άποψη για τα εθνικά μέτρα που λαμβάνονται ως προς τις επιταγές του ενωσιακού δικαίου. Όμως, οι διεθνείς υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει τα κράτη ως μέλη σε έναν οργανισμό, εν προκειμένω την ΕΕ, δεν τα απαλλάσσουν από τις λοιπές διεθνείς υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει ως μέλη σε άλλο οργανισμό, εν προκειμένω το ΣοΕ και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τον ΕΚΧ. Επομένως, η λήψη εθνικών

¹⁵⁰ European Committee of Social Rights, The relationship between European Union law and the European Social Charter, Working Document, 15 July 2014, Appendix III. Βλ. και αντίστοιχη ανάλυση Luis Jimena Quesada, Les droits sociaux dans la jurisprudence de la Cour de Justice de l'Union Européenne: l'ouverture au processus de Turin, Conférence sur Les droits sociaux dans l'Europe actuelle: le rôle des tribunaux nationaux et européens, Nicosie, 24 février 2017

¹⁵¹ European Parliament resolution of 19 May 2010 on the institutional aspects of the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Parliament document (2009/2241(INI))

¹⁵² Olivier De Schutter, L'adhésion de l'Union européenne à la Charte sociale européenne, EUI Working Paper LAW No. 2004/11, version révisée en juin 2014, Université catholique de Louvain.

¹⁵³ Cantoni v. France, judgment of the European Court of Human Rights of 15 November 1996

¹⁵⁴ Decision on the merits, 28 June 2011, Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. France, Complaint No. 63/2010

¹⁵⁵ για τα οφέλη της προσχώρησης της ΕΕ στον ΕΚΧ βλ. Βενιέρης (2013), σελ. 451-452

μέτρων κατ' εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου δεν αποτελεί περίπτωση κατά την οποία αποκλείεται ο έλεγχος της συμβατότητας αυτών με τις προβλέψεις του ΕΚΧ.

Γνωστό είναι πως το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι σε περιπτώσεις που τα κράτη εφαρμόζουν ενωσιακό δίκαιο με εθνικά μέτρα χωρίς να έχουν περιθώριο διακριτικής ευχέρειας, τεκμαίρεται υπό προϋποθέσεις η συμβατότητα αυτού με την ΕΣΔΑ λόγω της ισοδύναμης προστασίας των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων από την ΕΕ, κυρίως μέσω του ΧΘΔΕΕ, με την ΕΣΔΑ¹⁵⁶. Η ΕΕΚΔ έχει κρίνει κατηγορηματικά ότι το επίπεδο προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων στην ΕΕ¹⁵⁷, είτε νομοθετικά είτε πρακτικά, δεν είναι επαρκές για να θεωρηθεί ότι τα κοινωνικά δικαιώματα προστατεύονται από την ΕΕ με ισοδύναμο τρόπο με τον ΕΚΧ και έτσι δεν είναι δυνατή η δημιουργία ενός αντίστοιχου τεκμηρίου.

Στο παρόν στάδιο, όπου η προσχώρηση της ΕΕ στον ΕΚΧ δε συζητείται καν και η πολιτική βούληση της ΕΕ δε στρέφεται προς αυτή την κατεύθυνση, θα ήταν μετέωρη η δημιουργία ενός τεκμηρίου ισοδύναμης προστασίας. Βέβαια, η ΕΕΚΔ έχει αφήσει ανοιχτό το ενδεχόμενο της μελλοντικής δημιουργίας τεκμηρίου ισοδύναμης προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων μόλις υπάρξουν επαρκείς εξελίξεις στο ενωσιακό δίκαιο.

Για τους ανωτέρω λόγους, η ΕΕΚΔ δε δέχεται σχετικά επιχειρήματα των κρατών όταν προβάλλονται και κρίνει την ουσία των υποθέσεων, παρ' ότι τα εξεταζόμενα μέτρα έχουν ληφθεί κατ' επιταγή του ενωσιακού δικαίου¹⁵⁸. Ιδίως όταν πρόκειται για οδηγίες, η ΕΕΚΔ φροντίζει να τονίσει ότι ως προς τα μέτρα εφαρμογής αυτών τα κράτη έχουν μεγάλη διακριτική ευχέρεια και έτσι το γεγονός ότι οι κρινόμενες διατάξεις έχουν ληφθεί κατ' εφαρμογή οδηγιών δε θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να αποκλείσει την εξέταση της συμβατότητάς τους με τον ΕΚΧ.

¹⁵⁶ Βλ. *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Ireland*, Merits, Application No 45036/98, 30th June 2005, European Court of Human Rights [ECHR]; *Grand Chamber και Avotins v. Latvia*, Application No 17502/07, Judgment, European Court of Human Rights [ECHR]; *Grand Chamber*
¹⁵⁷ για την προστασία των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων στην ΕΕ βλ. Orsola Razzolini, *Constitutionalization of Socio-Economic Rights at the EU Level: Some Critical Notes*, KritV, CritQ, RCrit. *Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft / Critical Quarterly for Legislation and Law / Revue critique trimestrielle de jurisprudence et de législation*, Vol. 98, No. 3 (2015), pp. 284-302

¹⁵⁸ *Decision on the merits*, 23 June 2010, *Confédération générale du travail (CGT) v. France*, Complaint No. 55/2009, *Decision on the merits*, 23 June 2010, *Confédération française de l'Encadrement CFE-CGC v. France*, Complaint No. 56/2009 και *Decision on admissibility and the merits*, 3 July 2013, *Swedish Trade Union Confederation (LO) and Swedish Confederation of Professional Employees (TCO) v. Sweden*, Complaint No. 85/2012

Τα ανωτέρω παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ως προς τις προσφυγές που κατατέθηκαν ενώπιον της ΕΕΚΔ εναντίον της Ελλάδας για τη μείωση των συντάξεων ιδιωτικού και δημοσίου τομέα. Βασική άμυνα της Ελλάδας σχετικά με τα εν λόγω μέτρα ήταν το γεγονός ότι αυτά λήφθηκαν για την εξυπηρέτηση άλλων διεθνών υποχρεώσεων του κράτους που απορρέουν από το μηχανισμό χρηματοδοτικής υποστήριξης που συμφωνήθηκε μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου το 2010.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, η ΕΕΚΔ έκρινε ότι η εκπλήρωση άλλων διεθνών υποχρεώσεων δε δικαιολογεί τη μη εξέταση των μέτρων από την ΕΕΚΔ ούτε απαλλάσσει την Ελλάδα από τις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει από την κύρωση του ΕΚΧ. Σε κάθε περίπτωση τα κράτη οφείλουν όταν συμφωνούν σε δεσμευτικά μέτρα, και κατά τη σύνταξη αυτών και κατά την εφαρμογή τους σε εθνικό δίκαιο, να λαμβάνουν υπόψη τους τις δεσμεύσεις που έχουν αναλάβει υπό τον ΕΚΧ, καθώς εν τέλει είναι αρμοδιότητα της ΕΕΚΔ να κρίνει εάν μία κρατική πρακτική είναι σε συμφωνία με τις προβλέψεις του ΕΚΧ ακόμα και όταν αυτή απορρέει από άλλες διεθνείς υποχρεώσεις.

Και σε αυτές τις προσφυγές, όπως και στις προηγούμενες, η ΕΕΚΔ έκρινε ότι δεν τίθεται καμία περίπτωση κατά την οποία να απαλλάσσεται το κράτος από τις υποχρεώσεις που έχει αναλάβει σχετικά με τον ΕΚΧ, ενώ σε κάθε περίπτωση η ΕΕΚΔ έχει αρμοδιότητα εξέτασης αν τα εθνικά μέτρα που λαμβάνονται έρχονται σε αντίθεση με τις προβλέψεις του ΕΚΧ¹⁵⁹.

Βέβαια, αντίστοιχο ζήτημα προκύπτει και από την πλευρά του ενωσιακού δικαίου. Σύμφωνα με την πάγια πολυετή νομολογία του ΔΕΕ, το ενωσιακό δίκαιο υπερέχει έναντι οποιουδήποτε άλλου εσωτερικού (ή διεθνούς προέλευσης) κανόνα δικαίου και δεν μπορούν να ανατρέψουν την εφαρμογή του ούτε συνταγματικής

¹⁵⁹ Decision on the merits, 7 December 2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, Complaint No. 76/2012, Decision on the merits, 7 December 2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, Complaint No. 77/2012, Decision on the merits, 7 December 2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, Complaint No. 78/2012, Decision on the merits, 7 December 2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, Complaint No. 79/2012 και Decision on the merits, 7 December 2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece, Complaint No 80/2012

φύσεως κανόνες δικαίου¹⁶⁰. Δεδομένων των ανωτέρω, το εύλογο και πρακτικό ερώτημα που ανακύπτει είναι τι θα πρέπει να γίνει σε περίπτωση που δύο διεθνείς κανόνες συγκρούονται, εν προκειμένω υποχρεώσεις του ενωσιακού δικαίου και υποχρεώσεις απορρέουσες από τον ΕΚΧ. Σε αυτή την περίπτωση η μόνη λύση που θα μπορούσε να υπάρξει έλκει την προέλευσή της από τη συνομιλία των δύο διεθνών οργάνων/οργανισμών¹⁶¹, πρακτική που μάλλον φαντάζει εξαιρετικά απομακρυσμένη επί του παρόντος.

ΤΜΗΜΑ 2. Η θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων ως προς τα μέτρα λιτότητας κατά την περίοδο της ελληνικής οικονομικής κρίσης.

Αφότου έχει καταστεί σαφές το γεγονός ότι οι λοιπές διεθνείς υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν τα κράτη δε δικαιολογούν τη λήψη εθνικών μέτρων αντίθετων στον ΕΚΧ, ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η εξέταση των αποφάσεων της ΕΕΚΔ για τα μέτρα που έχουν ληφθεί στο πλαίσιο καταπολέμησης των συνεπειών της οικονομικής κρίσης και εξυπηρέτησης δημοσιονομικών στόχων¹⁶². Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει τόσο η στάση της ΕΕΚΔ ως προς την οικονομική κρίση ως λόγο περιορισμού των κοινωνικών δικαιωμάτων όσο και ως προς τις ίδιες τις οικονομικές πολιτικές.

Η πρώτη φορά που η οικονομική κρίση τέθηκε ως επιχείρημα περιορισμού των κοινωνικών δικαιωμάτων ενώπιον της ΕΕΚΔ ήταν στις προσφυγές της ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ και ΑΔΕΔΥ εναντίον της Ελλάδας¹⁶³, οι οποίες αφορούσαν νομοθετικές αλλαγές του 2010 στο ατομικό και συλλογικό εργατικό δίκαιο. Συγκεκριμένα τα ζητήματα που τέθηκαν στην κρίση της ΕΕΚΔ ήταν το δικαίωμα καταγγελίας της σύμβασης εργασίας χωρίς προειδοποίηση και αποζημίωση εντός της δοκιμαστικής περιόδου των πρώτων 12 μηνών εργασίας, η υπεροχή των επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων εργασίας

¹⁶⁰ βλ. υποθέσεις Solange

¹⁶¹ Δεληγιάννη-Δημητράκου, σελ. 27-29

¹⁶² Για την κατάσταση των εργασιακών δικαιωμάτων στην Ελλάδα γενικά ήδη πριν τις κατωτέρω αναφερόμενες αποφάσεις βλ. Conclusion XX-1 (2012), Greece στο Περράκης (2013), Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 104-111

¹⁶³ Decision on the merits, 23 May 2012, General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Complaint No. 65/2011 και Decision on the merits, 23 May 2012, General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Complaint No. 66/2011

έναντι των κλαδικών συμβάσεων εργασίας, οι ειδικές συμβάσεις μαθητείας για εργαζομένους κάτω των 18 ετών και η δυνατότητα παροχής αμοιβής κάτω του κατώτατου μισθού σε εργαζόμενους κάτω των 25 ετών.

Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της Ελλάδας, τα μέτρα αυτά υιοθετήθηκαν με σκοπό τον περιορισμό των αποτελεσμάτων της οικονομικής κρίσης και έχοντας ως στόχο την αύξηση της ευελιξίας στις εργασιακές σχέσεις, τη μείωση του κόστους εργασίας και την καταπολέμηση της ανεργίας, ενώ η αναμόρφωση του συστήματος συλλογικών διαπραγματεύσεων αποσκοπούσε στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων.

Η ΕΕΚΔ τόνισε ότι έχει αναγνωρίσει¹⁶⁴ τις συνέπειες που μπορεί να έχει η οικονομική κρίση στο επίπεδο προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων, καθώς η αύξηση της ανεργίας συνεπάγεται αύξηση και του αριθμού των δικαιούχων κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικών επιδομάτων ενώ παράλληλα το εισπραττόμενο ποσό των εισφορών φόρων και κοινωνικής ασφάλισης μειώνεται. Παρόλα αυτά, με την κύρωση του ΕΚΧ τα κράτη οφείλουν να επιδιώκουν με κάθε τρόπο τουλάχιστον τη μη χειροτέρευση του επιπέδου προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων και ιδίως του δικαιώματος στην υγεία, στην κοινωνική ασφάλιση, στην κοινωνική και ιατρική βοήθεια και στην ωφελεία από υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας. Έτσι η οικονομική κρίση δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του επιπέδου προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από τον ΕΚΧ και τα κράτη οφείλουν να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν την αποτελεσματική εφαρμογή αυτών, καθώς πρόκειται για μία περίοδο όπου οι δικαιούχοι κοινωνικής προστασίας έχουν ανάγκη αυτή την προστασία¹⁶⁵.

Σύμφωνα με την ΕΕΚΔ, τα ανωτέρω ισχύουν και για τα δικαιώματα εργατικού δικαίου. Οι μεταρρυθμίσεις στην εθνική νομοθεσία δεν μπορούν να έχουν ως αποτέλεσμα την αποσταθεροποίηση της κατάστασης αυτών που προστατεύονται από τον ΕΚΧ. Η οικονομική κρίση δεν μπορεί να αποτελεί λόγο παρέκκλισης από τις διατάξεις του ΕΚΧ ούτε να δικαιολογεί την κατάργηση των κοινωνικών δικαιωμάτων¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Conclusions XIX-2 (2009), general introduction

¹⁶⁵ Βλ. και Decision on the merits, 2 July 2014, European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands, Complaint No. 86/2012, σκ. 128

¹⁶⁶ Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 12

Η επαγγελματική ευελιξία για την καταπολέμηση της ανεργίας και την ενθάρρυνση πραγματοποίησης προσλήψεων δεν επιτρέπεται να αποκλείει ευρείες κατηγορίες εργαζομένων από τα θεμελιώδη εργασιακά τους δικαιώματα που τους προστατεύουν από αυθαίρετες αποφάσεις των εργοδοτών και από οικονομικές διακυμάνσεις. Με την κατάργηση αυτών των εγγυήσεων οι εργαζόμενοι επιφορτίζονται με ένα υπερβολικά μεγάλο μέρος των συνεπειών της οικονομικής κρίσης ενώ δημιουργείται μία κατάσταση που συμβάλει στην εμβάθυνση αυτής, καθώς αυξάνονται οι δικαιούχοι κοινωνικών παροχών. Σημαντική σε αυτό το πλαίσιο είναι η συμβολή της ΕΕΔΑ, η οποία στις συστάσεις της της 8^{ης} Δεκεμβρίου 2011 σκιαγράφησε την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα ως προς τον εργασιακό τομέα.

Ως προς την ουσία αυτών των υποθέσεων, η ΕΕΚΔ τόνισε ότι για κάθε είδους καταγγελία σύμβασης εργασίας απαιτείται προειδοποίηση εντός εύλογου χρόνου, ανάλογη με τη διάρκεια της παρασχεθείσας εργασίας, προκειμένου να βρει ο εργαζόμενος καινούργια εργασία. Μόνη εξαίρεση είναι η βαριά αμέλεια του εργαζομένου. Αν και είναι λογικό να υπάρχει μία δοκιμαστική περίοδος, η διάρκειά της δεν μπορεί να είναι τόσο μεγάλη ώστε να αποκλείονται βασικές εγγυήσεις όπως η αποζημίωση και η προθεσμία προειδοποίησης. Για το λόγο αυτό η ρύθμιση είναι αντίθετη στο άρθρο 4 παρ. 4 του ΕΚΧ του 1961.

Σχετικά με τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας κρίθηκε ότι εφόσον εμπίπτουν στα άρθρα 5 και 6 του ΕΚΧ που αφορούν το δικαίωμα στη συλλογική διαπραγμάτευση και τα οποία δεν είχε αποδεχτεί η Ελλάδα, δεν μπορούν να εξεταστούν οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων και οι πιθανολογούμενες παραβιάσεις. Ως προς το ζήτημα αυτό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μειοψηφούσα άποψη του Πέτρου Στάγκου, σύμφωνα με τον οποίο οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας εμπίπτουν στο πλαίσιο του άρθρου 3 παρ. 1 περ. α του Πρωτοκόλλου του 1988, καθώς αφορούν το δικαίωμα των εργαζομένων στη διαμόρφωση και βελτίωση των συνθηκών εργασίας και του εργασιακού περιβάλλοντος.

Επιπλέον, η ΕΕΚΔ έκρινε ότι η δημιουργία των ειδικών συμβάσεων μαθητείας δεν παραβιάζει τον ΕΚΧ καθώς τέτοια μορφή απασχόλησης προβλέπεται και στο άρθρο 10 παρ. 2 αυτού, όμως ο αποκλεισμός των ανηλίκων εργαζομένων από πληρωμένη άδεια αναψυχής τουλάχιστον τριών εβδομάδων προσκρούει στις προβλέψεις του άρθρου 7 παρ. 7 του ΕΚΧ του 1961, ενώ η περιορισμένη τους

πρόσβαση στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης βρίσκεται σε αντίθεση με το άρθρο 12 παρ. 3 αυτού. Επιπλέον, οι συμβάσεις αυτές αντίκειται στο άρθρο 10 παρ. 2 του ΕΚΧ, καθώς δεν παρέχεται μέσω του εθνικού νόμου ένα ευκρινές σύστημα μαθητείας υπό τη μορφή της εκπαίδευσης, ενώ αντίθετα σκοπός φαίνεται να είναι η απόκτηση εμπειρίας μέσω της εργασίας.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι οι σκέψεις της ΕΕΚΔ ως προς το μειωμένο μισθό που δικαιούνται οι εργαζόμενοι κάτω των 25 ετών. Διευκρινίζει αρχικά ότι για να θεωρείται επαρκής ένας μισθός, δεν μπορεί να είναι μικρότερος του 60% του μέσου μισθού της χώρας. Αυτό είναι βέβαια ένα μαχητό τεκμήριο, καθώς εναπόκειται στην εκάστοτε κυβέρνηση να αποδείξει ότι ένας μισθός είναι επαρκής, ακόμα και αν είναι μικρότερος του ανωτέρω. Σε κάθε περίπτωση κριτήριο σύγκρισης είναι ο εθνικός κατώτατος σε συνδυασμό με το μέσο μισθό.

Είναι επιτρεπτό να θεσπίζεται χαμηλότερος μισθός για τους νέους εργαζόμενους, εξαιτίας της έλλειψης εμπειρίας, των μειωμένων εξόδων και προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Όμως σε κάθε περίπτωση, οποιοσδήποτε μισθός θα πρέπει να βρίσκεται πάνω από το όριο φτώχειας. Το όριο αυτό δεν τηρείται όταν ο μισθός βρίσκεται κατά 32% κάτω του κατώτατου μισθού και επομένως ένας τέτοιος μισθός παραβιάζει το άρθρο 4 παρ. 1 του ΕΚΧ του 1961, που κατοχυρώνει το δικαίωμα σε μισθό που αρκεί για ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής. Η σχετική νομοθετική πρόβλεψη θέτει και ζήτημα διακριτικής μεταχείρισης λόγω ηλικίας, υπό το προοίμιο του ΕΚΧ του 1961, καθώς μόνο κριτήριο για τη λήψη μειωμένου μισθού τίθεται η ηλικία των εργαζομένων¹⁶⁷.

Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες υπήρξαν και οι αποφάσεις της ΕΕΚΔ για τη μείωση μισθών στον ιδιωτικό και στο δημόσιο τομέα¹⁶⁸. Σημαντικό είναι ότι σε αυτές τις αποφάσεις η ΕΕΚΔ έλαβε υπόψη της την αξιολόγηση της κατάστασης στην Ελλάδα από την ΕτΥ του ΣοΕ, τη ΔΟΕ και ΕΕΔΑ, ενώ υπήρξε παρέμβαση από την Συνομοσπονδία Ευρωπαϊκών Συνδικαλιστικών Σωματείων.

¹⁶⁷ για ανάλυση των αποφάσεων επί των προσφυγών 65/2012 και 66/2012 βλ. και Δεληγιάννη-Δημητράκου (2018), σελ. 11-18

¹⁶⁸ βλ. και Dafni Diliagka, *The Legality of Public Pension Reforms in Times of Financial Crisis, The Case of Greece* (κεφάλαιο *The Protection of Pensioners' Existing and Future Legal Positions*), Nomos Verlagsgesellschaft mbH. (2018), σελ. 106-150

Αρχικά, η ΕΕΚΔ διευκρινίζει ότι η μείωση¹⁶⁹ των παροχών κοινωνικής ασφάλειας δε συνιστά αυτομάτως παραβίαση του ΕΚΧ¹⁷⁰. Στην περίπτωση όμως που το επίπεδο κοινωνικής ασφάλειας θα πρέπει να μειωθεί, οφείλει το κράτος να σταθμίσει τις νόμιμες προσδοκίες των οφελούμενων και το δικαίωμά τους στην αποτελεσματική απόλαυση του δικαιώματος κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και να πληρούνται οι όροι του άρθρου 31 του ΕΚΧ του 1961 (άρθρο G του Αναθεωρημένου ΕΚΧ) σχετικά με τον περιορισμό των δικαιωμάτων.

Οι περιορισμοί στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης είναι συμβατοί με τον ΕΚΧ εφόσον είναι απαραίτητοι για τη διατήρηση του υπάρχοντος συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Συγκεκριμένα, η εξυγίανση των δημοσιονομικών αποτελεί μέσο διασφάλισης του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, καθώς μπορεί να αποσκοπεί στην προσαρμογή αυτού σε νέες δημογραφικές και εργασιακές συνθήκες, όπως και στη δημιουργία νέων οικονομικών μεθόδων ενίσχυσης της κοινωνικής αλληλεγγύης. Με άλλα λόγια η αναπροσαρμογή του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης μπορεί να απαιτείται λόγω της αύξησης των συνταξιούχων και προκειμένου να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα αυτού. Η βελτίωση των δημόσιων οικονομικών δεν είναι ασύμβατη με το στόχο αυτό, καθώς εξυπηρετεί τη διασφάλιση χρηματοδότησης του συνταξιοδοτικού συστήματος.

Σε κάθε περίπτωση όμως, το εισόδημα των ηλικιωμένων δεν επιτρέπεται να είναι χαμηλότερο από το όριο φτώχειας, που υπολογίζεται στο 50% του μέσου μισθού¹⁷¹. Πρόκειται βέβαια για ένα ποσοστό που δεν είναι απόλυτο και εξαρτάται από τις εκάστοτε συνθήκες, καθώς η ΕΕΚΔ έχει κρίνει σε αντίστοιχες περιπτώσεις χαμηλές συντάξεις που συνοδεύονται από επαρκή επιδόματα δεν είναι αντίθετες στις προβλέψεις του ΕΚΧ¹⁷².

Εν προκειμένω, μεμονωμένες οι μειώσεις των συντάξεων δε συνεπάγονται παραβίαση του ΕΚΧ. Όμως οι διαδοχικές μειώσεις των συντάξεων συνδυαστικά επιφέρουν σημαντική μείωση του επιπέδου και των συνθηκών διαβίωσης των

¹⁶⁹ για την αναγνώριση μίας μορφής κοινωνικού κεκτημένου στον ΕΚΧ βλ. Ηλιοπούλου-Στράγγα (2018), σελ. 314-315

¹⁷⁰ Για την ανίχνευση της αρχής του standstill των κοινωνικών δικαιωμάτων στις αποφάσεις της ΕΕΚΔ βλ. Στεργίου (2018), σελ. 47-50

¹⁷¹ Naskou-Perraki Paraskevi (2018), σελ. 143

¹⁷² Conclusions 2009 Ireland, Conclusions 2009 France, Conclusions 2009 Finland

συνταξιούχων, ενώ το κράτος δεν πραγματοποίησε ανάλυση των επιπτώσεων αυτών ούτε απέδειξε ότι αναζήτησε προηγουμένως άλλα μέτρα δημοσιονομικής εξυγίανσης.

Επομένως, η Ελλάδα δεν κατέβαλε επαρκείς προσπάθειες διατήρησης μιας ικανοποιητικού επιπέδου κοινωνικής προστασίας, ενώ τα επιβληθέντα μέτρα επιφέρουν μία διευρυμένη πτώση των εισοδημάτων ενός μεγάλου μέρους του λαού και δε σταθμίζουν επαρκώς το ευρύτερο δημόσιο συμφέρον με το ατομικό συμφέρον των συνταξιούχων. Για το λόγο αυτό τα σχετικά εθνικά μέτρα κρίθηκε ότι παραβιάζουν το άρθρο 12 παρ. 3 του ΕΚΧ του 1961, στο οποίο κατοχυρώνεται η σταδιακή αύξηση του επιπέδου κοινωνικής ασφάλειας¹⁷³.

Θα πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι σύμφωνα με την ΕΕΚΔ, οι εν λόγω προσφυγές θα μπορούσαν να εξεταστούν και υπό το άρθρο 12 παρ. 2 του ΕΚΧ του 1961, το οποίο απαιτεί τη διατήρηση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο τουλάχιστον ίσο με το απαιτούμενο για την κύρωση της Σύμβασης αρ. 102 της ΔΟΕ σχετικά με τα Ελάχιστα Επίπεδο Κοινωνικής Ασφάλειας. Δεδομένης όμως της έκθεσης της ΔΟΕ του 2011 για την Ελλάδα, σύμφωνα με την οποία το επίπεδο των μισθών δεν ήταν χαμηλότερο από το επίπεδο που τίθεται με τη Σύμβαση αρ. 102, καθώς αυτό ήταν ίσο με το μισθό ανειδίκευτου εργάτη, ίσως η ΕΕΚΔ να μην είχε άλλο τρόπο θεμελίωσης της κρίσης της παρά μόνο το προαναφερθέν άρθρο 12 παρ. 2 του ΕΚΧ του 1961.

Στο αποκορύφωμα και ως συνέχεια των αποφάσεων της ΕΕΚΔ για τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και ως προς τα μέτρα που η χώρα έλαβε την περίοδο 2010-2014 για την καταπολέμηση αυτής, έρχεται η προσφυγή της ΓΣΕΕ κατά της Ελλάδας¹⁷⁴. Αποτελεί αναμφισβήτητα μία από τις πιο ενδιαφέρουσες και σημαντικές αποφάσεις που έχουν εκδοθεί από την ΕΕΚΔ, τόσο λόγω των νομικών ερμηνειών όσο και του πολιτικού υποβάθρου.

Σημαντικό στη συγκεκριμένη προσφυγή είναι εκτός από τις σκέψεις της ΕΕΚΔ και το πλαίσιο στο οποίο εκδόθηκε. Η προσφυγή της ΓΣΕΕ αφορούσε τη συνολική κατάσταση των εργασιακών δικαιωμάτων όπως είχε διαμορφωθεί το επίμαχο χρονικό διάστημα και συγκεκριμένα την υπέρμετρα μεγάλη εργασιακή ευελιξία που

¹⁷³ Για εκτενή αναφορά στις έως τώρα αποφάσεις βλ. Αποστολίδης (2014), σελ. 117-218

¹⁷⁴ Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

συνεπαγόταν ανασφάλεια, τη μείωση μισθών και συντάξεων, τη μείωση του αποζημίωσης καταγγελίας και του χρόνου ειδοποίησης, την ευελιξία στα ωράρια εργασίας και την αύξηση του χρόνου δοκιμαστικής απασχόλησης. Η απόφαση αυτή έρχεται την περίοδο που η Ελλάδα είχε κυρώσει τον Αναθεωρημένο ΕΚΧ¹⁷⁵, όμως επειδή η προσφυγή κατατέθηκε πριν την εν λόγω κύρωση, η κρίση της ΕΕΚΔ αναφέρεται σε παραβιάσεις του ΕΚΧ του 1961, και έτσι δεν καταλαμβάνονται τα άρθρα 5 και 6 που η Ελλάδα δεν είχε αποδεχτεί.

Επιπλέον, πρωτοφανές είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα δεν υπερασπίστηκε τη συγκεκριμένη νομοθεσία και δεν εξέφρασε άποψη επί της ουσίας. Συγκεκριμένα τόνισε τη δέσμευσή της να εφαρμόζει και να τηρεί τις διεθνείς της υποχρεώσεις και να σέβεται τα κοινωνικά δικαιώματα, ιδίως προσφέροντας βοήθεια στις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, εφαρμόζοντας μέτρα κοινωνικής προστασίας, ρυθμίζοντας το πλαίσιο εργασίας και επαναπροωθώντας τα δικαιώματα των εργαζομένων σε συλλογική και ατομική διαπραγμάτευση.

Αναλυτικότερα, η υπερασπιστική γραμμή που επέλεξε η Ελλάδα περιορίστηκε στην έκθεση των οικονομικών συνεπειών της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών που υιοθετήθηκαν για την αντιμετώπισή της, καθώς και των μέτρων που λήφθηκαν προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές επιπτώσεις αυτών. Τέλος, κάλεσε την ΕΕΚΔ να υπερασπιστεί τη δημοκρατία και την κοινωνική συνοχή ως αξίες της Ευρώπης, έναντι των δυνάμεων της αγοράς. Η τότε πρόσφατη κυβερνητική αλλαγή έπαιξε προφανώς καθοριστικό ρόλο στη διαφοροποίηση της προσέγγισης συγκριτικά με τις ανωτέρω προσφυγές. Μέσω αυτής της στάσης της Ελλάδας δόθηκε στην ΕΕΚΔ η ευκαιρία να αναπτύξει ακώλυτα τις σκέψεις της.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση υπήρξαν επίσης ενδιαφέρουσες παρεμβάσεις. Η Διεθνής Οργάνωση Εργοδοτών τόνισε τη συμβατότητα της κατάστασης με τις προβλέψεις της ΔΟΕ και υποστήριξε ότι η αναγκαία βελτίωση της οικονομικής κατάστασης είναι προς το συμφέρον των εργαζομένων δικαιολογώντας τον περιορισμό των εργασιακών δικαιωμάτων. Αντίθετα, η Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνδικαλιστικών Σωματίων υποστήριξε την άποψη ότι οικονομικοί και δημοσιονομικοί λόγοι δεν μπορούν να θεμελιώσουν νομίμως τον περιορισμό των

¹⁷⁵ Η Ελλάδα υπέγραψε τον Αναθεωρημένο ΕΚΧ στις 3 Μαΐου 1996 και τον κύρωσε στις 18 Μαρτίου 2016, βλ. και παράρτημα Α1

κοινωνικών δικαιωμάτων και ότι η περιγραφόμενη κατάσταση συνεπάγεται τη δημιουργία κοινωνικής και ανθρωπιστικής κρίσης.

Η πιο ενδιαφέρουσα όμως παρέμβαση ήταν αυτή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογράμμισε τη σημασία της νομοθεσίας που εισήχθη στην Ελλάδα μεταξύ 2010 και 2014, καθώς αυτή αποσκοπεί στην οικονομική ανάπτυξη, στη δημιουργία εργασιακών θέσεων, στη σταθεροποίηση του οικονομικού συστήματος και στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Επιπλέον βοήθησε την Ελλάδα να αποφύγει χειρότερες συνέπειες, ενώ η νεοεισαχθείσα νομοθεσία (Μνημόνιο ΙΙΙ) αποσκοπεί στην κοινωνική δικαιοσύνη, διαμοιράζοντας τα βάρη και προσφέροντας μεγαλύτερη προστασία στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες.

Στις προκαταρκτικές της σκέψεις η ΕΕΚΔ επιβεβαιώνει τα όσα έχει αναφέρει σχετικά με την οικονομική κρίση ως λόγο περιορισμού των κοινωνικών δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, εφόσον δεν υφίσταται λόγος απόκλισης από τον ΕΚΧ λόγω πολέμου ή κατάστασης ανάγκης, δεν τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 30 που επιτρέπει στα κράτη τη μη τήρηση των υποχρεώσεων που αναλαμβάνουν με την κύρωση του ΕΚΧ.

Ως προς το άρθρο 31 για το νόμιμο περιορισμό των κοινωνικών δικαιωμάτων, η ΕΕΚΔ επανέλαβε ότι η οικονομική κρίση μπορεί να θεωρηθεί λόγος δημοσίου συμφέροντος που αιτιολογεί τη συρρίκνωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Εξαιτίας όμως της μη απόδειξης ότι πραγματοποιήθηκε ο απαραίτητος έλεγχος συνεπειών των μέτρων ή ότι αναζητήθηκαν άλλα λιγότερο επιβαρυντικά μέτρα, δεν πληρείται το κριτήριο της αναλογικότητας. Ακόμα βέβαια και αν πραγματοποιούνταν αυτοί οι έλεγχοι, το γεγονός ότι η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας δεν έχει βελτιωθεί αυτό το διάστημα και ότι τα υπό κρίση μέτρα δε βελτίωσαν την αγορά εργασίας και τον αναπτυξιακό ρυθμό της χώρας, αποδεικνύει εκ των πραγμάτων τη μη αναλογικότητα των περιορισμών. Συνεπώς, αν και δεν αποκλείεται θεωρητικά η θεμελίωση της νομιμότητας των περιορισμών των κοινωνικών δικαιωμάτων στην οικονομική κρίση, εν προκειμένω δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 31 του ΕΚΧ (άρθρο G του Αναθεωρημένου ΕΚΧ).

Σχετικά με τις παραβιάσεις του ΕΚΧ από τα υπό κρίση μέτρα, κρίθηκε ότι παρά την αντίθετη άποψη της ΕΕΚΔ στα συμπεράσματά της ως προς τη διατήρηση υψηλού και σταθερού επιπέδου εργασίας όπως προστατεύεται υπό το άρθρο 1 παρ. 1 του

EΚΧ¹⁷⁶, τέτοια παραβίαση δεν προκύπτει από την επίμαχη νομοθεσία καθώς δεν αποδεικνύεται η άμεση σύνδεση της νομοθεσίας με τις εργασιακές συνθήκες και τα επίπεδα ανεργίας στην Ελλάδα. Αντίθετη σε αυτό το συμπέρασμα είναι η μειοψηφούσα άποψη του Πέτρου Στάγκου, σύμφωνα με την οποία η πτώση του επιπέδου εργασίας είναι άμεση συνέπεια της υπό κρίση νομοθεσίας, ενώ τα μέτρα βελτίωσης του εργασιακού περιβάλλοντος που έχουν ληφθεί από τις προηγούμενες καθώς και από την εναγόμενη κυβέρνηση δεν είναι επαρκή.

Πέραν αυτού, με βάση και τα όσα είχαν αναφερθεί σε προηγούμενη απόφαση, η δυνατότητα παροχής μειωμένου μισθού σε εργαζόμενους κάτω των 25 ετών αποτελεί διακριτικό μέτρο λόγω ηλικίας κατά παράβαση του άρθρου 1 παρ. 2 του ΕΚΧ. Επιπλέον, παρόλο που τίθενται επαρκή όρια ως προς το ημερήσιο ωράριο εργασίας, η έλλειψη ανώτατου επιτρεπτού εβδομαδιαίου ωραρίου εργασίας σε συνδυασμό με την κατάργηση των προστατευτικών κλαδικών συμβάσεων εργασίας και τα στοιχεία του ΟΟΣΑ που υποδεικνύουν την υψηλή εβδομαδιαία εργασία στην Ελλάδα, καθιστούν σαφή την παραβίαση του άρθρου 2 παρ. 1 του ΕΚΧ, στο οποίο κατοχυρώνεται το εύλογο ημερήσιο και εβδομαδιαίο ωράριο εργασίας. Όμως η θέσπιση μέτρων που επιτρέπουν την εξαήμερη εβδομαδιαία εργασία δε συνιστά αυτομάτως παραβίαση του άρθρου 2 παρ. 5 που προστατεύει τις περιόδους ανάπαυσης, παρόλο που μπορεί να έχει σημαντικές συνέπειες στην υγεία και στην κατάσταση των εργαζομένων.

Σε συνέχεια των προηγούμενων αποφάσεων, η ΕΕΚΔ έκρινε ότι ο κατώτατος μισθός όλων των εργαζόμενων και ιδίως των εργαζομένων κάτω των 25 δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως δίκαια ανταμοιβή για την εργασία, καθώς βρίσκονται πολύ χαμηλότερα σε σχέση με το μέσο μισθό, ενώ τίθεται και ζήτημα διακριτικής μεταχείρισης των εργαζομένων κάτω των 25 ετών κατά παράβαση του άρθρου 4 παρ. 1 του ΕΚΧ. Πλέον αυτών, η έλλειψη υποχρέωσης αποζημίωσης και περιόδου προειδοποίησης καταγγελίας της σύμβασης εργασίας κατά την ετήσια δοκιμαστική περίοδο συνιστούν παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 4 του ΕΚΧ.

Αντίστοιχη είναι η κατάσταση και για τους εργαζόμενους κάτω των 18 ετών, καθώς ο μειωμένος μισθός που δικαιούνται είναι ιδιαίτερα χαμηλός κατά παράβαση του άρθρου 7 παρ. 5, ενώ ο αποκλεισμός των απασχολούμενων με συμβάσεις μαθητείας από την πληρωμένη ετήσια άδεια αναψυχής τριών εβδομάδων παραβιάζει

¹⁷⁶ Conclusions XXI-1 (2016) Greece

το άρθρο 7 παρ. 7 του ΕΚΧ. Τέλος, παρόλο που η ΕΕΚΔ δεν μπορεί να κρίνει το καθεστώς των συλλογικών συμβάσεων εργασίας, αφού η Ελλάδα δεν είχε αποδεχτεί τα άρθρα 5 και 6 του ΕΚΧ, η μη διασφάλιση μορφών συμμετοχής των εργαζομένων στη διαμόρφωση και βελτίωση των συνθηκών εργασίας παραβιάζει το άρθρο 3 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1988, σε αντίθεση με προηγούμενη κρίση της.

Ενώ στην πλειοψηφία των αποφάσεών της η ΕΕΚΔ ανακεφαλαιώνει τις παραβιάσεις στα συμπεράσματά της, στη συγκεκριμένη απόφαση προτού πράξει το ίδιο η ΕΕΚΔ αποφάσισε να προσθέσει ορισμένες τελικές παρατηρήσεις, οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Αρχικά παρατηρεί ότι οι ανωτέρω παραβιάσεις είναι ιδιαίτερα σοβαρές, δεδομένης και της κλίμακας της οικονομικής κρίσης που έχει πλήξει κυρίως τους εργαζομένους. Η σοβαρότητα αυτή των παραβιάσεων προκύπτει πρώτον από το γεγονός ότι οι διατάξεις που παραβιάζουν τον ΕΚΧ είναι πολλές, δεύτερον από το γεγονός ότι οι εν λόγω παραβιάσεις αφορούν πολύ μεγάλο τμήμα του πληθυσμού και τρίτον από την παρατεταμένη διάρκεια αυτών των παραβιάσεων, καθώς η απόφαση αυτή σε μεγάλο βαθμό απλώς επιβεβαιώνει παραβιάσεις που είχαν ανευρεθεί κατά την εξέταση προηγούμενων προσφυγών.

Αντίθετα με το σκοπό της διαδικασίας των συλλογικών προσφυγών, παρατηρείται μία διεύρυνση της νομοθεσίας που παραβιάζει τις προβλέψεις του ΕΚΧ, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη χειροτέρευση της κατάστασης των εργασιακών δικαιωμάτων. Μάλιστα, καταλήγει στην ιδιαίτερα σημαντική σκέψη ότι οι παραβιάσεις αυτές δεν αφορούν μόνο το συγκεκριμένο κράτος, αλλά θέτουν προκλήσεις για τα συμφέροντα της ευρύτερης κοινότητας και για τις κοινές θεμελιώδεις αξίες των μελών του ΣοΕ, όπως της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Για το λόγο αυτό, η κατάσταση αυτή απαιτεί εφισταμένη προσοχή από όλα τα κράτη του ΣοΕ.

Μέσα από τις ανωτέρω περιγραφόμενες αποφάσεις διαγράφεται η θέση της ΕΕΚΔ ως προς τις ευρωπαϊκές οικονομικές πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί τα τελευταία χρόνια, όχι μόνο από την Ελλάδα, αλλά εν γένει σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αν και η οικονομική ανάπτυξη είναι προφανώς ευκαία, δε θα πρέπει να τίθεται ο στόχος αυτός εις βάρος του κοινωνικού συνόλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. Η προώθηση των εργατικών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων

ΤΜΗΜΑ 1. Πρόσφατες αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων για εργατικά ζητήματα.

Το πρωταρχικό για τα εργασιακά δικαιώματα δικαίωμα στην εργασία κατοχυρώνεται στο άρθρο 1 του ΕΚΧ. Βασική υποχρέωση του κράτους είναι η επίτευξη και διατήρηση όσο το δυνατόν υψηλότερου και σταθερότερου περιβάλλοντος εργασίας. Πρακτικές που δεν καταπολεμούν επαρκώς την ανεργία και δε συμβάλλουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας δεν μπορούν να συμβαδίζουν με το άρθρο 1 παρ. 1 του ΕΚΧ¹⁷⁷.

Σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου αυτού, κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα να κερδίζει τα προς το ζην με μία απασχόληση την οποία έχει ελεύθερα επιλέξει. Στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου αυτού εμπίπτουν περιπτώσεις διακριτικής μεταχείρισης στην εργασία, η εξαναγκαστική εργασία, η ελεύθερη επιλογή της εργασίας κ.α. Το άρθρο 1 καταλαμβάνει και περιπτώσεις απόλυσης. Έτσι η δυνατότητα απόλυσης αποκλειστικά λόγω προχωρημένης ηλικίας, νωρίτερα όμως από την ηλικία υποχρεωτικής συνταξιοδότησης, συνιστά διακριτική μεταχείριση των ηλικιωμένων στην εργασία και έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό ενός μέρους του πληθυσμού από την πρόσβαση στην εργασία κατά παράβαση του άρθρου 1 παρ. 2 του ΕΚΧ¹⁷⁸. Επίσης διακριτική μεταχείριση δε θα πρέπει να υφίσταται και σε περιπτώσεις προαγωγής και εξέλιξης στο εργασιακό περιβάλλον¹⁷⁹.

Τέλος, η υποχρέωση παραμονής των στρατιωτικών ιατρών στις στρατιωτικές δυνάμεις μετά την αποφοίτησή τους για διάστημα διπλάσιο του χρόνου φοίτησης δε συνιστά εξαναγκαστική εργασία, καθώς το διάστημα αυτό δεν είναι υπερβολικά μεγάλο, ενώ η οι στρατιωτικοί ιατροί ελεύθερα επέλεξαν την απασχόλησή τους στις στρατιωτικές δυνάμεις¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Conclusions XXI-1 (2016), Greece

¹⁷⁸ Decision on the merits, 2 July 2013, Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) v. Norway, Complaint No. 74/2011

¹⁷⁹ Decision on the merits, 12 September 2012, Syndicat de défense des fonctionnaires v. France, Complaint No. 73/2011

¹⁸⁰ Decision on the merits, 13 September 2017, European Federation of Public Service Employees (EUROFEDOP) v. Greece, Complaint No. 115/2015

Στο πλαίσιο του άρθρου 1 παρ. 2 εξετάζονται και ζητήματα σχετικά με τη διακριτική μεταχείριση στην εργασία. Η διακριτική αντιμετώπιση εργαζομένων λόγω ηλικίας και συγκεκριμένα η θέσπιση διαφορετικού μισθολογίου για νέους εργαζόμενους συνιστά ανεπίτρεπτη, υπό τους όρους του άρθρου 1 παρ. 2, διακριτική μεταχείριση, η οποία τίθεται προς εξυπηρέτηση του κατά τα λοιπά θεμιτού σκοπού της καταπολέμησης της ανεργίας των νέων¹⁸¹.

Η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι απαγορευμένη διακριτική μεταχείριση στην εργασία υπό την έννοια του άρθρου 1 παρ. 2 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ μπορεί να προκύψει και μέσω των συνθηκών που δημιουργούνται λόγω εναντίωσης ή μη στη διαδικασία της άμβλωσης, καθώς πρόκειται για συγκρινόμενες ομάδες, δηλαδή εργαζομένους που έχουν παρόμοια επαγγελματική εξειδίκευση και δουλεύουν στον ίδιο τομέα, ενώ όσοι δεν εναντιώνονται σε αυτή τη διαδικασία αναγκάζονται να δουλέψουν περισσότερο, συχνά χωρίς αναισθησιολόγο ή άλλο ιατρικό προσωπικό και καταλήγουν να πραγματοποιούν μόνο αμβλώσεις¹⁸². Επιπλέον η σύμφωνα με τις προσκομιζόμενες μαρτυρίες ηθική κακοποίηση και υποτίμηση των γιατρών που πραγματοποιούν αμβλώσεις από τους υπόλοιπους, δημιουργεί ένα εχθρικό περιβάλλον το οποίο είναι αντίθετο με το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια στην εργασία (άρθρο 26 παρ. 2 Αναθεωρημένου ΕΚΧ). Σημαντικό είναι ότι ως προς το δικαίωμα αυτό το κράτος οφείλει να δρα προληπτικά ώστε να αποτρέπει τη δημιουργία ενός εργασιακού περιβάλλοντος στο οποίο επικρατούν συνθήκες υποτίμησης των εργαζομένων.

Στο άρθρο 2 του ΕΚΧ κατοχυρώνεται το δικαίωμα των εργαζομένων σε δίκαιες συνθήκες εργασίας. Σημαντική είναι η πρόβλεψη του άρθρου 2 παρ. 1 σχετικά με τις λογικό ημερήσιο και εβδομαδιαίο ωράριο, για την οποία η ΕΕΚΔ έχει εκδώσει ενδιαφέρουσες αποφάσεις¹⁸³. Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 1 του ΕΚΧ βρίσκεται εθνική νομοθεσία που θέτει ως ανώτατο ημερήσιο όριο εργασίας τις 13 ώρες, ενώ οι 78 ώρες εργασίας εβδομαδιαίως δε συμβαδίζουν με την παράγραφο αυτή. Επιπλέον,

¹⁸¹ Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

¹⁸² Decision on admissibility and the merits, 12 October 2015, Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy, Complaint No. 91/2013 Σύμφωνα βέβαια με την αντίθετη άποψη των Giuseppe Palmisano, Lauri Leppik, Elena Machulskaya, Eliane Chemla και Raul Canoa Usera, ο φόρτος εργασίας, οι περιορισμένες ευκαιρίες επαγγελματικής εξέλιξης και οι συνθήκες εργασίας δεν αποτελούν περιστάσεις διακριτικής μεταχείρισης στην εργασία και δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1 παρ. 2 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ

¹⁸³ Η νομολογία της ΕΕΚΔ για τη μέγιστη διάρκεια της εργασίας και για τις ημερήσιες και τις εβδομαδιαίες περιόδους αναπαύσεως συμβαδίζει με την αντίστοιχη νομολογία του ΔΕΕ. Κόνιαρης Βασίλειος, Το παρόν και το μέλλον των εργασιακών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο ..., 165

σύμφωνα με την ΕΕΚΔ προβλέψεις και όρια σχετικά με το επιτρεπτό ωράριο θα πρέπει να καθορίζονται με συλλογικές συμβάσεις εργασίας και δεν επιτρέπεται να επαφίονται στη βούληση του εργοδότη, σε ατομικές ή επιχειρησιακές συμβάσεις εργασίας¹⁸⁴ ή σε νομοθετικές προβλέψεις. Τέλος, περίοδοι κατά τις οποίες ο εργαζόμενος δε δουλεύει αλλά βρίσκεται στη διάθεση του εργοδότη αν τον χρειαστεί, δεν μπορούν να λογίζονται ως περίοδοι ανάπαυσης και θα πρέπει να αμείβονται αναλόγως καθώς ο εργαζόμενος δεν έχει τη δυνατότητα να διαθέσει το χρόνο του όπως επιθυμεί ούτε μπορεί να αναζητήσει άλλη εργασία¹⁸⁵.

Σε συμφωνία με τις προβλέψεις του άρθρου 2 παρ. 1 του ΕΚΧ βρίσκεται εθνική νομοθεσία που θέτει ως ανώτατο όριο εργασίας τις 35 ώρες εβδομαδιαίως, τις 48 ώρες εβδομαδιαίως μαζί με τις επιτρεπόμενες υπερωρίες, τις 44 ώρες εβδομαδιαίως μαζί με υπερωρίες για διάστημα 12 συνεχόμενων ωρών και που θεσπίζει ως κατώτατο όριο εβδομαδιαίας ανάπαυσης τις 35 ώρες και ως ανώτατο ημερήσιο όριο εργασίας τις 10 ώρες με τουλάχιστον 11 ώρες ανάπαυση¹⁸⁶.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 του ΕΚΧ, η αμοιβή των εργαζομένων θα πρέπει να παρέχει τόσο σε αυτούς όσο και στις οικογένειές τους ένα επαρκές επίπεδο διαβίωσης. Για το λόγο αυτό, ο κατώτατος μισθός δεν επιτρέπεται να είναι πολύ χαμηλότερος του μέσου μισθού¹⁸⁷. Όπως αναφέρθηκε, η παροχή αμοιβής σε εργαζόμενους έως 25 ετών κάτω του κατώτατου ορίου αμοιβής και μάλιστα κάτω από το όριο φτώχειας συνιστά παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε, καθώς όχι μόνο δεν παρέχει ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης αλλά πρόκειται για μία διάκριση που θεμελιώνεται αποκλειστικά στην ηλικία¹⁸⁸.

Σημαντική είναι η νομολογία της ΕΕΚΔ σχετικά με το άρθρο 4 παρ. 2 του ΕΚΧ, στο οποίο κατοχυρώνεται το δικαίωμα των εργαζομένων σε δίκαιη αμοιβή. Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 2, τα κράτη υποχρεώνονται να αναγνωρίζουν αυξημένη αμοιβή για

¹⁸⁴ Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

¹⁸⁵ Decision on the merits, 23 June 2010, Confédération générale du travail v. France, Complaint No. 55/2009 και Decision on the merits, 23 June 2010, Confédération française de l'Encadrement CFE-CGC v. France, Complaint No. 56/2009

¹⁸⁶ Decision on the merits, 2 December 2010, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 54/2009

¹⁸⁷ Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

¹⁸⁸ Decision on the merits, 23 May 2012, General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Complaint No. 66/2011

υπερωριακή εργασία. Επιτρέπεται βέβαια απόκλιση λόγω εξαιρετικών συνθηκών, αρκεί οι εξαιρέσεις να μην είναι ιδιαίτερα διευρυμένες¹⁸⁹. Σύμφωνα με την ΕΕΚΔ, αυτή η αυξημένη αμοιβή για την υπερωριακή εργασία είναι αυτονόητη, καθώς η εκτέλεσή της απαιτεί μεγαλύτερη προσπάθεια από τον εργαζόμενο. Αντί για αμοιβή μπορεί να θεσπίζεται χρόνος άδειας, ο οποίος θα πρέπει να είναι μεγαλύτερος από το χρόνο της υπερωριακής εργασίας.

Σε κάθε περίπτωση, η ευελιξία που μπορεί να παρέχεται από την εργατική νομοθεσία σχετικά με τα ωράρια εργασίας δεν μπορεί να επιτρέπει στον εργοδότη να μην αμείβει το προσωπικό για την υπερωριακή εργασία. Ειδικά για την εργασία την Κυριακή, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η πρόβλεψη του άρθρου 2 παρ. 5, σύμφωνα με την οποία η εργασία θα πρέπει να αποφεύγεται όσο το δυνατόν¹⁹⁰.

Η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι η παροχή αμοιβής για υπερωριακή εργασία θα πρέπει να βρίσκεται σε αντιστοιχία και να είναι ανώτερη σε σχέση με το μισθό κάθε εργαζομένου. Έτσι, η αμοιβή όλων των αστυνομικών με το ίδιο ποσό ανά ώρα, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο βαθμός και ο μισθός κάθε αστυνομικού παραβιάζει το άρθρο 4 παρ. 2 του ΕΚΧ. Φυσικά η ΕΕΚΔ δε δέχτηκε τον ισχυρισμό ότι όλοι οι υψηλόβαθμοι αστυνομικοί εμπίπτουν στις εξαιρέσεις του άρθρου 4 παρ. 2, καθώς η εξαίρεση αυτή καταλαμβάνει, ανεξαρτήτως των τίτλων, μόνο εργαζομένους που έχουν λειτουργική και οργανωτική ευθύνη¹⁹¹, πρόκειται δηλαδή για διευθυντικούς υπαλλήλους σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο. Αντίθετα, οι δικαστές εμπίπτουν σε αυτή την εξαίρεση, λόγω των αρμοδιοτήτων τους και της αυτονομίας που έχουν για την οργάνωση και πραγματοποίηση της δουλειάς τους. Σε κάθε περίπτωση, επειδή δεν είναι δυνατό να υπολογιστεί με ακρίβεια ο χρόνος εργασίας τους, καθώς απαιτείται να βρίσκονται στο χώρο των δικαστηρίων μόνο στις ώρες ακρόασης ή συνεδριάσεων και την υπόλοιπη εργασία τους μπορούν να την πραγματοποιήσουν από το σπίτι, οι ημέρες άδειας που τους παρέχονται δεν είναι δυνατό να υπολογιστούν ως αμοιβή για υπερωριακή

¹⁸⁹ Decision on the merits, 23 June 2010, Confédération française de l'Encadrement CFE-CGC v. France, Complaint No. 56/2009

¹⁹⁰ Decision on the merits, 23 June 2010, Confédération générale du travail v. France, Complaint No. 55/2009

¹⁹¹ Decision on the merits, 1 December 2010, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 57/2009

απασχόληση και η παροχή ίδιων ημερών άδειας σε όλους τους δικαστές ανεξαρτήτως βαθμίδας δεν αντιβαίνει τις προβλέψεις του ΕΚΧ¹⁹².

Προς συμμόρφωση με τα ανωτέρω, η Γαλλία θέσπισε μηνιαίο επίδομα για τους υψηλόβαθμους αστυνομικούς σύμφωνα με το βαθμό τους, ανεξάρτητο όμως από τις ώρες υπερωριακής εργασίας που πραγματοποιούν μηνιαίως. Παρόλο που αυτή η μορφή αμοιβής δεν είναι αντίθετη στον ΕΚΧ, η ΕΕΚΔ τόνισε ότι η υπερωριακή εργασία θα πρέπει να αμείβεται κατά 10% παραπάνω από την εργασία εντός ωραρίου, γεγονός που δε συμβαίνει εν προκειμένω καθώς σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία οι υψηλόβαθμοι αστυνομικοί εργάζονται περισσότερες ώρες απ' όσες θα έπρεπε σύμφωνα με τα αναλογούντα επιδόματα¹⁹³.

Αντίστοιχα, κατά παράβαση του άρθρου 4 παρ. 2 του ΕΚΧ τίθεται νομοθεσία που επιτρέπει την ελεύθερη συμφωνία ωραρίου μεταξύ εργαζομένου και εργοδότη σε συμβάσεις εργασίας μεγαλύτερες της μίας εβδομάδας και έως τρία χρόνια, χωρίς να τίθεται ανώτατος περιορισμός ωραρίου εργασίας. Αν και η ευελιξία στα ωράρια εργασίας για συγκεκριμένη χρονική περίοδο μπορεί να δικαιολογηθεί, η μη ύπαρξη ανώτατου περιορισμού εβδομαδιαίας εργασίας και η ιδιαίτερα μεγάλη περίοδος ευελιξίας που υπερβαίνει το έτος χωρίς μάλιστα να απαιτείται η ύπαρξη κάποιου λόγου, συνεπάγεται πιθανή αποστέρηση της νόμιμης αμοιβής της υπερωριακής εργασίας και έτσι παραβιάζει τις προβλέψεις του άρθρου 4 παρ. 2 του ΕΚΧ¹⁹⁴.

Επιπλέον, θα πρέπει να αμείβεται όχι μόνο η εργασία, αλλά και το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εργαζόμενος βρίσκεται σε «αναμονή» και θα πρέπει να εργαστεί αν του ζητηθεί από τον εργοδότη. Βέβαια δεν απαιτείται ολόκληρη αμοιβή για αυτό το χρονικό διάστημα, εκτός αν όντως απαιτεί η εργασία του εργαζομένου, και έτσι η παροχή επιδόματος για τα χρονικά αυτά διαστήματα συμφωνεί με τις απαιτήσεις του ΕΚΧ. Αντίθετα, σε περίπτωση που απαιτεί η εργασία του, αυτή θα πρέπει να τύχει πλήρους αμοιβής και μάλιστα αυξημένης αν πρόκειται για υπερωριακή εργασία. Αντίστοιχα, αυξημένης αμοιβής θα πρέπει να τυγχάνουν και οι βάρδιες¹⁹⁵.

¹⁹² Decision on admissibility and the merits, 2 December 2013, Union syndicale des magistrats administratifs (USMA) v. France, Complaint No. 84/2012

¹⁹³ Decision on the merits, 23 October 2012, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 68/2011

¹⁹⁴ Decision on the merits, 18 October 2018, Confédération générale du travail (CGT) v. France, Complaint No. 154/2017

¹⁹⁵ Decision on the merits, 17 October 2011, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. Portugal, Complaint No. 60/2010

Στην παρ. 4 του άρθρου 4 του ΕΚΧ θεσπίζεται η υποχρέωση των κρατών να προβλέπουν μία λογική περίοδο ειδοποίησης για καταγγελία της σύμβασης εργασίας, ανάλογη του χρόνου εργασίας του εργαζομένου, προκειμένου να αποφευχθεί η ανεργία και ο εργαζόμενος να αναζητήσει νέα εργασία. Μοναδική εξαίρεση μπορεί να αποτελέσει βαρύ παράπτωμα του εργαζομένου. Αυτή η υποχρέωση καταλαμβάνει και όσες συμβάσεις εργασίας χαρακτηρίζονται ως προσωρινές¹⁹⁶.

Στο άρθρο 7 του ΕΚΧ για το δικαίωμα των παιδιών και των νέων ατόμων σε εργασία και όχι στο άρθρο 17 για το δικαίωμα αυτών σε κοινωνικών, νομική και οικονομική προστασία, εμπίπτουν εργασιακά ζητήματα. Όπως αναφέρθηκε, παρόλο που γενικά η παροχή μικρότερου μισθού στους ανήλικους εργαζομένους είναι επιτρεπτή λόγω της απειρίας τους, αντίθετη στη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 5 είναι η παροχή πολύ μικρότερου μισθού σε αυτούς¹⁹⁷, ενώ η διάταξη του άρθρου 7 παρ. 7 υποχρεώνει σε παροχή τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων άδειας μετ' αποδοχών στους εργαζόμενους ανηλίκους, επομένως πρόβλεψη του εθνικού δικαίου για μικρότερη περίοδο παραβιάζει τη σχετική διάταξη¹⁹⁸.

Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 10, τα κράτη οφείλουν να προστατεύσουν τα παιδιά και τους νέους από μορφές εκμετάλλευσης, όπως το trafficking, τη σεξουαλική εκμετάλλευση, την εκμετάλλευση από επαιτεία κ.α., που συνεπάγονται μεγάλο κίνδυνο της σωματικής και ψυχολογικής ακεραιότητας των παιδιών και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας¹⁹⁹.

Για την καταπολέμηση αυτών των πρακτικών που συνιστούν μία νέα μορφή σκλαβιάς, τα κράτη οφείλουν να λάβουν συνεκτική πολιτική και αποτελεσματικά μέτρα²⁰⁰. Παραβίαση της διάταξης αυτής δεν προκύπτει μόνο από αμέλεια του κράτους, που μπορεί να συνεπάγεται διαβίωση των ανηλίκων στους δρόμους χωρίς

¹⁹⁶ Decision on the merits, 23 May 2012, General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Complaint No. 65/2011 και Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

¹⁹⁷ Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

¹⁹⁸ Decision on the merits, 23 May 2012, General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Complaint No. 66/2011 και Decision on the merits, 23 March 2017, Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece, Complaint No. 111/2014

¹⁹⁹ Decision on the merits, 23 October 2012, Defence for Children International (DCI) v. Belgium, Complaint No. 69/2011

²⁰⁰ Decision on the merits, 12 September 2014, Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) v. Ireland, Complaint No. 89/2013

προστασία, αλλά και από λανθασμένες πρακτικές, όπως η στέγαση των ασυνόδευτων ανηλίκων σε δομές που στεγάζονται και ενήλικοι, καθώς με αυτόν τον τρόπο τίθεται κίνδυνος εκμετάλλευσης των πρώτων με συνέπειες στην υγεία και τη ζωή τους²⁰¹.

Στο άρθρο 10 κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην επαγγελματική κατάρτιση, ως μέθοδος εξειδίκευσης και πρόσβασης στην αγορά εργασίας. Ως προς το περιεχόμενο της κατάρτισης, αυτή θα πρέπει να καθορίζεται με ένα συνεκτικό νομοθετικό πλαίσιο που θα συνδυάζει την επαγγελματική εμπειρία με την εκπαίδευση, σύμφωνα και με το περιεχόμενο του άρθρου 2 παρ. 2²⁰².

Για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο αυτό, τα κράτη θα πρέπει να παρέχουν επαρκείς εγκαταστάσεις για την κατάρτιση των πολιτών. Ο αποκλεισμός των αναπληρωτών καθηγητών από την κατάρτιση σε εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες συνιστά παραβίαση του άρθρου 10 παρ. 3 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε, καθώς αποτελεί διακριτική μεταχείριση μίας κατηγορίας καθηγητών χωρίς να υφίσταται λόγος διακριτικής μεταχείρισης αυτών²⁰³.

Το άρθρο 12 του ΕΚΧ επιτάσσει τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση. Σύμφωνα με τις επιταγές του άρθρου αυτού τα κράτη υποχρεώνονται στη δημιουργία και στη διατήρηση ενός συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Ο αποκλεισμός μίας κατηγορίας εργαζομένων, όπως των ειρηνοδικών, από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης παραβιάζει το άρθρο 12 παρ. 1 σε συνδυασμό με το άρθρο Ε του ΕΚΧ²⁰⁴.

Η διάκριση μεταξύ των επιδομάτων κοινωνικής ασφάλειας και κοινωνικής βοήθειας είναι δυσχερής, με συνέπεια πολλές αποφάσεις της ΕΕΚΔ να αφορούν τόσο το άρθρο 12 όσο και το άρθρο 13. Σε ένα γενικό πλαίσιο, τα επιδόματα κοινωνικής ασφάλειας παρέχονται σε περιπτώσεις όπου προκύπτει κάποιος κίνδυνος, χωρίς να αποτελούν αποζημίωση για την κατάσταση ανάγκης που μπορεί να προκύψει από την επέλευση του κινδύνου, ενώ τα κοινωνικά βοηθήματα αποτελούν παροχές σε

²⁰¹ Decision on merits, 24 January 2018, European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France, Complaint No. 114/2015

²⁰² Decision on the merits, 23 May 2012, General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Complaint No. 66/2011

²⁰³ Decision on the merits, 18 October 2016, Associazione sindacale «La Voce dei Giusti» v. Italy, Complaint No. 105/2014

²⁰⁴ Decision on the merits, 5 July 2016, Associazione Nazionale Giudici di Pace v. Italy, Complaint No. 102/2013

ανθρώπους που βρίσκονται σε ανάγκη και έχουν ανεπαρκείς ή καθόλου πόρους. Τα επιδόματα στέγασης εμπίπτουν στο άρθρο 31 παρ. 3 του ΕΚΧ. Τέλος, η οικονομική ενίσχυση μαθητών και φοιτητών εμπίπτει στο άρθρο 10 παρ. 5 του ΕΚΧ, καθώς δεν αποτελεί παροχή κοινωνικής ασφάλειας ή κοινωνικής βοήθειας.

Το άρθρο 12 παρ. 1 αφορά παροχές σε περιπτώσεις που ανακύπτει ζήτημα υγείας, ασθένειας, ανεργίας, συνταξιοδότησης, εργασιακού ατυχήματος, οικογένειας, μητρότητας κ.α. Για τους τομείς αυτούς τα κράτη θεσπίζουν ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης που καλύπτει ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού και χρηματοδοτείται από το σύνολο αυτού. Οι παροχές του συστήματος αυτού οφείλουν να είναι επαρκείς ώστε οι επωφελούμενοι αυτού να μη βρίσκονται σε ανέχεια, ενώ μία ένδειξη επάρκειας είναι οι παροχές να βρίσκονται πάνω από 50% του μέσου εισοδήματος, ανάλογα με την υφιστάμενη κατάσταση και τις λοιπές παροχές κοινωνικής προστασίας. Παροχές κοινωνικής ασφάλισης (επίδομα ασθένειας, μητρότητας, ανεργίας και σύνταξη) που βρίσκονται κάτω του 40% του μέσου εισοδήματος δε θεωρούνται συμβατές με τις προβλέψεις του άρθρου 12 παρ. 1 του ΕΚΧ²⁰⁵.

Παραβίαση του άρθρου 12 παρ. 1 δε συνεπάγεται αυτόματα και παραβίαση του άρθρου 12 παρ. 3, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη θα πρέπει διαρκώς να βελτιώνουν το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης ώστε αυτό να προσαρμόζεται στο σύγχρονο κόστος διαβίωσης. Έτσι η σταδιακή αύξηση των επιδομάτων και των παροχών πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 12 παρ. 3, ακόμα και αν αυτά εξακολουθούν να βρίσκονται σε εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο²⁰⁶. Αντίθετα, η αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης με τρόπο ώστε να παρέχεται χαμηλότερο επίπεδο ασφάλισης σε ορισμένους εργαζομένους, ουσιαστικό δημιουργεί μία υποδεέστερη κατηγορία εργαζομένων και συνιστά μείωση του επιπέδου κοινωνικής ασφάλισης κατά παράβαση του άρθρου 12 παρ. 3²⁰⁷.

²⁰⁵ Decision on the merits, 9 September 2014, Finnish Society of Social Rights v. Finland, Complaint No. 88/2012

²⁰⁶ Στη συντρέχουσα του άποψη στη Decision on the merits, 9 September 2014, Finnish Society of Social Rights v. Finland, Complaint No. 88/2012 ο Luis Jimena Quesada τονίζει τον παραλογισμό αυτής της κατάληξης και θεωρεί ότι το χαμηλό επίπεδο των παροχών κοινωνικής ασφάλισης δεν μπορεί να θεωρείται συμβατό με το άρθρο 12 παρ. 3, καθώς δεν υποδεικνύει μία αποδεκτή βελτίωση του συστήματος αυτού

²⁰⁷ Decision on the merits, 23 May 2012, General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece, Complaint No. 66/2011

Βελτίωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας αποτελεί και η αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης, καθώς η παροχή ευκαιριών απασχόλησης στα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, εκτός από το ότι συνιστά ενίσχυση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, συνδυάζεται και με την έννοια της «παραγωγικής γήρανσης», έννοια που προωθείται από το ΔΝΤ, τη Διεθνή Τράπεζα και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή²⁰⁸. Βέβαια η συνολική και διευρυμένη μείωση των συντάξεων σε επίπεδο που θίγει τις συνθήκες διαβίωσης των συνταξιούχων συνιστά χειροτέρευση του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και δεν είναι συμβατή με το άρθρο 12 παρ. 3²⁰⁹.

Αντίστοιχα, ο περιορισμός επιδομάτων που αρχικά είχαν σχεδιαστεί για ορισμένες κατηγορίες επιχειρήσεων προς ενίσχυση εργαζόμενων σε μερική ή εποχιακή απασχόληση και που είχε επεκταθεί και σε άλλες κατηγορίες δε συνιστά παραβίαση του άρθρου 12 παρ. 1 και παρ. 3. Η ΕΕΚΔ έκρινε ότι ο αποκλεισμός των μη κερδοσκοπικών νομικών προσώπων από το επίδομα αυτό συνιστά επιτρεπτό περιορισμό υπό το άρθρο G του ΕΚΧ²¹⁰.

Οι παροχές του άρθρου 13 παρ. 1 αφορούν κάθε άτομο που βρίσκεται σε ανάγκη και κριτήριο για την παροχή τους είναι η εκάστοτε ανάγκη. Οι παροχές αυτές θα πρέπει να είναι επαρκείς ώστε οι αποδέκτες τους να διαβιούν φυσιολογικά και να καλύπτουν τις βασικές τους ανάγκες. Κριτήριο για το ύψος τους είναι πάλι το μέσο εισόδημα ενώ οι παροχές αυτές δε θα πρέπει να είναι χαμηλότερες από το 50% αυτού και σε κάθε περίπτωση όχι χαμηλότερες από το όριο φτώχειας, διαφορετικά προκύπτει παραβίαση της διάταξης του άρθρου 13 παρ. 1²¹¹.

Ως προς το δικαίωμα συμμετοχής στη διαμόρφωση και βελτίωση των συνθηκών εργασίας και του εργασιακού περιβάλλοντος που κατοχυρώνεται στο άρθρο

²⁰⁸ βλ. βέβαια και συντρέχουσα άποψη του Πέτρου Στάγκου στη Decision on admissibility and merits, 8 December 2016, Finnish Society of Social Rights v. Finland, Complaint No. 108/2014

²⁰⁹ Decision on the merits, 7 December 2012, Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece, Complaint No. 76/2012, Decision on the merits, 7 December 2012, Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece, Complaint No. 77/2012, Decision on the merits, 7 December 2012, Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece, Complaint No. 78/2012, Decision on the merits, 7 December 2012, Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece, Complaint No. 79/2012 και Decision on the merits, 7 December 2012, Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece, Complaint No 80/2012

²¹⁰ Decision on the merits, 24 January 2018, Unione Italiana del Lavoro U.I.L. Scuola-Sicilia v. Italy, Complaint No. 113/2014, βλ. όμως και αντίθετη άποψη του Πέτρου Στάγκου

²¹¹ Decision on the merits, 9 September 2014, Finnish Society of Social Rights v. Finland, Complaint No. 88/2012 και Decision on admissibility and merits, 8 December 2016, Finnish Society of Social Rights v. Finland, Complaint No. 108/2014

22 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ, η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι η πρόβλεψη αυτή εφαρμόζεται σε ιδιωτικές επιχειρήσεις και επιχειρήσεις που ανήκουν στο δημόσιο και δε διοικούνται απευθείας από αυτό, ενώ δεν μπορεί να εφαρμοστεί όταν εργοδότης είναι το δημόσιο²¹².

Νέο δικαίωμα, προστατευόμενο υπό το άρθρο 24 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ αποτελεί και το δικαίωμα σε προστασία σε περιπτώσεις λήξης της απασχόλησης. Το άρθρο αυτό που έχει τύχει έντονης συζήτησης στο δημόσιο διάλογο της Ελλάδας πρόσφατα, κατοχυρώνει το δικαίωμα των εργαζομένων να λήξει η απασχόλησή τους για βάσιμο λόγο, αναγόμενο στις ικανότητές τους ή στην επιχειρηματική δραστηριότητα της επιχείρησης, σύμφωνα και με τα προβλεπόμενα στη Σύμβαση Αρ. 158 της ΔΟΕ. Για τη συμβατότητα των απολύσεων με το εν λόγω άρθρο δεν απαιτείται να υφίσταται οικονομική δυσπραγία της επιχείρησης, αλλά καλύπτονται και περιπτώσεις αναδιάρθρωσης της επιχείρησης ή χάραξης νέων επιχειρηματικών στρατηγικών²¹³.

Ενώ οι περιπτώσεις υποχρεωτικής συνταξιοδότησης δεν εμπίπτουν στο άρθρο 24 του ΕΚΧ, η παροχή μέσω της νομοθεσίας δυνατότητας απόλυσης εργαζομένων αποκλειστικά λόγω ηλικίας βρίσκεται σε αντίθεση με τις προβλέψεις του άρθρου 24, καθώς αυτός ο λόγος απόλυσης δε συνίσταται ούτε στις ικανότητες του εργαζομένου ούτε στην επιχειρηματική δραστηριότητα του εργοδότη²¹⁴.

Σε περίπτωση που δεν προκύπτει βάσιμος λόγος απόλυσης, οφείλεται η παροχή ικανοποίησης στους εργαζομένους, ενώ θα πρέπει να τους παρέχεται δικαίωμα να στραφούν κατά της απόφασης αυτής του εργοδότη. Ως επαρκείς τρόποι ικανοποίησης νοούνται η κάλυψη των οικονομικών απωλειών των εργαζομένων από την ημερομηνία απόλυσης έως την απόφαση του οργάνου, η δυνατότητα επαναπρόσληψης και η αποζημίωση σε ένα αποτρεπτικό για την εκμετάλλευση των αναιτιωδών απολύσεων επίπεδο. Για το λόγο αυτό, αποζημίωση θα πρέπει να παρέχεται μετά από εκτενή εξέταση κάθε περίπτωσης και η θέσπιση ανώτατου ορίου αποζημίωσης, όπως και η μη

²¹² Decision on the merits, 17 October 2011, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. Portugal, Complaint No. 60/2010

²¹³ Decision on admissibility and the merits, 6 September 2016, Finnish Society of Social Rights v. Finland, Complaint No. 107/2014

²¹⁴ Decision on the merits, 2 July 2013, Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) v. Norway, Complaint No. 74/2011

πρόβλεψη της δυνατότητας επαναπρόσληψης ως τρόπου ικανοποίησης, παραβιάζουν το άρθρο 24 του Αναθεωρημένου ΕΚΧ²¹⁵.

Όλα τα ανωτέρω ισχύουν φυσικά και για τους αλλοδαπούς που νομίμως εργάζονται στα κράτη που έχουν κυρώσει τον ΕΚΧ. Σύμφωνα με το άρθρο 19 παρ. 4 αυτού, οι αλλοδαποί εργαζόμενοι θα πρέπει να τυγχάνουν ίσης μεταχείρισης όπως και οι ημεδαποί εργαζόμενοι. Διαφορετική αντιμετώπιση συνιστά διακριτική μεταχείριση λόγω της ιθαγένειάς τους και δεν είναι σύμφωνη με τις προβλέψεις του ΕΚΧ²¹⁶.

ΤΜΗΜΑ 2. Τα συνδικαλιστικά δικαιώματα στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη και στη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας.

Τα συνδικαλιστικά δικαιώματα κατοχυρώνονται στα άρθρα 5 και 6 του ΕΚΧ. Στο άρθρο 5 αυτού κατοχυρώνεται το δικαίωμα των εργατών και υπαλλήλων να δημιουργούν και να συμμετέχουν σε σωματεία και οργανισμούς για την προάσπιση των συμφερόντων τους και στο άρθρο 6 κατοχυρώνεται στο δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης εργαζομένων και εργοδότη. Πλούσια είναι η νομολογία της ΕΕΚΔ σχετικά με τα δικαιώματα αυτά.

Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερα σημαντική είναι η νομολογία της ΕΕΚΔ για τα συνδικαλιστικά δικαιώματα των ένστολων, καθώς σύμφωνα και με το λεκτικό του άρθρου 5, οι κατηγορίες αυτές των εργαζομένων δεν απολαμβάνουν πλήρως το δικαίωμα οργάνωσης. Το σπουδαιότερο δικαίωμα οργάνωσης κατοχυρώνεται στο άρθρο 8 του ΔΣΟΚΠΔ, στο άρθρο 22 του ΔΣΑΠΔ, στη Σύμβαση Αρ. 87 της ΔΟΕ, στο άρθρο 12 του ΧΘΔΕΕ και στο άρθρο 11 της ΕΣΔΑ, για το οποίο έχει αναπτύξει μία ιδιαίτερα σημαντική νομολογία το ΕΔΔΑ. Σε όλα τα ανωτέρω αναγνωρίζεται η δυνατότητα θέσπισης περιορισμών στο δικαίωμα των αστυνομικών να οργανωθούν σε συνδικαλιστικά σωματεία.

Η ΕΕΚΔ έχει κρίνει ότι οι περιορισμοί στο δικαίωμα οργάνωσης δεν επιτρέπεται να είναι ιδιαίτερα ευρείς σε έκταση ούτε να αποστερούν τελείως μία

²¹⁵ Decision on admissibility and the merits, 8 September 2016, Finnish Society of Social Rights v. Finland, Complaint No. 106/2014

²¹⁶ Decision on admissibility and the merits, 3 July 2013, Swedish Trade Union Confederation (LO) and Swedish Confederation of Professional Employees (TCO) v. Sweden, Complaint No. 85/2012

κατηγορία εργαζομένων από το δικαίωμα οργάνωσης, ενώ σε κάθε περίπτωση κρίνονται υπό το άρθρο G του ΕΚΧ. Ο αποκλεισμός ελάχιστων υψηλόβαθμων αστυνομικών από τις επαγγελματικές οργανώσεις δικαιολογείται υπό το άρθρο G, ενώ η ύπαρξη επαγγελματικών οργανώσεων αστυνομικών, ανεξαρτήτως του ονόματός τους, που επιτρέπει την έκφραση αιτημάτων σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και τις αμοιβές είναι συμβατή με τις προβλέψεις του άρθρου 5 του ΕΚΧ²¹⁷. Αντίθετα, η μη συμμετοχή σε εθνικά συνδικαλιστικά σωματεία είναι ένας μη αναλογικός περιορισμός που περιορίζει σημαντικά το δικαίωμα συμμετοχής σε εθνικούς και διεθνείς συνδικαλιστικούς οργανισμούς και τίθεται κατά παράβαση του άρθρου 5²¹⁸.

Αντίθετα με τα ανωτέρω και σύμφωνα με το λεκτικό του άρθρου 5, τα μέλη των στρατιωτικών δυνάμεων μπορούν να αποκλειστούν από το πεδίο του άρθρου 5, καθώς είναι επιφορτισμένα με ζητήματα εθνικής άμυνας και η δράση τους καθορίζεται από ιεραρχικά ανώτερες εντολές από τις οποίες δεν επιτρέπεται να αποκλίνουν, παρά μόνο υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Η ΕΕΚΔ έχει ερμηνεύσει όμως τη διάταξη αυτή σύμφωνα με την αντίστοιχη νομολογία του ΕΔΔΑ και το σκοπό της, ως επιτρέπουσα στα κράτη τη θέσπιση ευρέων περιορισμών στο δικαίωμα οργάνωσης των μελών ενόπλων δυνάμεων αλλά όχι και πλήρους αποστέρησης του δικαιώματος αυτού.

Έτσι συμβατή με τις προβλέψεις του ΕΚΧ είναι η δημιουργία αποκλειστικά επαγγελματικών οργανώσεων με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων των μελών των στρατιωτικών δυνάμεων, ενώ παραβίαση του άρθρου 5 αποτελεί ο πλήρης εκ των προτέρων αποκλεισμός των μελών στρατιωτικών σωμάτων από τη δημιουργία και συμμετοχή σε επαγγελματικές οργανώσεις²¹⁹. Επιπλέον, τις προβλέψεις του άρθρου 5, όπως έχουν ερμηνευτεί μέσω της ΕΕΚΔ, παραβιάζει και η απαγόρευση της εθνικής νομοθεσίας ως προς τη συμμετοχή επαγγελματικών οργανώσεων μελών των στρατιωτικών δυνάμεων σε εθνικές συνδικαλιστικές οργανώσεις²²⁰.

²¹⁷ βλ. όμως και αντίθετη άποψη του Luis Jimena Quesada στη Decision on the admissibility and the merits, 2 December 2013, European Confederation of Police (EuroCOP) v. Ireland, Complaint No. 83/2012, ότι η δημιουργία επαγγελματικών οργανώσεων και όχι συνδικαλιστικών σωματείων συνεπάγεται εκ των πραγμάτων αποστέρηση ορισμένων συνδικαλιστικών δικαιωμάτων

²¹⁸ Decision on the admissibility and the merits, 2 December 2013, European Confederation of Police (EuroCOP) v. Ireland, Complaint No. 83/2012

²¹⁹ Decision on the merits, 27 January 2016, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 101/2013

²²⁰ Decision on the merits, 12 September 2017, European Organisation of Military Associations (EUROMIL) v. Ireland, Complaint No. 112/2014

Τέτοιοι περιορισμοί βέβαια δε θα έπρεπε να καταλαμβάνουν τμήματα και υπηρεσίες των στρατιωτικών δυνάμεων που δεν είναι επιφορτισμένα με αρμοδιότητες διαφύλαξης της εθνικής άμυνας και ασφάλειας αλλά έχουν οργανωτικές αρμοδιότητες ή αρμοδιότητες που ομοιάζουν με αυτές της αστυνομίας. Τα συγκεκριμένα τμήματα του στρατού πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ασκούν αποτελεσματικά το δικαίωμα οργάνωσης χωρίς να προκύπτει πρόβλημα στην επαγγελματική σταδιοδρομία των αντιπροσώπων αυτών²²¹.

Επιπλέον, η δημιουργία συνδικαλιστικών ή επαγγελματικών σωματείων ένστολων κατόπιν προηγούμενης συναίνεσης του Υπουργού Εθνικής Άμυνας, χωρίς μάλιστα να προβλέπεται η δυνατότητα προσβολής της απόφασης αυτής, αποτελεί υπέρμετρο περιορισμό του άρθρου 5 του ΕΚΧ²²². Βέβαια, η θέσπιση υποχρεώσεων που σχετίζονται με την οικονομική διαφάνεια των συνδικαλιστικών σωματείων και με την έκδοση ετησίων εκθέσεων από αυτά δεν αποτελεί παραβίαση του άρθρου 5 του ΕΚΧ²²³.

Τέλος, σύμφωνα με την αρνητική πτυχή του άρθρου 5, κανένας εργαζόμενος δεν μπορεί να υποχρεωθεί να συμμετάσχει ή να παραμείνει μέλος ενός συνδικαλιστικού σωματείου. Τυχόν υποχρέωση συμμετοχής θίγει το άρθρο 5 και την ελευθερία οργάνωσης. Για το λόγο αυτό, τα κράτη οφείλουν να απαγορεύσουν κάθε πρακτική που υποχρεώνει τους εργαζομένους να συμμετέχουν σε συνδικαλιστική οργάνωση προκειμένου να ασκήσουν συγκεκριμένο επάγγελμα²²⁴.

Η συλλογική διαπραγμάτευση ως μέθοδος συνδιαλλαγής μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών κατοχυρώνεται και στη Σύμβαση Αρ. 98 της ΔΟΕ. Αντίθετα με το άρθρο 5, το άρθρο 6 δεν αναγράφει ευθέως περιπτώσεις κατά τις οποίες θα δικαιολογούνταν εκ των προτέρων ο περιορισμός ή ο αποκλεισμός του δικαιώματος αυτού.

Κατά συνέπεια, η ύπαρξη συστήματος συλλογής διαπραγμάτευσης για αντιπροσώπους του στρατιωτικών δυνάμεων ως προς μισθολογικά ζητήματα βρίσκεται

²²¹ Decision on the merits, 27 January 2016, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 101/2013

²²² Decision on the merits, 22 January 2019, Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy, Complaint No. 140/2016

²²³ Decision on the merits, 21 March 2018, Matica Hrvatskih Sindikata v. Croatia, Complaint No. 116/2015

²²⁴ Decision on the merits, 17 May 2016, Bedriftsforbundet v. Norway, Complaint No. 103/2013

σε συμφωνία με το άρθρο 6 παρ. 1 σχετικά με την από κοινού διαπραγμάτευση, αλλά ο αποκλεισμός συζήτησης ζητημάτων σχετικά με τις συνθήκες εργασίας του στρατιωτικού προσωπικού αποτελεί παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 σχετικά με συζητήσεις για τη ρύθμιση όρων και συνθηκών εργασίας μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας²²⁵. Επιπλέον, ο αποκλεισμός αντιπροσώπων των αστυνομικών και των μελών στρατιωτικών δυνάμεων από συλλογικές διαπραγματεύσεις σχετικά με το ύψος των μισθών παραβιάζει το άρθρο 6 παρ. 2 του ΕΚΧ²²⁶.

Σύμφωνα με την ΕΕΚΔ, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 6 παρ. 2 εμπίπτουν και οι αυτοαπασχολούμενοι, καθώς ούτε αποκλείονται λεκτικά από τη διάταξη αυτή ενώ τυχόν αποκλεισμός τους θα διευκόλυνε τη δυνατότητα των εργοδοτών να παρακάμψουν το δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης. Εξάλλου, το γεγονός ότι μία κατηγορία εργαζομένων είναι αυτοαπασχολούμενοι δε συνεπάγεται αυτομάτως ότι δεν είναι εργασιακά εξαρτημένοι από εργοδότες ή ότι δεν έχουν ανάγκη συλλογικής εκπροσώπησης και διαπραγμάτευσης με σκοπό την εξισορρόπηση των δυνάμεων και την αποτελεσματική προάσπιση των συμφερόντων τους²²⁷.

Η διαπραγμάτευση περιλαμβάνει ζητήματα παραγωγικότητα, υγείας, ασφάλειας και εν γένει οποιοδήποτε ζήτημα εμπίπτει στις συνθήκες εργασίας, στα οικονομικά προβλήματα και κοινωνικά ζητήματα της εργασίας, ενώ καταλαμβάνει τόσο τον ιδιωτικό όσο και το δημόσιο τομέα. Η συνδιαλλαγή μεταξύ των μερών αποτελεί την ουσία της προστασίας και προφανώς απλή ακρόαση του άλλου μέρους σε προειλημμένα ζητήματα δε συνεπάγεται σεβασμό στο δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης. Έτσι, συμβατή με τις προβλέψεις του άρθρου 6 παρ. 2 δεν μπορεί να θεωρηθεί η μονομερής επιβολή ή τροποποίηση συλλογικών συμβάσεων εργασίας από το κράτος, κατά παράβαση της υποχρέωσης συνδιαλλαγής²²⁸, ούτε βέβαια

²²⁵ Decision on the merits, 27 January 2016, European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France, Complaint No. 101/2013

²²⁶ Decision on the admissibility and the merits, 2 December 2013, European Confederation of Police (EuroCOP) v. Ireland, Complaint No. 83/2012 και Decision on the merits, 12 September 2017, European Organisation of Military Associations (EUROMIL) v. Ireland, Complaint No. 112/2014

²²⁷ Decision on the merits, 12 September 2018, Irish Congress of Trade Unions (ICTU) v. Ireland, Complaint No. 123/2016

²²⁸ Decision on the merits, 21 March 2018, Matica Hrvatskih Sindikata v. Croatia, Complaint No. 116/2015

θεωρείται αποδεκτό ένα πλαίσιο συνδιαλλαγής όταν την τελική απόφαση λαμβάνει το κράτος παρά τις όποιες αντιρρήσεις των αντιπροσώπων των εργαζομένων²²⁹.

Στο ίδιο πλαίσιο, νομοθεσία που καταργεί τη διαπραγμάτευση σε κλαδικό επίπεδο για την επιλογή ασφαλιστικής εταιρείας σχετικά με την ασφάλιση εργαζομένων για επαγγελματικούς κινδύνους είναι αντίθετη με το άρθρο 6 παρ. 2 του ΕΚΧ, καθώς αποστερεί από τα συνδικαλιστικά σωματεία ένα τομέα συλλογικής διαπραγμάτευσης και συνεπάγεται τη δημιουργία επιχειρήσεων δύο ταχυτήτων ως προς την κοινωνική ασφάλιση, αφού πλέον η επιλογή της ασφαλιστικής εταιρειών και των παροχών – τομέων ασφάλισης επαφίεται στη βούληση του εργοδότη²³⁰.

Τα δικαιώματα συλλογικής διαπραγμάτευσης και συλλογικής δράσης του άρθρου 6, αποτελούν τη βάση για την εκπλήρωση άλλων θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων και είναι συνταγματικώς κατοχυρωμένα στην πλειοψηφία των κρατών της Ευρώπης, ενώ λαμβάνουν διεθνή αναγνώριση μέσω του ΔΣΟΚΠΑ, των Συμβάσεων της ΔΟΕ και του ΧΘΔΕΕ. Στο πλαίσιο εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 6, το κράτος οφείλει να αναγνωρίζει και να διευκολύνει τη ρύθμιση εργασιακών ζητημάτων μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας, αλλά οφείλει να μην εμπλέκεται στη διαδικασία διαπραγμάτευσης, αλλά να περιοριστεί στην προώθηση σύναψης συλλογικών συμβάσεων εξασφαλίζοντας ισότιμη αντιμετώπιση των μερών. Έτσι, ο περιοριστικός καθορισμός από το κράτος των ζητημάτων που μπορούν να ρυθμιστούν από συλλογικές συμβάσεις εργασίας, όπως και η υπόδειξη με εξαιρετικά περιοριστικό τρόπο των προσώπων που μπορούν να συνάψουν συλλογικές συμβάσεις εργασίας, αποτελούν μέτρα αντίθετα στο άρθρο 6 παρ. 2 του ΕΚΧ²³¹.

Στο άρθρο 6 παρ. 4 του ΕΚΧ αναγνωρίζεται το δικαίωμα των εργαζομένων σε συλλογική δράση, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας, σε περιπτώσεις σύγκρουσης συμφερόντων και κυρίως σε περιπτώσεις όπου δεν τηρούνται οι αναληφθείσες μέσω συλλογικών συμβάσεων εργασίας υποχρεώσεις του εργοδότη. Το δικαίωμα αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης, καθώς αποτελεί το ισχυρότερο μέσο πίεσης. Έτσι, περιορισμοί του δικαιώματος αυτού γίνονται δεκτοί

²²⁹ Decision on the merits, 22 January 2019, Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy, Complaint No. 140/2016

²³⁰ Decision on the merits, 3 July 2018, Confédération Générale du Travail Force Ouvrière (FO) v. France, Complaint No. 118/2015

²³¹ Decision on admissibility and the merits, 3 July 2013, Swedish Trade Union Confederation (LO) and Swedish Confederation of Professional Employees (TCO) v. Sweden, Complaint No. 85/2012

μόνο κάτω από ιδιαίτερες περιπτώσεις και σε καμία περίπτωση δεν είναι επιτρεπτή η εκ των προτέρων αποστέρηση του δικαιώματος απεργίας.

Κατά συνέπεια, ενώ είναι επιτρεπτή η θέσπιση περιορισμών στο δικαίωμα απεργίας των αστυνομικών, δεν επιτρέπεται η εκ των προτέρων πλήρης αποστέρηση του δικαιώματος αυτού από αυτή την κατηγορία εργαζομένων, καθώς δεν πληρείται το κριτήριο αναλογικότητας²³². Αντίθετα, η αποστέρηση του δικαιώματος απεργίας από τα μέλη των στρατιωτικών σωμάτων πληροί τα κριτήρια της αναλογικότητας, καθώς πιθανή απεργία αυτών θέτει σε κίνδυνο την εθνική ασφάλεια και βρίσκεται σε αντίθεση με το πλαίσιο εντολών στο οποίο υπάγονται οι στρατιωτικοί²³³.

Φυσικά, για την εξέταση της πλήρους απαγόρευσης άσκησης του δικαιώματος απεργίας, η ΕΕΚΔ δεν αρκείται στο χαρακτηρισμό ενός σώματος με βάση το εθνικό δίκαιο. Έτσι, παρά το γεγονός ότι στην Ιταλία το αρμόδιο σώμα δίωξης οικονομικού εγκλήματος χαρακτηρίζεται ως στρατιωτικό σώμα, η αποστέρηση του δικαιώματος απεργίας σε συνδυασμό και με την περιορισμένη δυνατότητα συλλογικής διαπραγμάτευσης του σώματος αυτού παραβιάζει το άρθρο 6 παρ. 4, καθώς του στερεί ένα επιπλέον μέσο πίεσης²³⁴. Παρόλο που δεν αναφέρεται ρητά, πιθανόν η κρίση της ΕΕΚΔ να ήταν διαφορετική αν επρόκειτο για ένα σώμα με αμιγώς στρατιωτικές αρμοδιότητες διαφύλαξης της εθνικής ασφάλειας.

Το δικαίωμα σε απεργία δεν απαιτείται να αναγνωρίζεται στο εθνικό δίκαιο, ενώ αρκεί η αναγνώρισή του μέσω της πρακτικής ή των αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων. Βέβαια, ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, οι περιπτώσεις περιορισμού του δικαιώματος αυτού θα πρέπει να είναι σαφείς. Οι διαμαρτυρίες προφανώς δεν επιτρέπεται να θίγουν τα δικαιώματα των εργαζομένων που δεν επιθυμούν να συμμετάσχουν στην απεργία, ενώ η απαγόρευση ειρηνικών διαμαρτυριών παραβιάζει το άρθρο 6 παρ. 4 του ΕΚΧ²³⁵. Αντίστοιχα, η μη ύπαρξη σαφήνειας σχετικά με τις

²³² βλ. όμως και αντίθετη άποψη των Monika Schlachter, Birgitta Nystrom και Marcin Wujczyk στη Decision on the admissibility and the merits, 2 December 2013, European Confederation of Police (EuroCOP) v. Ireland, Complaint No. 83/2012, σύμφωνα με την οποία η εκ των προτέρων αποστέρηση του δικαιώματος απεργίας από τους αστυνομικούς δικαιολογείται για λόγους εθνικής ασφάλειας και κατά συνέπεια υφίσταται η απαραίτητη αναλογικότητα για τον εν λόγω περιορισμό

²³³ Decision on the merits, 12 September 2017, European Organisation of Military Associations (EUROMIL) v. Ireland, Complaint No. 112/2014

²³⁴ Decision on the merits, 22 January 2019, Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy, Complaint No. 140/2016

²³⁵ Σύμφωνα με τη αντίθετη άποψη των Luis Jimena Quesada, Jean-Michel Belorgey και Ruchan Isik στη Decision on the merits, 13 September 2011, European Trade Union Confederation (ETUC)/Centrale Générale des Syndicats Libéraux de Belgique (CGSLB)/Confédération des Syndicats Chrétiens de

περιπτώσεις απαγόρευσης απεργίας καθώς και η λήψη απόφασης περί απαγόρευσης απεργίας από τα αρμόδια δικαστήρια με μόνη την αίτηση εργοδοτών και χωρίς προηγούμενη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων συνδικαλιστικών σωματείων, είναι πρακτικές αντίθετες με την ουσία του άρθρου 6 παρ. 4 του ΕΚΧ²³⁶.

Απαγόρευση απεργιών μπορεί να γίνει δεκτή, ιδίως σε περιπτώσεις όπου επαναλαμβανόμενες απεργίες θέτουν σε κίνδυνο τη διατήρηση της δημόσιας τάξης ή περιορίζουν υπέρμετρα τα δικαιώματα των εργοδοτών ή ακόμα και αν η απεργία έχει παράνομο ή καταχρηστικό σκοπό. Εκ των προτέρων όμως απαγόρευση απεργιών δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς θίγει ένα θεμελιώδες δικαίωμα των εργαζομένων και των συνδικαλιστικών σωματείων για την προστασία των οικονομικών και εργασιακών τους συμφερόντων. Επιπλέον, νομοθεσία που επιτρέπει την απαγόρευση απεργιών σε περίπτωση που ο εργοδότης αποδεικνύει ότι οι εργαζόμενοί του απολαμβάνουν ικανοποιητικές συνθήκες εργασίας (μισθούς, ωράριο κ.α.) δεν είναι συμβατή με την ουσία του δικαιώματος στην απεργία, καθώς αποτρέπουν τη διεκδίκηση βελτίωσης των συνθηκών αυτών²³⁷.

Οι απόψεις της ΕΕΚΔ διαφοροποιούνται ελαφρώς από τις θέσεις της ΔΟΕ. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στην εξέτασή της για την κατάσταση της Ελλάδας, είχε κριθεί στο πλαίσιο της ΔΟΕ ότι η μείωση των συντάξεων στην Ελλάδα δεν υπερβαίνει τα τιθέμενα υπό τον ΔΟΕ όρια²³⁸, σε αντίθεση με την άποψη της ΕΕΚΔ, η οποία προσέγγισε συνολικά τις διαδοχικές μειώσεις. Αντίστοιχα, σχετικά με το δικαίωμα σε απεργία, αντίθετη στη Σύμβαση Αρ. 87 της ΔΟΕ δεν είναι η απαγόρευση της απεργίας λόγω διατάραξης της δημόσιας τάξης και προσβολής των δικαιωμάτων των εργαζομένων που επιθυμούν να δουλέψουν, ακόμα και αν η κρίση του δικαστηρίου δε βασίζεται σε επαρκή στοιχεία. Μάλιστα, η ΔΟΕ θεωρεί ότι η εκ των προτέρων

Belgique (CSC)/Fédération Générale du Travail de Belgique (FGTB) v. Belgium, Complaint No. 59/2009 οι διαμαρτυρίες είναι αναπόσπαστο και ουσιώδες στοιχείο του δικαιώματος σε απεργία, επομένως και τυχόν περιορισμοί αυτών θα πρέπει να διερευνώνται υπό το ίδιο πρίσμα όπως και η απαγόρευση απεργίας

²³⁶ Decision on the merits, 13 September 2011, European Trade Union Confederation (ETUC)/Centrale Générale des Syndicats Libéraux de Belgique (CGSLB)/Confédération des Syndicats Chrétiens de Belgique (CSC)/Fédération Générale du Travail de Belgique (FGTB) v. Belgium, Complaint No. 59/2009

²³⁷ Decision on admissibility and the merits, 3 July 2013, Swedish Trade Union Confederation (LO) and Swedish Confederation of Professional Employees (TCO) v. Sweden, Complaint No. 85/2012

²³⁸ Report on the High-Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011), the International Labour Office, § 87, p. 23

απαγόρευση των απεργιών δεν είναι απαραίτητως ασύμβατη με τις προβλέψεις της Σύμβασης Αρ. 87.

Οι διαφορές που παρατηρούνται στην προσέγγιση μεταξύ της ΕΕΚΔ και της ΔΟΕ μπορούν να δικαιολογηθούν, αν λάβει κανείς υπόψη ότι στόχος της ΔΟΕ είναι η συνεργασία των εργαζομένων και των εργοδοτών²³⁹ και για τον λόγο αυτό αντιπροσωπεύονται και οι δύο πλευρές στον οργανισμό. Ο στόχος αυτός δε συμβαδίζει απαραίτητως με την προστασία των εργασιακών και συνδικαλιστικών δικαιωμάτων. Αν και η συνεργασία της εργοδοτικής πλευράς με τους εργαζομένους είναι θεμιτή, δε θα πρέπει να αγνοείται το γεγονός ότι κάθε είδους συνεργασία απαιτεί υποχωρήσεις που εν προκειμένω μπορεί να παρατηρούνται στο πεδίο των δικαιωμάτων αυτών.

Η ανωτέρω παρατήρηση είναι ιδιαίτερα κρίσιμη αν αναλογιστή κανείς ότι πιθανόν η ΕΕ να κινηθεί μελλοντικά προς την κατεύθυνση της ΔΟΕ επικυρώνοντας Συμβάσεις αυτής²⁴⁰, σενάριο που πια φαντάζει πιο εύκολο απ' ότι το να κινηθεί η ΕΕ προς το ΣοΕ. Η σύνδεση της προστασίας των εργασιακών δικαιωμάτων στην ΕΕ με τη ΔΟΕ εκτός του ότι δε θα προσφέρει αύξηση του επιπέδου προστασίας αυτών, δεδομένης της κύρωσης τουλάχιστον των παλαιότερων συμβάσεων της ΔΟΕ από όλα τα κράτη της ΕΕ και του χαμηλού επιπέδου προστασίας αυτών, συνεπάγεται και την αποδοχή μίας ελαστικής οπτικής ως προς ζητήματα που σχετίζονται με την ευελιξία στην αγορά εργασίας, την προστασία της απεργίας και την αναδιάρθρωση πτυχών της εργασιακής και κοινωνικοασφαλιστικής νομοθεσίας.

²³⁹ Νάσκου-Περράκη (2018), σελ. 14

²⁴⁰ Κόνιαρης Βασίλειος (2018), σελ. 166

Συμπεράσματα

Η νομολογία της ΕΕΚΔ είναι πλούσια, τόσο σε θεματολογία, όσο και σε σκέψεις. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ότι πολλά από τα ζητήματα που εμφανίζονται προς κρίση ενώπιον της ΕΕΚΔ είναι ιδιαίτερα σοβαρά για την εκάστοτε χώρα και θίγουν σημαντικές κοινωνικές πτυχές.

Σε αυτό το πλαίσιο η συμβολή της ΕΕΚΔ είναι καθοριστική, καθώς όχι μόνο καλείται να εφαρμόσει τις προβλέψεις του ΕΚΧ, αλλά προωθεί με ένα δυναμικό τρόπο τις προβλέψεις αυτού και τον ερμηνεύει με εξελικτικό τρόπο. Πρόκειται εξάλλου όπως και η ίδια έχει αναφέρει για ένα «ζωντανό όργανο» το οποίο θα πρέπει να προσαρμόζεται στις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες.

Βέβαια δεν μπορεί κανείς να παραβλέψει τη διαφοροποίηση που υπάρχει ως προς τις αποφάσεις της ΕΕΚΔ ανάλογα με το κρινόμενο ζήτημα. Ενώ σε ζητήματα κοινωνικής συνοχής και μη εργασιακών δικαιωμάτων η προσέγγιση της ΕΕΚΔ συμβαδίζει με τις απόψεις των λοιπών διεθνών οργάνων και επιτροπών, σε τομείς εργατικών δικαιωμάτων η νομολογία της ΕΕΚΔ αναπτύσσεται με μία σχετική αυτονομία και η προσέγγιση της επιτροπής αυτής διακρίνεται από την οπτική άλλων οργάνων.

Σε αυτό το πλαίσιο σημαντική θα ήταν η περαιτέρω συγκριτική μελέτη των απόψεων περί των δικαιωμάτων εργατικής φύσης μεταξύ της ΕΕΚΔ και λοιπών διεθνών οργάνων. Σε αυτόν τον τομέα διαφαίνεται η δυνατότητα μία εξελικτικής μελλοντικής νομολογίας.

Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την προσπάθεια που πραγματοποιεί η ΕΕΚΔ ώστε να ενδυναμώσει τη θέση της στο διεθνές σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθιστούν σαφές το γεγονός ότι οι μελλοντικές εξελίξεις σχετικά με το σύστημα προστασίας του ΕΚΧ μπορεί να είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες.

Προκειμένου βέβαια να πραγματοποιηθεί μία εξέλιξη σε αυτόν τον τομέα απαιτείται και η κατάλληλη πολιτική βούληση των συμβαλλόμενων κρατών, η ύπαρξη της οποίας είναι αμφισβητούμενη. Σε κάθε περίπτωση, οι προσπάθειες της ΕΕΚΔ προς ενίσχυση των κοινωνικών δικαιωμάτων παράγουν ενδιαφέροντα αποτελέσματα διευρύνοντας και εμβαθύνοντας το πεδίο προστασίας αυτών.

Πηγές - Βιβλιογραφία

Πηγές

Αποφάσεις της ΕΕΚΔ

Decision on admissibility and on immediate measures, 4 July 2019, *Amnesty International v. Italy*, Complaint No. 178/2019

Decision on admissibility and on immediate measures, 23 May 2019, *International Commission of Jurists (ICJ) and European Council for Refugees and Exiles (ECRE) v. Greece*, Complaint No. 173/2018

Decision on the merits, 22 May 2019, *International Federation of Associations of the Elderly (FIAPA) v. France*, Complaint No. 145/2017

Decision on the merits, 22 January 2019, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy*, Complaint No. 140/2016

Decision on the merits, 5 December 2018, *European Roma Rights Centre (ERRC) v. Bulgaria*, Complaint No. 151/2017

Decision on the merits, 18 October 2018, *Confédération générale du travail (CGT) v. France*, Complaint No. 154/2017

Decision on the merits, 16 October 2018, *Equal Rights Trust v. Bulgaria*, Complaint No. 121/2016

Decision on the merits, 12 September 2018, *Irish Congress of Trade Unions (ICTU) v. Ireland*, Complaint No. 123/2016

Decision on the merits, 3 July 2018, *Confédération Générale du Travail Force Ouvrière (FO) v. France*, Complaint No. 118/2015

Decision on the merits, 15 May 2018, *Transgender Europe and ILGA-Europe v. the Czech Republic*, Complaint No. 117/2015

Decision on the merits, 21 March 2018, *Matica Hrvatskih Sindikata v. Croatia*, Complaint No. 116/2015

Decision on the merits, 24 January 2018, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France*, Complaint No. 114/2015

Decision on the merits, 24 January 2018, *Unione Italiana del Lavoro U.I.L. Scuola-Sicilia v. Italy*, Complaint No. 113/2014

Decision on the merits, 5 December 2017, *European Roma and Travellers Forum (ERTF) v. France*, Complaint No. 119/2015

Decision on admissibility and the merits, 16 October 2017, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) v. Belgium*, Complaint No. 109/2014

Decision on the merits, 13 September 2017, *European Federation of Public Service Employees (EUROFEDOP) v. Greece*, Complaint No. 115/2015

Decision on the merits, 12 September 2017, *European Organisation of Military Associations (EUROMIL) v. Ireland*, Complaint No. 112/2014

Decision on the merits, 12 May 2017, *International Federation for Human Rights (FIDH) v. Ireland*, Complaint No. 110/2014

Decision on the merits, 23 March 2017, *Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece*, Complaint No. 111/2014

Decision on admissibility and merits, 8 December 2016, *Finnish Society of Social Rights v. Finland*, Complaint No. 108/2014

Decision on the merits, 18 October 2016, *Associazione sindacale «La Voce dei Giusti» v. Italy*, Complaint No. 105/2014

Decision on admissibility and the merits, 8 September 2016, *Finnish Society of Social Rights v. Finland*, Complaint No. 106/2014

Decision on admissibility and the merits, 6 September 2016, *Finnish Society of Social Rights v. Finland*, Complaint No. 107/2014

Decision on the merits, 5 July 2016, *Associazione Nazionale Giudici di Pace v. Italy*, Complaint No. 102/2013

Decision on the merits, 17 May 2016, *European Roma and Travellers Forum (ERTF) v. the Czech Republic*, Complaint No. 104/2014

Decision on the merits, 17 May 2016, *Bedriftsforbundet v. Norway*, Complaint No. 103/2013

Decision on the merits, 27 January 2016, *European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France*, Complaint No. 101/2013

Decision on the merits, 1 December 2015, *European Roma Rights Centre (ERRC) v. Ireland*, Complaint No. 100/2013

Decision on admissibility and the merits, 12 October 2015, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy*, Complaint No. 91/2013

Decision on the merits, 17 March 2015, *Federation of Catholic Families in Europe (FAFCE) v. Sweden*, Complaint 99/2013

Decision on the merits, 20 January 2015, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Belgium*, Complaint No. 98/2013

Decision on the merits, 20 January 2015, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Czech Republic*, Complaint No. 96/2013

Decision on the merits, 5 December 2014, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Slovenia*, Complaint No. 95/2013

Decision on the merits, 5 December 2014, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Italy*, Complaint No. 94/2013

Decision on the merits, 2 December 2014, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. Ireland*, Complaint No. 93/2013

Decision on the merits, 12 September 2014, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd v. France*, Complaint No. 92/2013

Decision on the merits, 12 September 2014, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) v. Ireland*, Complaint No. 89/2013

Decision on the merits, 9 September 2014, *Finnish Society of Social Rights v. Finland*, Complaint No. 88/2012

Decision on the merits, 2 July 2014, *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) v. the Netherlands*, Complaint No. 86/2012

Decision on the merits, 1 July 2014, *Conference of European Churches (CEC) v. the Netherlands*, Complaint No. 90/2013

Decision on admissibility and the merits, 2 December 2013, *Union syndicale des magistrats administratifs (USMA) v. France*, Complaint No. 84/2012

Decision on the admissibility and the merits, 2 December 2013, *European Confederation of Police (EuroCOP) v. Ireland*, Complaint No. 83/2012

Decision on the merits, 11 September 2013, *European Action of the Disabled (AEH) v. France*, Complaint No. 81/2012

Decision on the merits, 10 September 2013, *International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) v. Italy*, Complaint No. 87/2012

Decision on admissibility and the merits, 3 July 2013, *Swedish Trade Union Confederation (LO) and Swedish Confederation of Professional Employees (TCO) v. Sweden*, Complaint No. 85/2012

Decision on the merits, 2 July 2013, *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) v. Norway*, Complaint No. 74/2011

Decision on admissibility and the merits, 19 March 2013, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) v. France*, Complaint No. 82/2012

Decision on the merits, 18 March 2013, *International Federation for Human Rights (FIDH) v. Belgium*, Complaint No. 75/2011

Decision on the merits, 23 January 2013, *International Federation for Human Rights (FIDH) v. Greece*, Complaint No. 72/2011

Decision on the merits, 7 December 2012, *Pensioners' Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece*, Complaint No. 80/2012

Decision on the merits, 7 December 2012, *Panhellenic Federation of pensioners of the Public Electricity Corporation (POS-DEI) v. Greece*, Complaint No. 79/2012

Decision on the merits, 7 December 2012, *Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece*, Complaint No. 78/2012

Decision on the merits, 7 December 2012, *Panhellenic Federation of Public Service Pensioners (POPS) v. Greece*, Complaint No. 77/2012

Decision on the merits, 7 December 2012, *Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece*, Complaint No. 76/2012

Decision on the merits, 4 December 2012, *The Central Association of Carers in Finland v. Finland*, Complaint No. 71/2011

Decision on the merits, 4 December 2012, *The Central Association of Carers in Finland v. Finland*, Complaint No. 70/2011

Decision on the merits, 23 October 2012, *Defence for Children International (DCI) v. Belgium*, Complaint No. 69/2011

Decision on the merits, 23 October 2012, *European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France*, Complaint No. 68/2011

Decision on the merits, 12 September 2012, *Syndicat de défense des fonctionnaires v. France*, Complaint No. 73/2011

Decision on the merits, 11 September 2012, *Médecins du Monde – International v. France*, Complaint No. 67/2011

Decision on the merits, 23 May 2012, *General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*, Complaint No. 66/2011

Decision on the merits, 23 May 2012, *General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) and Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece*, Complaint No. 65/2011

Decision on the merits, 21 March 2012, *International Federation of Human Rights (FIDH) v. Belgium*, Complaint No. 62/2010

Decision on the merits, 24 January 2012, *European Roma and Travellers Forum v. France*, Complaint No. 64/2011

Decision on the merits, 17 October 2011, *European Council of Police Trade Unions (CESP) v. Portugal*, Complaint No. 60/2010

Decision on the merits, 13 September 2011, *European Trade Union Confederation (ETUC)/ Centrale Générale des Syndicats Libéraux de Belgique (CGSLB)/ Confédération des Syndicats Chrétiens de Belgique (CSC)/ Fédération Générale du Travail de Belgique (FGTB) v. Belgium*, Complaint No. 59/2009

Decision on the merits, 30 June 2011, *European Roma Rights Centre v. Portugal*, Complaint No. 61/2010

Decision on the merits, 28 June 2011, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. France*, Complaint No. 63/2010

Decision on the merits, 2 December 2010, *European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France*, Complaint No. 54/2009

Decision on the merits, 1 December 2010, *European Council of Police Trade Unions (CESP) v. France*, Complaint No. 57/2009

Decision on the merits, 25 June 2010, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Italy*, Complaint No. 58/2009

Decision on the merits, 23 June 2010, *Confédération française de l'Encadrement CFE-CGC v. France*, Complaint No. 56/2009

Decision on the merits, 23 June 2010, *Confédération générale du travail (CGT) v. France*, Complaint No. 55/2009

Decision on the merits, 22 June 2010, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) v. Croatia*, Complaint No. 52/2008

Decision on the merits, 11 December 2009, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERSIGHTS) v. Greece*, Complaint No. 49/2008

Decision on the merits, 20 October 2009, *Defence for Children International (DCI) v. the Netherlands*, Complaint No. 47/2008

Decision on the merits, 19 October 2009, *European Roma Rights Centre (ERRC) v. France*, Complaint No. 51/2008

Decision on the merits, 9 September 2009, *Confédération française démocratique du travail (CFDT) v. France*, Complaint No. 50/2008

Decision on the merits, 8 September 2009, *Fédération européenne des Associations nationales travaillant avec les Sans-abri (FEANTSA) v. Slovenia*, Complaint No. 53/2008

Λοιπές Πηγές

Ιστοσελίδα του ΕΚΧ: <https://www.coe.int/en/web/european-social-charter>

European Committee of Social Rights, Conclusions XIX-2 (2009), general introduction

European Committee of Social Rights, Conclusion XX-1 (2012), Greece

European Committee of Social Rights, Conclusions XXI-1 (2016), Greece

European Committee of Social Rights, Activity Report 2018

European Committee of Social Rights, The relationship between European Union law and the European Social Charter, Working Document, 15 July 2014

European Parliament resolution of 19 May 2010 on the institutional aspects of the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Parliament document (2009/2241(INI))

International Labour Office, General Survey on the fundamental Conventions concerning rights at work in light of the ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization, International Labour Conference, 101st Session, 2012

International Labour Office, “General Survey concerning working time instruments – Ensuring decent working time for the future”, International Labour Conference, 107th Session, 2018

International Labour Office, Report on the High-Level Mission to Greece (Athens, 19-23 September 2011)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αποστολίδης, Λ. (2014). *Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης στην Ελλάδα της κρίσης. Κοινωνικοί και Δικαστικοί Αγώνες*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Βενιέρης, Δ. (2013). *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα. Το Τέλος των Ύμνων*. Αθήνα: Τόπος.
- Δεληγιάννη-Δημητράκου, Χ. (2018). Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης και τα ελληνικά μέτρα λιτότητας: Σκέψεις με αφορμή τις αποφάσεις αριθ. 65 και 66/2012 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Στο Π. Νάσκου-Περράκη, Ν. Γαϊτενίδης & Σ. Κατσούλης (επιμ.), *Ευρωπαϊκές πολιτικές από και προς την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων* (σ. 3-29). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Ηλιοπούλου-Στράγγα, Τ. (2018) *Γενική Θεωρία Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Όψεις της πολυεπίπεδης προστασίας στον ευρωπαϊκό χώρο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Κατρούγκαλος, Γ. (2009). *Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής και Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε Διεθνές και Εθνικό Επίπεδο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κόνιαρης, Β. (2019). Το παρόν και το μέλλον των εργασιακών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο Κ. Κουρούπης & Β. Καραγκούννη (επιμ.), *Εδραιώνοντας τον Ευρωπαϊκό Χώρο Δικαιοσύνης* (σ. 157-166). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Νάσκου-Περράκη, Π. (2016). *Δικαιώματα του Ανθρώπου. Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία. Θεωρία-Νομολογία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Στεργίου, Α. (2018). Η μη οπισθοδρόμηση των κοινωνικών δικαιωμάτων (η αρχή του «standstill») στη διεθνή της διάσταση. Στο Π. Νάσκου-Περράκη, Ν. Γαϊτενίδης & Σ. Κατσούλης (επιμ.), *Ευρωπαϊκές πολιτικές από και προς την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων* (σ. 31-59). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Περράκης, Σ. (2013). *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συμβούλιο της Ευρώπης – Ευρωπαϊκή Ένωση – ΟΑΣΕ*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

- Περράκης, Σ. (2013). *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Προς ένα jus universalis*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Χρυσόγονος, Κ. & Βλαχόπουλος, Σ. (2017). *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα. 4^η αναθεωρημένη έκδοση*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Ξενόγλωσση

- De Schutter, O. (2014), *L'adhésion de l'Union européenne à la Charte sociale européenne*, EUI Working Paper LAW No. 2004/11, Université catholique de Louvain.
- Diliagka, D. (2018). The Protection of Pensioners' Existing and Future Legal Positions. Στο D. Diliagka. *The Legality of Public Pension Reforms in Times of Financial Crisis, The Case of Greece* (σ. 106-150). Nomos Verlagsgesellschaft mbH.
- García, J. A. L. (2017), *The right to strike as a fundamental human right: recognition and limitations in international law*, Revista Chilena de Derecho, Vol. 44, No. 3, σ. 781-804.
- Quesada, L. J. (2017). *Les droits sociaux dans la jurisprudence de la Cour de Justice de l'Union Européenne: l'ouverture au processus de Turin*, Conférence sur Les droits sociaux dans l'Europe actuelle: le rôle des tribunaux nationaux et européens, Nicosie, 24 février 2017.
- Naskou-Perraki, P. (2018). The international community and the protection of old age. Στο Π. Νάσκου-Περράκη, Ν. Γαϊτενίδης & Σ. Κατσούλης (επιμ.), *Ευρωπαϊκές πολιτικές από και προς την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων* (σ. 123-153). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα.
- Razzolini, O. (2015), *Constitutionalization of Socio-Economic Rights at the EU Level: Some Critical Notes*, KritV, CritQ, RCrit. Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft / Critical Quarterly for Legislation and Law / Revue critique trimestrielle de jurisprudence et de législation, Vol. 98, No. 3, σ. 284-302.

Παραρτήματα

Παράρτημα Α1 Υπογραφές και Επικυρώσεις του ΕΚΧ

Signatures and ratifications of the 1961 Charter, its Protocols and the European Social Charter (revised) as of 1st January 2017

Member States	European Social Charter 1961 STE 035 <i>Signature Ratification</i>	Additional Protocol 1988 STE 128 <i>Signature Ratification</i>	Amending Protocol 1991 STE 142 <i>Signature Ratification</i>	Collective complaints Protocol 1995 STE 158 <i>Signature Ratification</i>	Revised European Social Charter 1996 STE 163 <i>Signature Ratification</i>
Albania	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	21/9/98 14/11/02
Andorra	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	4/11/00 12/11/04
Armenia	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	18/10/01 21/1/04
Austria	22/7/63 29/10/69	4/12/90 —	7/5/92 13/7/95	(2) —	7/5/99 20/5/11
Azerbaijan	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	18/10/01 2/9/04
Belgium	18/10/61 16/10/90	20/5/92 23/6/03	22/10/91 21/9/00	14/5/96 23/6/03	3/5/96 2/3/04
Bosnia and Herzegovina	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	11/5/04 7/10/08
Bulgaria	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(4) (4)	21/9/98 7/6/00
Croatia	8/3/99 26/2/03	8/3/99 26/2/03	8/3/99 26/2/03	8/3/99 26/2/03	6/11/09 —
Cyprus	22/5/67 7/3/68	5/5/88 (3)	21/10/91 1/6/93	9/11/95 6/8/96	3/5/96 27/9/00
Czech Republic	27/5/92* 3/11/99	27/5/92* 17/11/99	27/5/92* 17/11/99	26/2/02 4/4/12	4/11/00 —
Denmark	18/10/61 3/3/65	27/8/96 27/8/96	— ***	9/11/95 —	3/5/96 —
Estonia	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	4/5/98 11/9/00
Finland	9/2/90 29/4/91	9/2/90 29/4/91	16/3/92 18/8/94	9/11/95 17/7/98	3/5/96 21/6/02
France	18/10/61 9/3/73	22/6/89 (3)	21/10/91 24/5/95	9/11/95 7/5/99	3/5/96 7/5/99
Georgia	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	30/6/00 22/8/05
Germany	18/10/61 27/1/65	5/5/88 —	— ***	(1) —	29/6/07 —
Greece	18/10/61 6/6/84	5/5/88 18/6/98	29/11/91 12/9/96	18/6/98 18/6/98	3/5/96 18/03/16
Hungary	13/12/91 8/7/99	7/10/04 1/6/05	13/12/91 4/2/04	7/10/04 —	7/10/04 20/4/09
Iceland	15/1/76 15/1/76	5/5/88 —	12/12/01 21/2/02	(1) —	4/11/98 —
Ireland	18/10/61 7/10/64	(3) (3)	14/5/97 14/5/97	4/11/00 4/11/00	4/11/00 4/11/00

Italy	18/10/61 22/10/65	5/5/88 26/5/94	21/10/91 27/1/95	9/11/95 3/11/97	3/5/96 5/7/99
Latvia	29/5/97 31/1/02	29/5/97 —	29/5/97 9/12/03	(1) —	29/5/07 26/03/13
Liechtenstein	9/10/91 —	— —	— —	— —	— —
Lithuania	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	8/9/97 29/6/01
Luxembourg	18/10/61 10/10/91	5/5/88 —	21/10/91 ***	(1) —	11/2/98 —
Malta	26/5/88 4/10/88	(3) (3)	21/10/91 16/2/94	(2) —	27/7/05 27/7/05
Republic of Moldova	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	3/11/98 8/11/01
Monaco	(1)	(1)	(1)	(1)	5/10/04 —
Montenegro	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	22/3/05** 3/3/10
Netherlands	18/10/61 22/4/80	14/6/90 5/8/92	21/10/91 1/6/93	23/1/04 3/5/06	23/1/04 3/5/06
North Macedonia	5/5/98 31/3/05	5/5/98 —	5/5/98 31/3/05	(2) —	27/5/09 6/1/12
Norway	18/10/61 26/10/62	10/12/93 10/12/93	21/10/91 21/10/91	20/3/97 20/3/97	7/5/01 7/5/01
Poland	26/11/91 25/6/97	(1) —	18/4/97 25/6/97	(1) —	25/10/05 —
Portugal	1/6/82 30/9/91	(3) (3)	24/2/92 8/3/93	9/11/95 20/3/98	3/5/96 30/5/02
Romania	4/10/94 (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	14/5/97 7/5/99
Russian Federation	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	14/9/00 16/10/09
Saint-Marin	(1) —	(1) —	(1) —	(1) —	18/10/01 —
Serbia	(2) (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	22/3/05* 14/9/09
Slovak Republic	27/5/92* 22/6/98	27/5/92* 22/6/98	27/5/92* 22/6/98	18/11/99 —	18/11/99 23/4/09
Slovenia	11/10/97 (2)	11/10/97 (3)	11/10/97 (2)	11/10/97 (4)	11/10/97 7/5/99
Spain	27/4/78 6/5/80	5/5/88 24/1/00	21/10/91 24/1/00	(1) —	23/10/00 —
Sweden	18/10/61 17/12/62	5/5/88 5/5/89	21/10/91 18/3/92	9/11/95 29/5/98	3/5/96 29/5/98
Suisse	6/5/76 —	— —	— —	— —	— —
Turkey	18/10/61 24/11/89	5/5/98 (3)	6/10/04 10/6/09	(2) —	6/10/04 27/6/07
Ukraine	2/5/96 (2)	(3) (3)	(2) (2)	(2) —	7/5/99 21/12/06
United Kingdom	18/10/61 11/7/62	(1) —	21/10/91 ***	(1) —	7/11/97 —
* Date of signature by the Czech and Slovak Federal Republic. ** Date of signature by the State Union of Serbia and Montenegro. *** State whose ratification is necessary for the entry into force of the protocol.					

Παράρτημα Α2 Η Ελλάδα στον ΕΚΧ

Update : March 2019

Factsheet - GREECE

Department of the European Social Charter

Directorate General Human Rights and Rule of Law

— Greece and the European Social Charter —

Signatures, ratifications and accepted provisions

Greece ratified the European Social Charter on 06/06/1984 and the Additional Protocol to the European Social Charter on 18/06/1998.

It ratified the Revised Social Charter on 18 March 2016, accepting 96 of the 98 paragraphs. It accepted the Additional Protocol providing for a system of collective complaints on 18/06/1998, but has not yet made a declaration enabling national NGOs to submit collective complaints.

The Charter in domestic law

Under Article 28(1) of the Constitution: “International conventions as of the time they are sanctioned by statute and become operative according to their respective conditions, shall be an integral part of domestic Greek law and shall prevail over any contrary provision of the law. The rules of international law and of international conventions shall be applicable to aliens only under the condition of reciprocity.”

Table of accepted provisions

1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	2.4	2.5	2.6	2.7	3.1
3.2	3.3	3.4	4.1	4.2	4.3	4.4	4.5	5	6.1	6.2	6.3
6.4	7.1	7.2	7.3	7.4	7.5	7.6	7.7	7.8	7.9	7.10	8.1
8.2	8.3	8.4	8.5	9	10.1	10.2	10.3	10.4	10.5	11.1	11.2
11.3	12.1	12.2	12.3	12.4	13.1	13.2	13.3	13.4	14.1	14.2	15.1
15.2	15.3	16	17.1	17.2	18.1	18.2	18.3	18.4	19.1	19.2	19.3
19.4	19.5	19.6	19.7	19.8	19.9	19.10	19.11	19.12	20	21	22
23	24	25	26.1	26.2	27.1	27.2	27.3	28	29	30	31.1
31.2	31.3	Grey = accepted provisions									

Monitoring the implementation of the European Social Charter

I. Collective complaints procedure

Collective complaints (under examination)

International Commission of Jurists (ICJ) and European Council for Refugees and Exiles (ECRE) v. Greece (No. 173/2018)

The complaint was registered on 30 November 2018.

Panhellenic Association of Pensioners of the OTE Group Telecommunications v. Greece (Complaint No. 165/2018)

The Committee declared the complaint admissible on 6 December 2018.

University Women of Europe (UWE) v. Greece (Complaint No. 131/2016)

The Committee declared the complaint admissible on 4 July 2017.

Collective complaints (proceedings completed)

1. Complaints inadmissible or where the Committee has found no violation

a. Inadmissible

Panhellenic Association of Pensioners of the OTE Group Telecommunications v. Greece (Complaint No. 156/2017)

The Committee declared the complaint inadmissible on 22 March 2018.

European Federation of Employees in Public Services v. Greece (Complaint No. 3/1999)

The Committee declared the complaint inadmissible on 13 October 1999.

b. No violation

European Federation of Employees in Public Services (EUROFEDOP) v. Greece (Complaint No. 115/2015)

- No violation of Article 1§2 of the 1961 Charter (right to work - freely undertaken work (nondiscrimination, prohibition of forced labour, other aspects))
- No violation of Article 18§4 of the 1961 Charter (right to engage in a gainful occupation in the territory of other States Parties - right of nationals to leave the country)

Decision on the merits of 13 September 2017.

Follow up:

- Resolution CM/ResChS(2017)10 on 13 December 2017 of the Committee of Ministers.

2. Complaints where the Committee has found a violation which has been remedied

World Organisation against Torture v. Greece (Complaint No. 17/2003)

- Violation of Article 17 (children's right to social, economic and legal protection) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 7 December 2004.

Follow up:

- Resolution ResChS(2005)12 on 8 June 2005 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow-up (6 December 2018)

Quaker Council for European Affairs v. Greece (Complaint No. 8/2000)

- Violation of Article 1§2 (prohibition of forced labour) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 25 April 2001.

Follow up:

- Resolution ResChS(2002)3 on 6 March 2002 of the Committee of Ministers.

- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)

International Federation of Human Rights Leagues v. Greece (Complaint No. 7/2000)

- Violation of Article 1§2 (prohibition of forced labour) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 5 December 2000.

Follow up:

- Resolution ResChS(2001)6 on 5 April 2001 of the Committee of Ministers.

3. Complaints where the Committee has found a violation and where progress has been made but not yet examined by the Committee

Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece (Complaint No.111/2014)

- Violation of Article 1§2 (the right to work);
- Violation of Article 2§1 (the right to just conditions of work);
- Violation of Article 4§1 (the right to a fair remuneration);
- Violation of Article 4§4 (the right to a fair remuneration);
- Violation of Article 7§5 (the right of children and young person to protection);
- Violation of Article 7§7 (the right of children and young person to protection);
- Violation of Article 3§3 (the right to safe and healthy working conditions);
- No violation of Article 2§5 (the right to just conditions of work).

Decision on the merits on 23 March 2017.

Follow up:

- Resolution CM/ResChS(2017)9 on 5 July 2017 of the Committee of Ministers.

- Resolution CM/ResChS(2018)12 on 12 December 2018 of the Committee of Ministers.

4. Complaints where the Committee has found a violation and where progress has been made but which has not yet been remedied

Maragopoulous Foundation for Human Rights v. Greece (Complaint No. 30/2005)

- Violation of Articles 11, 2§4, 3§1 and 3§2 (right to health and right to safety at work) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 6 December 2006.

Follow up:

- Resolution CM/ResChS(2008)1 on 16 January 2008 of the Committee of Ministers.

- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)

- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018)

European Roma Rights Centre v. Greece (Complaint No. 15/2003)

- Violation of Article 16 (right of the family to social, economic and legal protection) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 8 December 2004.

Follow up:

- Resolution ResChS(2005)11 on 8 June 2005 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018)

International Federation for Human Rights (FIDH) v. Greece (Complaint No. 72/2011)

- Violation of Article 11§1, 2 and 3 (right to protection of health) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 23 January 2013.

Follow up:

- Resolution Res ChS (2013) 15 on 16 October 2013 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018)

5. Complaints where the Committee has found a violation which has not yet been remedied

Pensioner's Union of the Agricultural Bank of Greece (ATE) v. Greece (Complaint No. 80/2012)

- Violation of Article 12§3 (right to social security) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 7 December 2012.

Follow up:

- Resolution Res ChS (2014) 11 on 2 July 2014 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018)

Panhellenic Federation of pensioners of the public electricity corporation (POS-DEI) v. Greece (Complaint No. 79/2012)

- Violation of Article 12§3 (right to social security) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 7 December 2012.

Follow up:

- Resolution Res ChS (2014) 10 on 2 July 2014 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)

- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018)

Pensioners' Union of the Athens-Piraeus Electric Railways (I.S.A.P.) v. Greece (Complaint No. 78/2012)

- Violation of Article 12§3 (right to social security) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 7 December 2012.

Follow up:

- Resolution Res ChS (2014) 9 on 2 July 2014 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018)

Panhellenic Federation of Public Service Pensioners v. Greece (Complaint No. 77/2012)

- Violation of Article 12§3 (right to social security) of the 1961 Charter
- Decision on the merits of 7 December 2012.

Follow up:

- Resolution Res ChS (2014) 8 on 2 July 2014 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018).

Federation of employed pensioners of Greece ((IKA –ETAM) v. Greece (Complaint No. 76/2012)

- Violation of Article 12§3 (right to social security) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 7 December 2012.

Follow up:

- Resolution Res ChS (2014) 7 on 2 July 2014 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018).

General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) / Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece (Complaint No. 66/2011)

- Violation of Articles 7§7 (right of children and young persons to protection),
- Violation of 10§2 (right to vocational training),
- Violation of 12§3 (right to social security)
- Violation of 4§1 (right to a fair remuneration) of the 1961 Charter;

- No violation of Articles 1§1 and 7§§ 2 and 9 of the 1961 Charter

Decision on the merits of 23 May 2012.

Follow up:

- Resolution CM/ResChS(2013)3 on 5 February 2013 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018).

General Federation of employees of the national electric power corporation (GENOP-DEI) / Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) v. Greece (Complaint No. 65/2011)

- Violation of Article 4§4 (right to a fair remuneration) of the 1961 Charter;
- Non applicability of Article 3§1a of the 1988 Additional Protocol to the 1961 Charter.

Decision on the merits of 23 May 2012.

Follow up:

- Resolution CM/ResChS(2013)2 on 5 February 2013 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018).

International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) v. Greece (Complaint No. 49/2008)

- Violation of Article 16 (right of the family to social, economic and legal protection) of the 1961 Charter

Decision on the merits of 11 December 2009.

Follow up:

- Resolution CM/ResChS(2011)1 on 6 July 2011 of the Committee of Ministers.
- Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (4 December 2015)
- 2nd Assessment of the European Committee of Social Rights on the follow up (6 December 2018).

II. Reporting system

Reports submitted by Greece

Between 1986 and 2019, Greece submitted 27 reports on the application of the 1961 Charter and one report on the application of the Revised Charter.

The 1st report, submitted on 09/07/2018, concerns the follow-up given to the relevant decisions of the Committee in the framework of the collective complaints procedure.

The assessments of the Committee on the follow up to decisions in complaints were published in January 2019.

The 2nd report, which was to be submitted by 31/10/2018, should concern the accepted provisions relating to thematic group 4 “Children, families, migrants”, namely:

- the right of children and young persons to protection (Article 7),
- the right of employed women to protection (Article 8),
- the right of the family to social, legal and economic protection (Article 16),
- the right of mothers and children to social and economic protection (Article 17),
- the right of migrant workers and their families to protection and assistance (Article 19),
- the right of workers with family responsibilities to equal opportunities and equal treatment (Article 27),
- the right to housing (Article 31).

Conclusions with respect to these provisions will be published in January 2020.

Situations of non-conformity

Thematic Group 1 « Employment, training and equal opportunities » - Conclusions XXI-1 (2016)

► Article 1§1 - Right to work - Policy of full employment

Employment policy efforts have not been adequate in combatting unemployment and promoting job creation.

► Article 1§2 – Right to work – Freely undertaken work (non-discrimination, prohibition of forced labour, other aspects)

Restrictions on employing nationals of non-EU countries to posts in the public service are excessive which constitutes a discrimination on grounds of nationality.

► Article 15§2 - Right of physically or mentally disabled persons to vocational training, rehabilitation and social resettlement - Employment of persons with disabilities

Persons with disabilities are not guaranteed effective access to the open labour market.

Thematic Group 2 « Health, social security and social protection » - Conclusions XXI-2 (2017)

► Article 12§1 – Right to social security – Existence of a social security system

- During the reference period, a significant percentage of the population was not adequately covered in respect of healthcare;

- The minimum level of unemployment benefit for beneficiaries without dependants is inadequate.

► Article 12§3 – Right to social security – Necessity to raise progressively the system of social security to a higher level

- The restrictive evolution of the social security system;

- The maintaining of a restrictive social security scheme in relation to minors engaged in special apprenticeship contracts.

► Article 12§4 of the Charter – Right to social security - Social security of persons moving between states

The right to maintenance of accruing rights is not guaranteed to nationals of all other States Parties.

► Article 14§1 - The right to benefit from social services - Promotion or provision of social services

It has not been established that the number of social services staff is adequate to users' needs.

- Article 4 of the 1988 Additional Protocol - Right of the elderly to social protection
- It has not been established that there is a procedure for helping elderly persons to make decisions;
 - It has not been established that there are measures aimed at not only assessing and raising awareness of elder abuse and neglect but at eradicating these problems, or, if not, that such measures are planned.

Thematic Group 3 « Labour rights » - Conclusions XX-3 (2014)

According to the applicable rules, Conclusions 2018 only refer to the information submitted by the Greek Government on the follow-up given to the relevant decisions of the European Committee of Social Rights in the framework of the collective complaints procedure (see above).

For the most recent Conclusions adopted concerning the relevant Articles, see Conclusions 2014.

► Article 2§2 – Right to just conditions of work – Public holidays with pay

In the private sector, work performed on a public holiday is not adequately compensated.

► Article 2§4 – Right to just conditions of work – Reduced working hours or additional holidays in dangerous or unhealthy occupations

Workers exposed to residual risks in the mining industry do not all benefit from adequate compensatory measures.

► Article 2§5 – Right to just conditions of work – Weekly rest period

Domestic workers are not covered by the legislation guaranteeing a weekly rest period.

► Article 4§1 - Right to a fair remuneration - Decent remuneration

- The minimum wage applicable to contractual staff in the civil service is not sufficient to ensure a decent standard of living;
- The minimum wage applicable to private sector workers is not sufficient to ensure a decent standard of living;
- The provisions of section 74, paragraph 8 of Act No. 3863/2010 and of section 1, paragraph 1 of Council of Ministers Act No. 6/2012 provide for the payment of a minimum wage to all workers under the age of 25 which is below the poverty level;
- The provisions of section 74, paragraph 8 of Act No. 3863/2010 and of section 1, paragraph 1 of Council of Ministers Act No. 6/2012 discriminate against workers under the age of 25.

► Article 4§4 – Right to a fair remuneration – Reasonable notice of termination of employment

- The severance pay granted to manual workers is inadequate;
- There are no periods of notice or severance pay in case of termination of employment during the probationary period.

Thematic Group 4 « Children, families, migrants » - Conclusions XIX-4 (2011)

According to the applicable rules, Conclusions 2015 only refer to the information submitted by the Greek Government on the follow-up given to the relevant decisions of the European Committee of Social Rights in the framework of the collective complaints procedure (see above).

For the most recent Conclusions adopted concerning the relevant Articles, see Conclusions 2011.

► Article 7§1 –Right of children and young persons to protection-Prohibition of employment under the age of 15

It has not been established that the legal framework regulating the minimum age of admission to employment in Greece is effectively applied.

► Article 7§3 – Right of children and young persons to protection - Prohibition of employment of young persons subject to compulsory education

It has not been established that protection against work which would deprive children of the full benefit of compulsory education is safeguarded in practice.

► Article 8§1 – Right of employed women to protection – Maternity leave

Periods of unemployment are not taken into account when calculating periods of employment needed to qualify for maternity leave.

► Article 16 – Right of the family to social, legal and economic protection

- Housing conditions of Roma families are not adequate;
- Roma families still not have sufficient legal protection;
- The level of family benefits is manifestly inadequate

► Articles 19§5 (and 19§10) – Right of migrant workers and their families to protection and assistance – Equality regarding taxes and contributions - Equal treatment for the self-employed

Not all migrant workers from States Parties to the 1961 Charter and the Charter benefit from the tax exemption for the acquisition of a first family house.

► Articles 19§6 (and 19§10) – Right of migrant workers and their families to protection and assistance – Family reunion - Equal treatment for the self-employed

- Children of migrant workers between eighteen and twenty-one years of age can not benefit, either by law or in practice, from the right to family reunion;
- The requirement that a migrant worker has lived for a period of two years in Greece before being able to exercise family reunion is excessive.

► Articles 19§8 (and 19§10) – Right of migrant workers and their families to protection and assistance – Guarantees concerning deportation - Equal treatment for the self-employed

A migrant worker may be considered as a threat to public order and therefore expelled simply where he/she has been prosecuted for a crime punishable by at least three months imprisonment.

The Committee has been unable to assess compliance with the following provisions and has invited the Greek Government to provide more information in the next report:

Thematic Group 1 « Employment, training and equal opportunities »

- ▶ Article 1§3 - Conclusions XXI-1(2016)
- ▶ Article 1§4 - Conclusions XXI-1(2016)
- ▶ Article 10§1 - Conclusions XXI-1(2016)
- ▶ Article 10§2 - Conclusions XXI-1(2016)
- ▶ Article 10§3 - Conclusions XXI-1(2016)
- ▶ Article 10§4 - Conclusions XXI-1(2016)

Thematic Group 2 « Health, social security and social protection »

- ▶ Article 3§1 - Conclusions XX-2 (2017)
- ▶ Article 3§2 - Conclusions XX-2 (2017)
- ▶ Article 11§1 - Conclusions XX-2 (2017)
- ▶ Article 11§3 - Conclusions XX-2 (2017)
- ▶ Article 12§2 - Conclusions XX-2 (2017)
- ▶ Article 13§1 - Conclusions XX-2 (2017)
- ▶ Article 13§4 - Conclusions XX-2 (2017)
- ▶ Article 14§2 - Conclusions XX-2 (2017)

Thematic Group 3 « Labour rights »

- ▶ Article 2§1 - Conclusions XX-3 (2014)
- ▶ Article 4§2 - Conclusions XX-3 (2014)
- ▶ Article 4§3 - Conclusions XX-3 (2014)
- ▶ Article 4§5 - Conclusions XX-3 (2014)

According to the applicable rules, Conclusions 2018 only refer to the information submitted by the Greek Government on the follow-up given to the relevant decisions of the European Committee of Social Rights in the framework of the collective complaints procedure (see above).

Thematic Group 4 « Children, families, migrants »

- ▶ Article 7§5 - Conclusions XIX-4 (2011)
- ▶ Article 7§10 - Conclusions XIX-4 (2011)
- ▶ Article 17 - Conclusions XIX-4 (2011)
- ▶ Article 19§3 - Conclusions XIX-4 (2011)
- ▶ Article 19§4 - Conclusions XIX-4 (2011)

According to the applicable rules, Conclusions 2015 only refer to the information submitted by the Greek Government on the follow-up given to the relevant decisions of the European Committee of Social Rights in the framework of the collective complaints procedure (see above).

III. Examples of progress achieved in the implementation of rights under the Charter

(non-exhaustive list)

Thematic Group 1 « Employment, training and equal opportunities »

- ▶ Extension of the ban on night work to young persons employed in family businesses in the agricultural, forestry and livestock sectors (Act No. 2956/2001) and in the maritime and fishing industries (Presidential Decree No. 407/2001).
- ▶ Equal employment rights for Greek citizens and all foreign nationals lawfully working in Greece, with no discrimination, racial or otherwise (Presidential Decrees No. 358/97 and 359/97).
- ▶ Eligibility of foreign nationals of states party for all vocational guidance and training programmes organized by the state employment office (OAED) and for equal treatment regarding all types of training allowances (Act No. 2224/1994).
- ▶ Same criteria for both sexes for admission to police training college (Act No. 3103/2003).
- ▶ Adoption of Law 3488/2006 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions.
- ▶ Anti-discrimination legislation explicitly prohibiting direct and indirect discrimination in employment on the ground, inter alia, of disability (Act No. 3304/2005).
- ▶ Increased penalties for discrimination and new right of redress before the courts (Act No. 2639/1998).
- ▶ Clarification of the definition of state of emergency and thus of the circumstances when the population can be mobilised (Act No. 2936/2001).
- ▶ More restrictive definition of cases where criminal penalties may be imposed on seamen refusing to work, where the safety of persons, the vessel or the cargo is imperilled or where there are threats to the environment, public order and public health (Act No. 2987/2002).
- ▶ Reduction in the period of duty of career military officers from 25 to about 10 years (Act No. /2003).
- ▶ Reduction of duration of service alternative to military service.
- ▶ Simplification of the procedures for issuing work and residence permits (Act No. 3386/2005 on foreign nationals' entry into Greece, and their residence and social integration).
- ▶ Repeal of Article 19 of the Nationality Code, under which Greek nationals leaving the country with no intention of returning could be deprived of their Greek nationality (Act No. 2623/1998).

► Adoption of Law 3304/2005 on equal treatment explicitly prohibits direct and indirect discrimination in access to all kinds and levels of vocational orientation, vocational training, advanced training and vocational reorientation.

Thematic Group 2 « Health, social security and social protection »

► In 2012 Greece ratified the Maritime Labour Convention, 2006 (MLC 2006) of the International Labour Organisation, which establishes the common minimum standards at global level concerning the working conditions and health and safety of seafarers employed on vessels, while promoting the enhancement of social dialogue on shipping issues.

► The National Social Cohesion Fund was established in 2008 (Law 3631/2008) with the aim to support the most vulnerable groups at risk of poverty through targeted income support.

Thematic Group 3 « Labour rights »

► Law No. 4052/2012 incorporates into domestic law Directive 2008/104/EC of the European Parliament and of the Council on temporary agency work of 19 November 2008.

Thematic Group 4 « Children, families, migrants »

► Measures to combat trafficking in human beings, sexual and economic exploitation and child pornography (Act No. 3064/2002).

► Explicit ban on the corporal punishment of secondary school pupils (Act No. 3328/2005).

► Minimum age for employment set at 15 (Act No. 1837/1989). Application of the general ban on employment of children to children working in family businesses in the agricultural, forestry and livestock sectors (Presidential Decree No. 62/1998).

► Prohibition of dismissal of employees of the merchant navy during pregnancy (presidential decree of 1997).